

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT

HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA

CATILINA

EX C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE LIBRO
ET M. TVLLII CICERONIS
ORATIONIBVS IN CATILINAM

AD VSVM DISCIPVLORVM EDIDIT
HANS H. ØRBERG

DOMVS LATINA
ANNO MMV

CATILINA

© Hans H. Ørberg, *Domus Latina* 2005

Omnia proprietatis iura reservantur

Ex officina typographica *Special-Trykkeriet Viborg*

ISBN 87-90696-11-5

RES QVAE HOC LIBRO CONTINENTVR

SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
1–4 [<i>Dē fāmā quaerendā</i>]	5
5, 14–16 [<i>Dē Catilīnae mōribus</i>]	7
16–18, 20–31 [<i>Dē coniūrātiōne Catilīnae</i>]	9
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO I	20
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
31–32, 34, 36–37, 39–48 [<i>Dē coniūrātiōne patefactā</i>]	36
CICERONIS IN CATILINAM ORATIO III.1–17, 29	44
SALLVSTII DE CATILINAE CONIVRATIONE	
48, 50–55 [<i>Dē suppliciō coniūrātōrum</i>]	54
56–61 [<i>Dē bellō Catilīnāriō</i>]	67
CICERONIS PRO CAELIO ORATIO	
12–14 [<i>Dē nātūrā Catilīnae</i>]	73
INDEX VOCABVLORVM	75
INDEX NOMINVM	78
NOTAE	79

In margine pāginārum explānantur vocābula
quae nōn reperiuntur in librīs quī inscribuntur
LINGVA LATINA PER SE ILLVSTRATA
PARS I: FAMILIA ROMANA
PARS II: ROMA AETERNA

CONSVLES ROMANI

annō a. C.		annō a. u. c.
66	<i>M'. Aemilius Lepidus</i> <i>L. Volcatius Tullus</i>	DCLXXXVIII
65	<i>L. Aurēlius Cotta</i> <i>L. Mānlius Torquātus</i>	DCLXXXIX
64	<i>L. Iūlius Caesar</i> <i>C. Mārcius Figulus</i>	DCXC
63	<i>M. Tullius Cicerō</i> <i>C. Antōnius</i>	DCXCI
62	<i>D. Iūnius Silānus</i> <i>L. Licinius Mūrēna</i>	DCXCII

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē fāmā quaerendā*]

- 1 Omnēs hominēs quī sēsē student praestāre cēteris animālibus summā ope nīti decet, nē vītā silentiō trāseant velutī pecora, quae nātūra prōna atque ventrī oboedientia finxit. Sed nostra omnis vīs in animō et corpore sita est; animī imperiō, corporis servitiō magis ūtimur, alterum nōbīs cum dīs, alterum cum bēluīs commūne est. Quō mihi rēctius vidētur ingenī quam vīrium opibus glōriam quaerere et, quoniam vīta ipsa quā fruimur brevis est, memoriā nostrī quam māximē longam efficere. Nam dīvitiārum et fōmae glōria flūxa atque
- 2 fragilis est, virtūs clāra aeternaque habētur. ... Sed multī mortālēs, dēditī ventrī atque somnō, indoctī incultique vītā sicutī peregrīnantēs trānsiēre; quibus profectō contrā nātūram corpus voluptātī, animus onerī fuit. Eōrum ego vītā mortemque iūxtā aestimō, quoniam dē utrāque silētur. Vērū enimvērō is dēmum mihi vīvere atque fruī animā vidētur quī aliquō negōtiō intentus praeclārī facinoris aut artis bonae fāmā quaerit.

Sed in magnā cōpiā rērum aliud aliī nātūra iter osten-

- 3 dit. Pulchrum est bene facere rēi pūblicaē, etiam bene dicere haud absurdum est; vel pāce vel bellō clārum fierī licet; et quī fēcēre et quī facta aliōrum scrīpsēre, multī laudantur. Ac mihi quidem, tametsī haudquāquam pār glōria sequitur scrīptōrem et āctōrem rērum, tamen in primīs arduum vidētur rēs gestās scrībere: prīmum

studēre + *acc+inf*: cupere
 silentiō : ita ut dē iis sileātur (: nūlla sit fāma)
 vel-utī = velut
 prōnus -a -um = inclinātus (↔ erēctus)
 fingere = efficere (figūrā), (rēi) figurā dare

bēlua -ae *f* = bēstia

nōm -ium/-ius, *gen* -ī = -iī:
 ingenī = ingenī
 [in *genī*]

nostrī (*gen*) = dē nōbīs

flūxus -a -um (< fluere)
 = varius, incertus
 virtūs (↔ vitium) = honestās, dignitās, fidēs
 in-cultus -a -um = rudis
 peregrīnārī (< peregrīnus) = terrās aliēnās peragrāre
 voluptātī esse : voluptātem afferre, iūcundum esse
 onerī esse = molestum esse
 iūxtā *adv* = aequē

dē utrāque silētur : dē iis nec vivīs nec mortuīs fāma est
 anima : vīta

aliud aliī (*dat*), aliud aliī

absurdus -a -um = vānus, stultus

haud-quāquam = nē-quāquam
 āctor rērum = quī rēs agit

in primīs = praecipuē
 arduum : difficile

ex-aequāre (+ *dat*) = aequum
facere (atque)
: *ea* quae dixeris cum dē-
licta reprehenderis
male-volentia < *male-*
volēns (< male velle)

quae suprā *ea* (: difficiliōra)
sunt
prō falsīs dūcere = falsa
esse existimāre
adulēscentulus -ī *m* = adu-
lēscēns (vix xx annōrum)

pudor = modestia
abstinentia -ae *f* < abstinēns
animus *meus* (: ego)
a-spernārī = spernere
in-solēns + *gen* = quī nōn
solet (facere), ignārus
ambitiō -ōnis *f* = cupiditās
honōris
cum... dissentīrem = etsī ...
dissentīebam
fāmā : malā fāmā

vexāre = turbāre; honōris
cupidō... mē vexābat
animus *meus* (: ego)

aetātem : vītam

mihi nōn fuit cōnsilium
soccordia -ae *f* = dēsidia -ae
f = inertia, ignāvia
con-terere = cōnsūmere
aetātem/vītam agere = vīvere
ā quō inceptō....., eōdem re-
gressus : regressus ad idem
inceptum studiumque ā quō
mē ambitio mala detinuerat
dē-tinēre = abs-, retinēre
carptim *adv* = singulās ex-
cerpēns
per-scribere = accurātē s.
partēs (rei pūblicae)
= factiōnēs

ab-solvere = plānē ex-
pōnere, nārrāre

quod factis dicta exaequanda sunt; dehinc quia plērique,
quae dēlicta reprehenderis, malevolentia et invidia dicta
putant; ubi dē magnā virtute atque glōriā bonōrum
memorēs, quae sibi quisque facilia factū putat, aequō
animō accipit, suprā ea veluti ficta prō falsīs dūcit.

Sed ego adulēscentulus initiō, sicuti plērique, studiō
ad rem pūblicam lātus sum, ibique mihi multa adversa
fuēre. Nam prō pudōre, prō abstinentiā, prō virtute
audācia, largitiō, avāritia vigēbant. Quae tametsi animus
aspernābātur insolēns malārum artium, tamen inter tanta
vitia imbēcilla aetās ambitio corrupta tenēbātur; ac
mē, cum ab reliquōrum malis mōribus dissentīrem,
nihilō minus honōris cupidō eādem quā cēterōs fāmā
atque invidia vexābat.

Igitur, ubi animus ex multīs miseriīs atque periculīs 4
requiēvit et mihi reliquam aetātem ā rē pūblicā procul
habendam dēcrevī, nōn fuit cōnsilium socordia atque
dēsidiā bonum ōtium conterere, neque vērō agrum co-
lundō aut vēnandō, servilibus officiīs, intentum aetātem
agere; sed ā quō inceptō studiōque mē ambitio mala
dētinerat, eōdem regressus statui rēs gestās populī
Rōmāni carptim, ut quaeque memoriā digna vidēbantur,
perscribere, eō magis quod mihi ā spē, metū, partibus rei
pūblicae animus liber erat. Igitur dē Catilinae coniūrā-
tione quam vērissimē poterō paucīs absolvam; nam id
facinus in primīs ego memorābile existimō sceleris
atque periculī novitate. Dē cuius hominis mōribus pauca
prius explānanda sunt quam initium nārrandī faciam.

[*Dē Catilinae mōribus*]

- 5 L. Catilina, nōbilī genere nātus, fuit magnā vī et animī et corporis, sed ingeniō malō prāvōque. Huic ab adulēscientiā bella intestīna, caedēs, rapīnae, discordia cīvīlis grāta fuēre, ibique iuventūtem suam exercuit. Corpus patiēns inediae, algōris, vigiliae, suprà quam cuiquam crēdibile est. Animus audāx, subdolus, varius, cuius rei libet simulātor aut dissimulātor; aliēnī appetēns, suī profūsus; ārdēns in cupiditatibus; satis ēloquentiae, sapientiae parum. Vāstus animus immoderāta, incrēdibilia, nimis alta semper cupiēbat.

Hunc post dominātiōnem L. Sullae libīdō māxima invāserat rei pūblīcae capiundae, neque id quibus modis adsequerētur, dum sibi rēgnū parāret, quicquam pēnsī habēbat. Agitābātur magis magisque in diēs animus ferōx inopiā rei familiāris et cōnscentiā scelerum, quae utraque iīs artibus auxerat quās suprà memorāvī. Incitābant praetereā corruptī cīvītātis mōrēs, quōs pessima ac diversa inter sē mala, luxuria atque avāritia, vexābant. ...

[*Hic disseritur dē mōribus cīvītātis*: 'ut paulātim immūtata ex pulcherrimā atque optimā pessima ac flāgitiosissima facta sit.']

- 14 In tantā tamque corruptā cīvītate Catilīna – id quod factū facillimum erat – omnium flāgitiorum atque facinorum circum sē tamquam stīpātōrum catervās habēbat. Nam quicumque impudicus, adulter, gāneō, manū, ventre, pene bona patria lacerāverat, quique aliēnum aes grande cōnflāverat, quō flāgitium aut facinus

L. *Sergius* Catilīna
genus = gēns (: gēns *Sergia*)

intestīnus -a -um = internus

ibi : in iīs rēbus
in-edia -ae f = famēs
algor -ōris m = frīgus
crēdibilis -e ↔ incrēdibilis
subdolus -a -um = dolō ūtēns
cuius-libet rei
(dis)simulātor -ōris m = qui
(dis)simulat
profūsus = largus; suī p. = qui
suum pro-fundit (: largitur)
satis ēloquentiae *eī erat*
im-moderātus -a -um
↔ moderātus

ad-sequī = as-sequī
dum + *conī* = dummodo
nihil (nec quicquam) pēnsī
habēre = nihil cūrāre
familiāris -e < familia; rēs f.
= pecūnia, bona
cōnscentia -ae f = mēns
cōnscentia (suī sceleris)
utraque (*n pl*): inopiam... et
cōnscentiam...
incitābant *eum*

im-mūtāre = mūtāre

flāgitia/facinora: cīvēs flāgitiosī/facinorōsī (= scelesti)
stīpātōr -ōris m = satellites
gāneō -ōnis m = vir luxui
deditus
penis -is m = membrum virīle
(bona) lacerāre : perdere
aes aliēnum = pecūnia mūtua
cōn-flāre = colligere

facinus redimere = sē redimere ā poenā facinoris
sacrilegus -ī m = quī templum diripuit, impius
ad hoc = praetereā
per-iūrium -ī n = falsum
iūs iurandum
egestās -ātis f (< egēre) = inopia rerum necessariarum
cōsciūs animus = cōscientia (sceleris)
etiam : etiam tum
ā culpā vacuus = īnsōns
in-cidere -cidisse < in- + cadere

familiāritās -ātis f (< familiāris) = amicitia

praebēre, mercārī, parcere
: praebēbat, mercābātur, parcēbat

obnoxius -a -um (+ dat) = quī (multum) dēbet, obsequēns, serviēns

cuius (in quā) nihil umquam
vir bonus laudāvit praeter
fōrmam (pulchram)
dubitāre + īnf = cūctārī
prīvignus -ī m = coniugis fili-
lius priore coniuge nātus
prō certō = certō adv

mātūrāre = mātūrē facere,
properāre
im-pūrus -a -um ↔ pūrus

ex-ciēre -civisse -citur
= excitāre, concitāre
vāstābat : perturbābat
ex-sanguis -e = pallidus
incessus -ūs m < incēdere
prōrsus adv = plānē
vēcordia -ae f = īnsānia
diximus : dixī

redimeret, praetereā omnēs undique parricīdae, sacrilegī, convictī iūdiciīs aut prō factīs iūdiciū timentēs, ad hoc quōs manus atque lingua periūriō aut sanguine cīvili alēbat, postrēmō omnēs quōs flāgitium, egestās, cōsciūs animus exagitābat, eī Catilinae proximī familiārēque erant. Quod si quis etiam ā culpā vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiānō ūsū atque illecebrīs facile pār similisque cēterīs efficiēbātur. Sed māximē adulēscēntium familiāritātēs appetēbat: eōrum animī mollēs etiam et flūxī dolīs haud difficulter capiēbantur. Nam ut cuiusque studiū ex aetate flagrābat, aliīs scorta praebēre, aliīs canēs atque equōs mercārī, postrēmō neque sūmptuī neque modestiae suae parcere, dum illōs obnoxios fīdōsque sibi faceret. ...

Iam primum adulēscēns Catilīna multa nefanda stupra 15
fēcerat, cum virgine nōbili, cum sacerdotē Vestae, alia huiusce modī contrā iūs fāsque. Postrēmō captus amōre Aurēliae Orestillae (cuius praeter fōrmam nihil umquam bonus laudāvit!), quod ea nūbere illī dubitābat timēns prīvignum adultā aetate, prō certō crēditur necātō filiō vacuam domum scelestīs nuptiīs fēcisse! Quae quidem rēs mihi in primīs vidētur causa fuisse facinus mātūrāndī. Namque animus impūrus, dīs hominibusque īnfēstus, neque vigiliīs neque quiētibus sēdārī poterat: ita cōscientia mentem excitam vāstābat. Igitur color eī exsanguis, foedī oculī, citus modo, modo tardus incessus: prōrsus in faciē vultūque vēcordia inerat.

Sed iuventūtem quam, ut suprā diximus, illēxerat, 16

multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testēs signatōrēsque falsos commodare; fidem, fortunās, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem attriverat, maiora alia imperabat. Si causa peccandi in praesens minus suppetebat, nihil minus insontēs sicuti sontēs circumvenire, iugulare; scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat.

ē-docere = docere
signator -oris m = qui signat (testamentum)
commodare = utendum praebere; (: commodabat)
vilia habere eōs edocebat
at-terere -trivisse -tritum = absumere
in praesens tempus
sup-petere = (satis) adesse
sōns sontis ↔ insōns
circumvenire = falso accūsare : circumveniēbat, iugulābat
torpescere = iners fieri
gratuito adv = sine mercede, sine causā

[Dē coniūratiōne Catilinae]

Eis amicis sociisque confisus Catilina, simul quod aes alienum per omnes terras ingens erat, et quod plerique Sullanī militēs, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memorēs, civile bellum exoptabant, opprimendae rei publicae consilium cepit. In Italiā nullus exercitus; Cn. Pompeius in extrēmis terris bellum gerēbat; ipsi consulatū petenti magna spēs; senātus nihil sanē intentus; tūtae tranquillaeque res omnes – sed ea prorsus opportuna Catilinae.

confisus = confidēns

Sullanus -a -um < Sulla
suō : suis bonis
ex-optare = optare

nullus exercitus erat

bellum Mithridaticum

ipsi... magna spēs erat
nihil adv = minimē

- 17 Igitur circiter kalendās Iūniās, L. Caesare et C. Figulō consulis, primō singulōs appellare, hortari aliōs, aliōs temptare: opēs suās, imparatam rem publicam, magna praemia coniūratiōnis docere. Ubi satis explorata sunt quae voluit, in unum omnēs convocat quibus maxima necessitudo et plurimum audaciae inerat. Eō convenire senatōrii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Ser. Sullae Ser. filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia,

circiter adv/prp + acc
[annō 64 a. C.]

: appellābat, hortābatur,
temptābat
im-paratus -a -um ↔ paratus

: docēbat (eōs)
in unum locum
in-esse + dat: quibus inerat :
(in) quibus erat
necessitudo -inis f = necessitas (: egestas)
senatōrius -a -um: ordo
senatōres = senatōrēs
P. Cornēlius Lentulus Sura:
cōs. annō 71 a. C.

Nōbīlior -ōris, Capitō -ōnis
(cognōmina)

colōniae dicuntur civitatēs
Italiae ā colōnis Rōmānis
conditae; cēterae dicuntur
municipia (-cipium -i n)
cōnsilī gen = cōnsilī
[cōn'silī]

plēraque iuventūs = plērī-
que iuvenēs

ī quibus...

cōpia = occāsiō; cōpia erat
: licēbat

fuēre quī crēderent = aliquī
crēdebant

M. Crassus, Cn. Pompēius:
cōsulēs annō 70 a.C.

ipsī : Crassō

ductāre = dūcere, dux esse
Crassum voluisse (crēde-
bant)

illōs : coniūrātōs

dē quā coniūrātiōne

[annō 66 a. C.]

ambitus -ūs m = facinus
largitiōne magistrātum
petendī

(lēge) interrogāre (+ gen)

= reum facere, accūsāre
pecūniae repetundae : quae
in iūdiō repetuntur ab eō
quī prōvinciam diripuit;
facinus prōvinciam diripi-
endī (Catilīna prōvinciam
Āfricam diripuit annō 67)
(nōmen) profitērī = nōmen
dare

inopia : egestās

kal. Iān. novī cōsulēs
magistrātum ineunt

Q. Curius; praetereā ex equestri ōrdine M. Fulvius Nōbi-
lior, L. Statilius, P. Gabīnius Capitō, C. Cornēlius; ad
hoc multī ex colōniīs et mūnicipiīs, domī nōbilēs. Erant
praetereā complūrēs paulō occultius cōnsilī huiusce par-
ticipēs nōbilēs, quōs magis dominātiōnis spēs hortābatur
quam inopia aut alia necessitudō. Cēterum iuventūs plē-
raque, sed māximē nōbīlium, Catilīnae inceptīs favēbat:
quibus in ōtiō vel magnificē vel molliter vīvere cōpia
erat, incerta prō certīs, bellum quam pācem mālēbant.

Fuēre item eā tempestāte quī crēderent M. Licinium
Crassum nōn ignārum eius cōnsilī fuisse: quia Cn.
Pompēius, invīsus ipsī, magnum exercitum ductābat,
cuiusvīs opēs voluisse contrā illius potentiam crēscere,
simul cōnfisum, sī coniūrātiō valuisset, facile apud illōs
prīncipem sē fore.

— Sed anteā item coniūrāvēre paucī contrā rem publi- 18
cam, in quibus Catilīna fuit; dē quā quam vērissimē
poterō dicam:

L. Tullō et M^o. Lepidō cōsulibus, P. Autrōnius et P.
Sulla, dēsīgnātī cōsulēs, lēgibus ambitūs interrogātī
poenās dederant. Post paulō Catilīna, pecūniārum re-
petundārum reus, prohibitus erat cōsulātum petere,
quod intrā lēgitimōs diēs profitērī nēquiverat. Erat eō-
dem tempore Cn. Pīsō, adulēscēns nōbilis, summae
audāciae, egēns, factiōsus, quem ad perturbandam rem
pūblicam inopia atque malī mōrēs stimulābant. Cum hōc
Catilīna et Autrōnius circiter nōnās Decembrēs cōnsilīō
commūnicātō parābant in Capitōliō kalendis Iānuāriīs L.

Cottam et L. Torquātum cōsulēs interficere, ipsi fascibus correptis Pīsonem cum exercitū ad obtinendās duās Hispāniās mittere. Eā rē cognitā, rūsus in nōnās Februāriās cōnsilium caedis trānstulerant. Iam tum nōn cōsulibus modo, sed plērisque senātōribus perniciem māchinābantur. Quod nī Catilina mātūrasset prō Cūriā signum sociis dare, eō diē post conditam urbem Rōmam pessimum facinus patrātum foret. Quia nōndum frequentēs armātī convēnerant, ea rēs cōnsilium dirēmit. ...

19 Dē superiōre coniūrātiōne satis dictum. –

20 Catilina, ubi eōs quōs paulō ante memorāvī convēnisse videt, tametsī cum singulis multa saepe ēgerat, tamen in rem fore crēdēns ūniversōs appellāre et cohortārī, in abditam partem aedium sēcēdit atque ibi, omnibus arbitris procul āmōtis, ōrātiōnem huiusce modi habuit:

“Nī virtūs fidēsque vēstra satis spectāta mihi forent, nēquiquam opportūna rēs cecidisset; spēs magna, dominiātiō in manibus frūstrā fuissent, neque ego per ignāviam aut vāna ingenia incerta prō certis captārem. Sed quia multis et magnis tempestatibus vōs cognōvī fortēs fidēsque mihi, eō animus ausus est māximum atque pulcherrimum facinus incipere, simul quia vōbīs eadem quae mihi bona malaque esse intellēxī: nam idem velle atque idem nōlle, ea dēmum firma amicitia est.

“Sed ego quae mente agitāvī omnēs iam antea dīversī audistis. Cēterum mihi in diēs magis animus accenditur, cum cōnsiderō quae condiciō vītae futūra sit, nisi nōsmet

[annō 65 a. C.]
fascēs : magistrātūs potestās
(: cōsulātus)
duae Hispāniae : Hispānia
citerior et ulterior

perniciem : necem

quod nī = nisi autem

patrātum foret = patrātum
(factum) esset
dir-imere -ēmis -ēptum
= abrumperē, prohibēre
dictum est

paulō ante : cap. 17 (p. 9)

agere (cum) = colloquī

in rem esse = ūtile esse
cohortārī = hortārī
sē-cēdere = discēdere ā
cēteris

spectātus -a -um = probātus
forent = essent
cecidisset : nōbīs contigisset

per ignāviam : per virōs
ignāvōs (↔ strēnuōs)
captāre = capere cōnārī,
appetere
tempestās = tempus, occasiō

eō : ideō
animus (meus) ausus est
: ausus sum

mente agitāre = cōgitāre
dīversī : suō quisque locō
vel tempore

condiciō vītae : fortūna
nōs-met = nōs

in libertātem vindicāre
= liberāre

tetrarchēs -ae *m* = rēgulus
vectīgālēs *sunt*
stipendium -i *n* = tribūtum;
stipendia *pendunt*
cēterī *nōs* omnēs
fuimus : factī sumus

formidini esse alicui = ab
aliquō *formidārī* (= valdē
timērī), aliquem terrēre
repulsa -ae *f* < re-pellere
(dē eō dicitur quī frūstrā
magistrātum petiuit)
quō ūsque = quo-ūusque,
quandīū
ē-morī = morī
in-honestus ↔ honestus
lūdbriō (*dat*) esse alicui =
dēlūdī ab aliquō; aliēnae
superbiae : aliis superbis

prō! = dō!
deum = deōrum

annis...: ob annōs (aetātem)
atque divitiās
inceptō (coeptō) opus est
= incipere opus est
ex-pedire = peragere (: cē-
tera per sē expēdiuntur)

superāre = super-esse, ni-
mium esse (divitiārum)
ex-struere mare = in marī
(domōs) exstruere
co-aequāre = aequum (plā-
num/patentem) facere
continuāre = continuum
facere, coniungere
Lar (familiāris) -is *m*, deus
quī focum tuētur, focus
toreuma -atis *n* = vās opere
caelātō (ēminentī)ōmātum
trahunt : quae-runt
vexant : perdunt

toreuma

anima : vīta

ipsī vindicāmus in libertātem. Nam postquam rēs pū-
blica in paucōrum potentium iūs atque diciōnem con-
cessit, semper illis rēgēs, tetrarchae vectīgālēs esse,
populī, nātiōnēs stipendia pendere – cēterī omnēs,
strēnuī, bonī, nōbilēs atque ignōbilēs, vulgus fuimus
sine grātiā, sine auctōritāte, eis obnoxii quibus, si rēs
pūblica valēret, formidini essēmus. Itaque omnis grātiā,
potentia, honōs, dīvitiae apud illōs sunt aut ubi illī
volunt – nōbīs reliquēre pericula, repulsās, iūdicia, eges-
tātem! Quae quō ūsque tandem patiēmini, ō fortissimī
virī? Nōnne ēmorī per virtūtem praestat quam vītā
miseram atque inhonestam, ubi aliēnae superbiae lū-
dibriō fueris, per dēdecus āmittere? Vērū enim vērō
– prō deum atque hominum fidem! – victōria in manū
nōbīs est. Viget aetās, animus valet – contrā illis annīs
atque divitiīs omnia cōsensuērunt. Tantummodo inceptō
opus est: cētera rēs expēdit.

“Etenim quis mortālium, cui virile ingenium est, tole-
rāre potest illis divitiās superāre, quās profundant in ex-
struendō marī et montibus coaequandīs – nōbīs rem fa-
miliārem etiam ad necessāria deesse? illōs bīnās aut am-
plius domōs continuāre – nōbīs Larem familiārem nus-
quam ūllum esse? Cum tabulās, signa, toreumata emunt,
nova dīruunt, alia aedificant, postrēmō omnibus modīs
pecūniam trahunt, vexant, tamen summā libīdine divi-
tiās suās vincere nequeunt! At nōbīs est domī inopia,
foris aes aliēnum, mala rēs, spēs multō asperior. Dēni-
que, quid reliquī habēmus praeter miseram animam?

“Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam saepe optastis libertas! Praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt: fortuna omnia ea victoribus praemia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos hortantur. Vel imperatore vel milite me utimini! neque animus neque corpus a vobis aberit.

animus *meus*

“Haec ipsa, ut spero, vobiscum una consul agam – nisi forte me animus fallit et vos servire magis quam imperare parati estis.”

una vobiscum

nisi me animus fallit = nisi fallor
paratus servire = paratus ad servendum
accipere : audire
mala abunde erant : nimium erat malorum

- 21 Postquam accipere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona illa, tametsi illis quieta movere magna merces videbatur, tamen postulavere plerique, ut proponeret, quae condicio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia quae bellum atque libido victorum fert. ‘Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum: cum eo se consulem initium agendi facturum.’ Ad hoc maledictis increpabat omnes bonos; suorum unumquemque nominans laudare; admonerat alium egestatis, complures periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. Postquam

movere : turbare
merces : praemium

ubique : omnino
polliceri : pollicitus est
tabulas novas : delatum iri
aes alienum (e tabulis)
proscriptio < pro-scribere
sacerdotium -i n = sacerdotis officium

Mauretania –ae f, Africae
regio contra Hispaniam
Nucerinus < Nuceria, oppidum Campaniae

familiaris -e = amicus

male-dictum -i n (< male-dicere) = contumelia
laudare : laudabat
admonere + gen (rei = de re)
ignominia -ae f = dedecus, mala fama
praedae (dat) esse = praedam afferre

petitiōnem *cōsulātūs*
cūrae (*dat*) habēre = cūrāre

populārēs = socii

circum-ferre
exsecrātiō -ōnis *f* < ex-
secrāri
dē-gustāre = gustāre
sollemnis -e = quī ritū fit
eō quō (: ideō ut) magis fidī
(: fidiōrēs) forent (essent)
aliī (*dat*) = cum aliō
(...cōnsciūs)
ficta *esse*

Cicerōnis invidia : populi
invidia in Cicerōnem
atrōcitās -ātis *f* < atrōx

nōbis : mihi
prō magnitūdine : ut rei
magnitūdō est
compertus (< comperire) =
quī certō scitur, certus

obscurus : ignobilis
co-operire = operire
probrum -ī *n* = flāgitium

vānitās -ātis *f* (< vānus) =
vāna (stulta) superbia
: reticēbat, occultābat,
sua-met = sua
: neque quid diceret neque
quid faceret quicquam
pēnsī habēbat (cūrābat)

cōnsuētūdō -inis *f* = mōs
coeundi
inopiā = propter inopiam
(egestātem)
ferrō : gladiō

solēre solitum esse *dēp perf*
(solitus erat : solēbat)
nōm -ius, *gen* -ī = -iī: Curī
occultum habēre = occultāre

sublātō : nōn nōminātō

omnium animōs alacrēs videt, cohortātus ut petitiōnem
suam cūrae habērent, conventum dīmisit.

Fuēre eā tempestāte quī dicerent 'Catilinam, ōrātiōne 22
habitā, cum ad iūs iūrandum populārēs sceleris suī ad-
igeret, hūmānī corporis sanguinem vīnō permixtum in
pateris circumtulisse! inde cum post exsecrātiōnem
omnēs dēgustāvissent, sicutī in sollemnibus sacrīs fieri
cōnsuevit, aperuisse cōsiliū suū, atque eō ita
fēcisse, quō inter sē fidī magis forent, alius aliī tantī
facinoris cōnsciī.' Nōnnūllī ficta et haec et multa
praetereā existimābant ab eīs quī Cicerōnis invidiam,
quae postea orta est, lēniri crēdebant atrōcitate sceleris
eōrum quī poenās dederant. Nōbis ea rēs prō magni-
tūdine parum comperta est.

Sed in eā coniūrātiōne fuit Q. Curius, nātus haud 23
obscurō locō, flāgitiiis atque facinoribus coopertus,
quem cēnsōrēs senātū probri grātiā mōverant. Huic
hominī nōn minor vānitās inerat quam audācia: neque
reticēre quae audierat, neque suamet ipse scelera oc-
cultāre; prōrsus neque dīcere neque facere quicquam
pēnsī habēbat. Erat eī cum Fulviā, muliere nōbili, stupri
vetus cōnsuētūdō; cui cum minus grātus esset, quia
inopiā minus largiri poterat, repente glōriāns maria
montēsque pollicērī coepit et minārī interdum ferrō
'nī sibi obnoxia foret'; postrēmō ferocius agitāre quam
solitus erat. At Fulvia, insolentiae Curī causā cognitā,
tāle periculum rei pūblicae haud occultum habuit, sed
sublātō auctōre dē Catilinae coniūrātiōne quae quōque

modō audierat complūribus nārrāvit. Ea rēs in primīs studia hominum accendit ad cōsulātum mandandum M. Tullio Cicerōnī – namque antea plēraque nōbilitās invidiā aestuābat et quasi pollui cōsulātum crēdebant sī eum quamvis ēgregius ‘homō novus’ adeptus foret. Sed ubi periculum advēnit, invidia atque superbia post fuere.

audierat = audīverat

plēraque nōbilitās = plerī-
que nōbilēs
aestuāre = fervere

post fuere = cessērunt

- 24 Igitur comitiis habitis cōsulēs dēclārantur M. Tullius et C. Antōnius. Quod factum primō populārēs coniūratiōnis concusserat; neque tamen Catilinae furor minuebatur, sed in diēs plūra agitāre, arma per Italiam locis opportūnis parāre, pecūniam suā aut amicōrum fidē sūmptam mūtūam Faesulās ad Mānlium quendam portāre, quī postea princeps fuit bellī faciundī.

M. Tullius *Cicerō*

con-cutere -iō -cussisse
-cussum = quassāre, per-
turbāre
: agitābat

: parābat

Faesulae -ārum *fpl*, oppi-
dum Etrūriae
: portābat (portandam cūrā-
vit)
ad-sciscere -īvisse -ītum
= a-sciscere (sociōs)

sūmptūs tolerāre = pecū-
niam cōsumere
modum facere = finem
facere

servitia -ōrum *n pl* = servī

Eā tempestāte plurimōs cuiusque generis hominēs ad-scivisse sibi dicitur, mulierēs etiam aliquot, quae primō ingentēs sūmptūs stuprō corporis tolerāverant, post, ubi aetās tantummodo quaestuī neque luxuriae modum fēcerat, aes aliēnum grande cōflāverant. Per eas sē Catilina crēdebat posse servitia urbāna sollicitāre, urbem incendere, virōs eārum vel adiungere sibi vel interficere.

- 25 – Sed in eis erat Semprōnia, quae multa saepe virilis audāciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque fōrmā, praeterea virō atque liberis satis fortunāta fuit; litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltāre ēlegantius quam necesse est probae, multa alia, quae instrūmenta luxuriae sunt. Sed ei cāriōra semper omnia quam decus atque pudicitia fuit. Pecūniae an fāmae minus parceret, haud facile discernerēs;

(scelus/facinus) com-
mittere = facere

psallere = fidibus canere
: psallēbat, saltābat

fuit : fuērunt
utrum pecūniae an fāmae
suae...

accēnsa *fuit*
(fidem) prōdere : fallere
crēditum -i *n* = pecūnia
crēdita (mūtua data)
ab-iūrāre = iūre iūrando
negāre (sē accēpisse)
praeceps abire = sē prae-
cipitāre (in perniciem)
posse : poterat

procāx -ācis = impudēns
facētiaē -ārum *f pl* = sermō
ēlegāns, sāl
lepōs -ōris *m* = grātia, faci-
litās; ... lepōs *eī* inerat

ex voluntāte (suā) = sicut
volēbat

astūtia -ae *f* = prūdētia cal-
lida, cōsiliū callidum

pactiō -ōnis *f* < paciscī (Ci-
cerō Antōniō prōvinciam
Macedoniam prōmiserat)
per-pellere -pulisce -pulum
= impellere
cliēns -entis *m* = vir pauper
civī nōbili (*patrōnō* suō)
obnoxius

in Campō *Mārtiō*

cessēre = ēvēnērunt

Camers -ertis *m* < Camerī-
num, civitās Umbriae
ager Picēnus: Picēnum
aliū aliō *aliū aliō* (= in
aliū locum)

: mōliēbātur, tendēbat

libīdine sic accēnsa, ut saepius peteret virōs quam peterētur. Sed ea saepe antehāc fidem prōdiderat, crēditum abiūrāverat, caedis cōnscia fuerat, luxuriā atque inopiā praeceps abierat. Vērum ingenium eius haud absurdum: posse versūs facere, iocum movēre, sermōne ūtī vel modestō, vel mollī, vel procācī – prōrsus multae facētiaē multusque lepōs inerat. –

Hīs rēbus comparātis, Catilina nihilō minus in proxi- 26
mum annum cōsulātum petēbat, spērāns, sī dēsīgnātus foret, facile sē ex voluntāte Antōniō ūsūrum. Neque intereā quiētus erat, sed omnibus modīs īnsidiās parābat Cicerōnī. Neque illī tamen ad cavendum dolus aut astūtiae deerant. Namque ā prīncipiō cōsulātūs suī multa pollicendō per Fulviam effēcerat ut Q. Curius (dē quō paulō ante memorāvi) cōsilia Catilinae sibi prōderet. Ad hoc collēgam suum Antōnium pactiōne prōvinciae perpulerat nē contrā rem pūblicam sentīret; circum sē praesidia amīcōrum atque clientium occultē habēbat.

Postquam diēs comitiōrum vēnit, et Catilinae neque petitiō neque īnsidiae quās cōsulibus in Campō fēcerat prosperē cessēre, cōstituit bellum facere et extrēma omnia experīrī, quoniam quae occultē temptāverat aspera foedaque ēvēnerant.

Igitur C. Mānlium Faesulās atque in eam partem Etrū- 27
riae, Septimium quendam Camertem in agrum Picēnum, C. Iūlium in Āpuliam dīmīsīt; praetereā aliū aliō, quem ubīque opportūnum sibi fore crēdēbat. Intereā Rōmae multa simul mōlīrī, cōsulibus īnsidiās tendere,

parāre incendia, opportūna loca armātis hominibus obsidēre, ipse cum tēlō esse, item aliōs iubēre, hortārī uti semper intentī parātique essent, diēs noctēsque festināre, vigilāre, neque insomniīs neque labōre fatīgārī.

: parābat, obsidēbat, erat,
iubēbat, hortābātur
item : cum tēlō esse

: festinābat, vigilābat,
fatīgābātur
in-somnia -ae f = vigiliae

Postrēmō, ubi multa agitantī nihil prōcēdit, rūsus intempestā nocte coniūratiōnis principēs convocat per M. Porcium Laecam, ibique multa dē ignāviā eōrum questus docet 'sē Mānlium praemisisse ad eam multitudinem quam ad capiunda arma parāverat, item aliōs in alia loca opportūna, quī initium bellī facerent, sēque ad exercitum proficiscī cupere, sī prius Cicerōnem oppresisset: eum suis cōsiliis multum officere.'

ubi ei multa agitantī nihil
bene prōcēdit
intempestus -a -um: intem-
pesta nox = media nox
ibi : in M. Laecae domō

querī questum esse; questus
: postquam questus est,
querēns

"ego ad exercitum proficiscī
cupiō, sī prius (: cum pri-
mum) Cicerōnem oppres-
serō: is meis cōsiliis
multum officit"
of-ficere (+ dat) = obstāre

28 Igitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornēlius, eques Rōmānus, operam suam pollicitus, et cum eō L. Varguntēius senātor cōstituere eā nocte paulō post cum armātis hominibus sicutī 'salūtātum' introire ad Cicerōnem ac dē imprōvisō domī suae imparātum cōnfodere! Curius, ubi intellegit quantum periculum cōsulī impendeat, properē per Fulviam Cicerōnī dolum quī parābātur ēnūntiat. Ita illi iānuā prohibitī tantum facinus frūstrā suscēperant.

sicutī : quasi

cōn-fodere -iō -fōdisse
-fossum = transfigere
(gladiō)

ē-nūntiāre = nōtum facere

Intereā Mānlius in Etrūriā plēbem sollicitāre egestāte simul ac dolōre iniūriae novārum rerum cupidam, quod Sullae dominatiōne agrōs bonaque omnia amiserat, praetereā latrōnēs cuiusque generis, quōrum in eā regiōne magna cōpia erat, nōnnūllōs ex Sullānis colōniīs, quibus libidō atque luxuria ex magnis rapinīs nihil reliquī fēcerat.

: sollicitābat
: ob egestātem/dolōrem
novae res = res publica re-
novāta, commutatiō rerum
pūblicārum

colōniae Sullānae: quas
Sulla militibus suis
cōstituerat

Mānlī *gen* = Mānlī

compertum habēre = certō
scīre
exagitāre = sollicitāre, com-
movēre
fieri solet

dēcrēvit *ut*...

ad-ferre ad-tulisse ad-lātum
= af-ferre at-tulisse al-
lātum

fieri solet

senātī (*gen*) = senātūs
Q. Metellus Crēticus, v. LL
cap. 53.264 | missi *sunt*
utrīque *pl* = ambō
imperātōrī nisi triumphāntī
Rōmam intrāre nōn licēbat
calumnia -ae *f* = falsum
crīmen, obrectātiō

permissum *est*
prō tempore : ut tempus
postulāret

Ea cum Cicerōnī nūntiārentur, ancipitī malō permō- 29
tus, quod neque urbem ab īnsidiīs prīvātō cōnsiliō
longius tuērī poterat, neque exercitus Mānlī quantus aut
quō cōnsiliō foret satis compertum habēbat, rem ad
senātum refert iam antea vulgī rūmōribus exagitātum.
Itaque, quod plērumque in atrōcī negōtiō solet, senātus
dēcrēvit ‘*darent operam cōsulēs nē quid rēs pūblica
dētrimentī caperet.*’ – Ea potestās per senātum mōre Rō-
mānō magistrātuī māxima permittitur: exercitum parāre,
bellum gerere, coercēre omnibus modīs sociōs atque
cīvēs, domī militiaeque imperium atque iūdiciū sum-
mum habēre. Aliter sine populī iussū nullius eārum
rērum cōsulī iūs est. –

Post paucōs diēs L. Saenius senātor in senātū litterās 30
recitāvit, quās ‘Faesulīs adlātās sibi’ dīcēbat, in quibus
scrīptum erat ‘C. Mānlium arma cēpisse cum magnā
multitūdine ante diem VI kalendās Novembrēs.’ Simul,
id quod in tālī rē solet, aliī portenta atque prōdigia nūn-
tiābant, aliī ‘conventūs fierī, arma portārī, Capuae atque
in Āpuliā servile bellum movērī.’

Igitur senātī dēcrētō Q. Mārcius Rēx Faesulās, Q.
Metellus Crēticus in Āpuliam circumque ea loca missī
(hī utrīque ad urbem imperātōrēs erant, impeditī nē
triumphārent calumniā paucōrum quibus omnia honesta
atque inhonesta vēndere mōs erat), sed praetōrēs Q.
Pompēius Rūfus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum
Picēnum, eisque permissum ‘utī prō tempore atque
periculō exercitum comparārent.’ Ad hoc, ‘sī quis indi-

cāvisset dē coniūratiōne quae contrā rem pūblicam facta erat, praemium servō libertātem et sēstertia centum, liberō impūnitātem eius rei et sēstertia ducenta'; item-que dēcrēvere 'utī gladiātōriae familiae Capuam et in cētera mūnicipia distribuerentur prō cuiusque opibus, Rōmae per tōtam urbem vigiliae habērentur eisque minōrēs magistrātūs praeessent.'

- 31 Quibus rēbus permōta cīvitas atque immūtata urbis faciēs est. Ex summā laetitiā atque lasciviā, quae diūturna quiēs pepererat, repente omnēs trīstitia invāsit: festināre, trepidāre, neque locō neque hominī cuiquam satis crēdere, neque bellum gerere neque pācem habēre, suō quisque metū perīcula mētīrī. Ad hoc mulierēs, quibus rei pūblīcae magnitūdine bellī timor īsolitus incesserat, adflīctāre sēsē, manūs supplicēs ad caelum tendere, miserārī parvōs liberōs, rogītāre, omnia pavēre, superbiā atque dēliciis omissis sibi patriaeque diffidere!

At Catilīnae crūdēlis animus eadem illa movēbat, tametsī praesidia parābantur et ipse lēge Plautiā interrogātus erat ab L. Paulō.

Postrēmō, dissimulandī causā aut suī expūrgandī, sicut iūrgiō lacessītus foret, in senātum vēnit! Tum M. Tullius cōsul, sive praesentiam eius timēns sive irā commōtus, ōrātiōnem habuit lūculentam atque ūtilem rei pūblīcae, quam postea scīptam ēdidit.

[Sequitur ōrātiō M. Tullī Cicerōnis.]

praemium *dēcrēvērunt*
sēstertia n pl = milia sēs-
tertium; C sēstertia = C
milia sēstertium
familia gladiātōria = grex
gladiātōrum
prō opibus = secundum
opēs, ut opēs erant
vigiliae = praesidia noc-
turna
minōrēs magistrātūs : aedi-
lēs, quaeestōrēs, tribūni
plēbis

: festinābant, trepidābant
(hominī) cuiquam : ūlli

: crēdēbant, gerēbant, habē-
bant, mētīebantur
mētīrī : aestimāre

: bellī timor ob rei pūblīcae
magnitūdinem īsolitus
in-cēdere + dat/acc
ad-/af-flīctāre = affligere;
sē a. = pectus pulsāre
: adflīctābant, tendēbant...

rei dif-fidere = dē rē dē-
spērāre

lēx Plautia dē vī, lata annō
70 a.C. in cīvēs sēditiōsōs
L. Aemilius Paulus (cōs.
annō 50 a.C.)
ex-pūrgāre = pūrgāre, sus-
piciōne liberāre
sicut : velut sī, quasi
iūrgium -i n = certāmen dē
iūre
praesentia -ae f < praesēns
lūculentus -a -um = prae-
clārus
(librum) ē-dere -didisse
-ditum = multīs legen-
dum dare

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO PRIMA
habita in senātū in templō Iovis Statōris
a. d. VI id. Nov. annō DCXCI a. u. c.

ab-ūtī (+abl) = insolenter
ūtī; -ēre = -ēris (pers 2 fut)
quem ad finem : quō ūsque,
quam diū
effrēnātus -a -um (↔ domi-
tus) = immoderātus, ferōx
nihil-ne tē..... mōvērunt?
Palātī gen = Palātī

locus: templum Iovis
Statōris
hōrum : senātōrum

cōn-stringere -strinxisse
-strictum = colligāre,
coercere

quid cōsiliī : quod/quāle
cōsiliū

immō vērō etiam... : nōn
modo vīvit, sed etiam...

pestis -is f = nex, perniciēs

P. Cornēlius Scīpiō Nāsica
Serāpiō: v. LL cap.51.239
[annō 133 a. C.]
mediocriter = modicē
prīvātus : nōn magistrātus,
sine imperiō

Quō ūsque tandem abūtēre, Catilīna, patientiā nostrā? 1
Quam diū etiam furor iste tuus nōs ēlūdet? Quem ad
finem sēsē effrēnāta iactābit audācia?

Nihilne tē nocturnum praesidium Palātī, nihil urbis
vigiliae, nihil timor populī, nihil concursus bonōrum
omnium, nihil hic mūnitissimus habendī senātūs locus,
nihil hōrum ōra vultūsque mōvērunt? Patēre tua cōsilia
nōn sentīs? cōnstrictam iam hōrum omnium scientiā te-
nērī coniūrātiōnem tuam nōn vidēs? Quid proximā, quid
superiōre nocte ēgeris, ubi fueris, quōs convocāveris,
quid consili cēperis, quem nostrum ignōrāre arbitrāris?

Ō tempora! ō mōrēs! Senātus haec intellegit, cōsul 2
videt – hic tamen vīvit! Vīvit? Immō vērō etiam in senā-
tum venit, fit pūblicī cōsiliī particeps, notat et dēsīgnat
oculīs ad caedem ūnumquemque nostrum! Nōs autem
– ‘fortēs virī!’ – satis facere rei pūblicae vidēmur sī
istīus furōrem ac tēla vītāmus!

Ad mortem tē, Catilīna, dūcī iussū cōsulis iam pri-
dem oportēbat, in tē cōferri pestem quam tū in nōs
omnēs iam diū māchināris! An vērō vir amplissimus P. 3
Scīpiō, pontifex māximus, Ti. Gracchum, mediocriter
labefactantem statum rei pūblicae, prīvātus interfēcit
– Catilīnam, orbem terrae caede atque incendiīs vāstāre

cupientem, nōs cōsulēs perferēmus? Nam illa nimis antīqua praetereō – quod C. Servīlius Ahala Sp. Maellium, novīs rēbus studentem, manū suā occīdit! – Fuit, fuit ista quondam in hāc rē pūblicā virtūs, ut virī fortēs ācriōribus suppliciīs cīvem perniciosum quam acerbissimum hostem coercērent. Habēmus senātūs cōsultum in tē, Catilīna, vehemēns et grave; nōn deest rei pūblīcae cōsiliū neque auctōritās huius ordinis: nōs, nōs, dīcō apertē, cōsulēs dēsumus!

Sp. Maellius rēgnū affectāns ā C. Serviliō Ahalā magistrō equitū occisus est [annō 439 a. C.]

perniciōsus -a -um < perniciēs
senātūs cōsultum: v. p. 18

hic ōrdō : senātus

4 Dēcrēvit quondam senātus *'utī L. Opīmius cōsul vidēret, nē quid rēs pūblica dētrīmentī caperet'* – nox nūlla intercessit: interfectus est propter quāsdam sēditionū suspiciōnēs C. Gracchus, clārissimō patre, avō, māiōribus, occisus est cum līberīs M. Fulvius cōsulāris. Similī senātūs cōsultō C. Mariō et L. Valeriō cōsulibus est permissa rēs pūblica: num ūnum diem postea L. Sāturninum tribūnum plēbis et C. Servīlium praetōrem mors ac rei pūblīcae poena remorāta est? At vērō nōs vīcēsimum iam diem patimur hebēscere aciem hōrum auctōritātis! Habēmus enim huius modī senātūs cōsultum, vērū inclūsum in tabulīs tamquam in vāginā reconditum, quō ex senātūs cōsultō cōnfestim tē interfectum esse, Catilīna, convēnit! Vivis – et vīvis nōn ad dēpōnendam, sed ad cōfirmandam audāciam!

[annō 121 a.C.]

C. Gracchus, M. Fulvius Flaccus: v. LL cap. 51. 275-279

[annō 100 a.C.]

Sāturninus tribūnus plēbis sēditionis et C. Servīlius Glaucia praetor ex senātūs cōsultō occisi sunt
aliquem re-morārī = alicui moram afferre
hebēscere = hebes fieri
aciēs -ēī f = quālītās acūtī gladii, ingenium ācre

re-condere = repōnere, abdere
convēnit : oportuit

Cupiō, patrēs cōscripti, mē esse clēmētem, cupiō in tantis rei pūblīcae periculīs mē nōn dissolūtum vidērī; sed
5 iam mē ipse inertiae nēquitiaeque condemnō. Castra sunt in Italiā contrā populum Rōmānum in Etrūriae faucibus

dissolūtus -a -um = neglēgēs, parum sevērus
nēquitia -ae f < nēquam

atque adeō = atque etiam

mōliri = māchinārī

'sērius ā mē *factum esse*
dīcant

ego... nōndum addūcor ut
faciam hoc quod...

-ēre = -ēris (*pass pers 2 fut*)
perditus -a -um = corrup-
tus, nēquam

quam diū = tam diū quam

speculārī = clam spectāre

obscurāre : occultāre
coetus -ūs *m* = conventus
nefārius -a -um (< nefās)
= scelestus, impius

licet recognōscās = licet
tibi recognōscere (: re-
minīscī)

collocāta, crēscit in diēs singulōs hostium numerus;
eōrum autem castrōrum imperātōrem ducemque hostium
intrā moenia atque adeō in senātū vidēmus intestinam
aliquam cotidiē perniciem rei pūblīcae mōlientem! Sī tē
iam, Catilīna, comprehendī, sī interfici iusserō, crēdō, erit
verendum mihi nē nōn potius hoc omnēs bonī 'sērius' ā
mē quam quisquam 'crūdēlius' factum esse dicat.

Vērū ego hoc quod iam pridem factum esse oportuit
certā dē causā nōndum addūcor ut faciam. Tum dēnique
interficiēre, cum iam nēmō tam improbus, tam perditus,
tam tuī similis invenīrī poterit quī id nōn 'iūre factum
esse' fateātur. Quam diū quisquam erit quī tē dēfendere 6
audeat, vīvēs – et vīvēs ita ut vīvis: multīs meis et firmīs
praesidiīs oppressus, nē commovēre tē contrā rem pū-
blicam possis; multōrum tē etiam oculī et aurēs nōn
sentientem, sicut adhūc fēcērunt, speculābuntur atque
cūstōdient.

Etenim quid est, Catilīna, quod iam amplius ex-
spectēs, sī neque nox tenebrīs obscurāre coetūs nefāriōs
neque prīvāta domus parietibus continēre vōcēs coniūrā-
tiōnis tuae potest? sī illūstrantur, sī ērumpunt omnia?
Mūtā iam istam mentem, mihi crēde! Oblīvīscere caedis
atque incendiōrum! Tenēris undique, lūce sunt clārīōra
nōbīs tua cōnsilia omnia – quae iam mēcūm licet re-
cognōscās:

Meministīne mē ante diem XII kalendās Novembrēs 7
dicere in senātū 'fore in armīs certō diē, quī diēs futūrus
esset ante diem VI kalendās Novembrēs, C. Mānlium,

- audāciae satellitem atque administrum tuae'? Num mē
 fefellit, Catilīna, nōn modo rēs tanta, tam atrōx tamque
 incrēdibilis, vērūm – id quod multō magis est admīran- fallere fefellisse falsum
 dum – diēs? Dīxī ego īdem in senātū 'caedem tē opti- rēs mē fallit = rē fallor
 mātium contulisse in ante diem V kalendās Novembrēs',
 tum cum multī prīncipēs cīvītātis Rōmā – nōn tam suī
 cōnservandī quam tuōrum cōnsiliōrum reprimendōrum
 causā – profūgērunt. Num īnfitiārī potēs tē illō ipsō diē
 meīs praesidiīs, meā diligentiā circumclūsum commo- circum-clūdere -sisse -sum
 vēre tē contrā rem pūblicā nōn potuisse, cum tū, dis- = circumventum inclūdere
 cessū cēterōrum, 'nostrā tamen quī remānsissēmus caede discessū cēterōrum : cum
 cēterī discessissent
 8 contentum tē esse' dicēbās? Quid? cum tē Praeneste
 kalendīs ipsīs Novembribus occupātūrum nocturnō im-
 petū esse cōnfiderēs, sēnsistīne illam colōniā meō
 iussū, meīs praesidiīs, cūstodiīs, vigiliīs esse mūnitā?
 Nihil agis, nihil mōlīris, nihil cōgitās, quod nōn ego nōn
 modo audiam, sed etiam videam plānēque sentiam.
 Recognōsce mēcū tandem noctem illam superiō-
 rem: iam intellegēs multō mē vigilāre ācrius ad salūtem
 quam tē ad perniciem rei pūblicae. Dīcō 'tē priōre nocte
 vēnisse inter falcāriōs' – nōn agam obscurē – 'in M.
 Laecae domum, convēnisse eōdem complūrēs eiusdem
 āmentiae scelerisque sociōs.' Num negāre audēs? quid
 tacēs? Convincam, sī negās; videō enim esse hīc in se-
 9 nātū quōsdam quī tēcūm ūnā fuērunt! – Ō dī immortālēs!
 ubinam gentium sumus? quam rem pūblicā habēmus?
 in quā urbe vivimus? Hīc, hīc sunt in nostrō numerō,
 patrēs cōscriptī, in hōc orbis terrae sānctissimō gravis-

multō ācrius

falcārius -ī m = faber qui
 falcēs efficit; inter falcā-
 riōs : in vicum falcāri-
 ōrum

āmentia -ae f < āmēns

convincam tē

ūnā tēcūm

ubi(nam) gentium? = ubi
 terrārum (in terrīs)?

sānctissimum gravissimum-
que cōnsilium : senātus
exitium -ī n = interitus

eōs quōs...

duo equitēs: Sallustius
equitem et senātorem
memorat (p. 17)

comperi: per Fulviam

id temporis = eō tempore

aliquandō = tandem ali-
quandō
Mānliānus -a -um < Mānlius

sī minus : sī nōn omnēs

modo + *conī* = dummodo

magna grātia dīs... habenda
est

taeter -tra -trum = turpis

simōque cōnsiliō, quī dē nostrō omnium interitū, quī dē
huius urbis atque adeō dē orbis terrārum exitiō cōgitent!
Hōs ego videō cōsul et dē rē pūblicā sententiam rogō,
et quōs ferrō trucidārī oportēbat, eōs nōndum vōce vul-
nerō! – Fuisti igitur apud Laecam illā nocte, Catilina;
distribuisti partēs Italiae, statuisti quō quemque profi-
cisci placēret, dēlēgisti quōs Rōmae relinquerēs, quōs
tēcum ēdūcerēs, discripsisti urbis partēs ad incendia,
cōfirmāsti ‘tē ipsum iam esse exitūrum’, dixisti ‘pau-
lum tibi esse etiam nunc morae, quod ego vīverem!’
Reperiti sunt duo equitēs Rōmānī, quī tē istā ‘cūrā’ libe-
rārent et ‘sē illā ipsā nocte paulō ante lūcem mē in meō
lectō interfectūrōs esse’ pollicērentur. Haec ego omnia, 10
vixdum etiam coetū vestrō dīmissō, comperi; domum
meam māiōribus praesidiīs mūnivī atque firmāvī, ex-
clūsī eōs quōs tū ad mē ‘salūtātum’ māne miserās, cum
illī ipsī vēnissent quōs ego iam multis ac summīs virīs
‘ad mē id temporis ventūrōs esse’ praedixeram.

Quae cum ita sint, Catilina, perge quō coepisti,
ēgredere aliquandō ex urbe! Patent portae: proficiscere!
Nimium diū tē imperātorem tua illa Mānliāna castra dē-
siderant. Ēdūc tēcum etiam omnēs tuōs – sī minus,
quam plūrimōs! Pūrgā urbem! Magnō mē metū liberā-
veris, modo inter mē atque tē mūrus intersit. Nōbiscum
versārī iam diūtius nōn potes; nōn feram, nōn patiar,
nōn sinam! Magna dīs immortalibus habenda est atque 11
huic ipsī Iovī Statōrī, antiq̄uissimō cūstōdī huius urbis,
grātia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque

- infestam rei publicae pestem totiēs iam effūgimus. Nōn est saepius in ūnō homine summa salūs periclitanda rei publicae. Quam diū mihi cōsulī dēsīgnātō, Catilīna, insidiātus es, nōn pūblicō mē praesidiō, sed prīvātā diligentiā dēfendī. Cum proximīs comitiīs cōsulārībūs mē cōsulem in Campō et competitōrēs tuōs interficere voluistī, compressī cōnātūs tuōs nefāriōs amicōrum praesidiō et cōpiīs, nullō tumultū pūblicē concitātō; dēnique, quotiēscumque mē petistī, per mē tibi obstitī, quamquam vidēbam perniciem meam cum magnā calamitātē rei pūblicae esse coniūctam. Nunc iam apertē rem pūblicam ūniversam petis, templa deōrum immortālium, tēcta urbis, vītā omnium cīvium, Italiā tōtam ad exitiū et vāstitātem vocās! Quārē, quoniam id quod est primum, et quod huius imperī disciplīnaeque māiōrum propriū est, facere nōndum audeō, faciam id quod est ad sevērītātem lēnius, ad commūnem salūtem ūtilius. Nam sī tē interficī iusserō, residēbit in rē pūblicā reliqua coniūrātōrum manus; sīn tū – quod tē iam dūdum hortor – exieris, exhauriētur ex urbe tuōrum
- 12 comitum magna et perniciosā sentina rei publicae. Quid est, Catilīna? num dubitās id mē imperante facere quod iam tuā sponte faciēbās? ‘Exire ex urbe!’ iubet cōsul hostem. Interrogās mē ‘num in exsiliū?’ Nōn iubeō, sed, sī mē cōsulis, suādeō.
- 13

periclitārī = periculō obicere

proximīs comitiīs: v. p. 16

com-petitor -ōris *m* = quī eandem rem petit
cōnātus -ūs *m* < cōnārī

per mē : meā operā
ob-sistere -stitisse = resistere

vāstitās -ātis *f* < vāstus

propriū est (+ *gen*) = pertinet ad, convenit (+ *dat*)
sevērītās -ātis *f* < sevērūs

re-sidēre (< -sedēre) = remanēre

sentina -ae *f* = aqua sordida quae in īmā nāve cōnfluit; hominēs nēquissimī

faciēbās : facere volēbās

suādeō ut in exsiliū eās

Quid est enim, Catilīna, quod tē iam in hāc urbe dēlectāre possit? in quā nēmō est extrā istam coniūratiōnem perditōrum hominum quī tē nōn metuat,

nota : lābēs (*nota* servīs im-
probīs *in-ūrēbātur*)
turpitūdō -inis *f* < turpis
in-ūrere -ussisse -ustum
(+ *dat*)

corruptēla -ae *f* = rēs quā
mōrēs corrumuntur
ir-rētere = rēti capere
ferrum : gladium
alicui prae-ferre = ante ali-
quem ferre

vacuē-facere = vacuum
facere
aliō scelere: nece filiī
cumulāre = augendō per-
ficere
rem silēre = dē rē silēre
tantī facinoris immānitās =
tantum facinus immāne
ex-sistere -stitisse = orīrī,
(primum) fieri

proximis idibus: Id. Nov.
(nam pecūnia mūtua idi-
bus repetēbātur)

summa rēs pūblica = cūcta
rei pūblicae fortuna

caeli : āeris
spīritus -ūs *m* < spīrāre
hōrum : senātōrum

[annō 66 a.C.]

cōsulum : L. Cottae et L.
Torquātī (v. p. 10-11)

mentem aliquam : mentem
dubiam

: nam et nōta sunt et multa
postea ā tē commissa

mē cōsulem dēsīgnātum

petitiō -ōnis *f* = impetus
(gladiatōris)

nēmō quī nōn ōderit! Quae nota domesticae turpitūdinis
nōn inusta vītae tuae est? Quod prīvātārum rērum
dēdecus nōn haeret in fāmā? Quae libidō ab oculīs, quod
facinus ā manibus umquam tuīs, quod flāgitium ā tōtō
corpore āfuit? Cui tū adulēscenulō, quem corruptē-
lārum illecebrīs irrētissēs, nōn aut ad audāciam ferrum
aut ad libīdinem facem praetulisti? Quid vērō? nūper, 14
cum morte superiōris uxōris novīs nuptiīs domum
vacuēfēcissēs, nōnne etiam aliō incrēdibilī scelere hoc
scelus cumulāvisti? quod ego praeternittō et facile
patior silērī, nē in hāc cīvītate tantī facinoris immānitās
aut exstitisse aut nōn vindicāta esse videātur.

Praeternittō ruīnās fortūnārum tuārum, quās omnēs
proximīs idibus tibi impendere sentiēs. Ad illa veniō,
quae nōn ad prīvātā ignōminiam vitiōrum tuōrum, nōn
ad domesticā tuā difficultātem ac turpitūdinem, sed
ad summā rem pūblicā atque ad omnium nostrum
vītā salūtemque pertinent: Potestne tibi haec lūx, 15
Catilīna, aut huius caeli spīritus esse iūcundus, cum
sciās esse hōrum nēminem quī nesciat tē prīdiē kalendās
Iānuāriās, Lepidō et Tullō cōsulibus, stetisse in Comitīō
cum tēlō, manum cōsulum et prīncipum cīvītātis inter-
ficiendōrum causā parāvisse, scelerī ac furōrī tuō nōn
mentem aliquā aut timōrem tuum, sed fortūnā populī
Rōmānī obstitisse? Ac iam illa omittō – neque enim
sunt aut obscura aut nōn multa commissā postea – :
quotiēs tū mē dēsīgnātum, quotiēs vērō cōsulem inter-
ficere cōnātus es! quot ego tuās petitiōnēs ita coniectās

ut vitārī posse nōn vidērentur, parvā quādam dēclīnātiōne et, ut āiunt, ‘corpore’ effūgī! Nihil agis, nihil	dēclīnātiō < dē-clīnāre = inclīnandō āvertēre corpore : mōtū corporis
16 assequeris, neque tamen cōnārī ac velle dēsistis. Quotiēs iam tibi extorta est ista sīca dē manibus, quotiēs excidit cāsū aliquō et ēlāpsa est! Quae quidem quibus abs tē initiāta sacrīs ac dēvōta sit, nesciō, quod eam necesse putās esse in cōsulis corpore dēfigere!	sīca -ae f ex-torquēre -rsisse -rtum = vī ēripere initiāre = clam sacrāre dē-vovēre = vovēre (dīs inferis)
Nunc vērō quae tua est ista vīta? Sīc enim iam tēcum loquar, nōn ut odiō permōtus esse videar, quō dēbeō, sed ut misericordiā, quae tibi nūlla dēbētur. Vēnistī paulō ante in senātum. Quis tē ex hāc tantā frequentiā, tot ex tuīs amīcīs ac necessāriīs salūtāvit? Sī hoc post hominum memoriā contigit nēminī, vōcis exspectās contumēliā, cum sīs gravissimō iūdictiō taciturnitātis oppressus? Quid? quod adventū tuō ista subsellia vacuēfacta sunt, quod omnēs cōsulārēs, quī tibi persaepe ad caedem cōstitutī fuērunt, simul atque assēdistī, partem istam subselliōrum nūdā atque inānem relīquērunt,	ut misericordiā <i>permōtus esse videar</i> frequentia -ae f = multitudō vōcis : loquentium taciturnitās -ātis f = silentium; taciturnitātis : tacitōrum tibi : ā tē
17 quō tandem animō tibi ferendum putās? Servī mehercule meī sī mē istō pactō metuerent ut tē metuunt omnēs cīvēs tuī, domum meam relinquendam putārem – tū tibi urbem nōn arbitrāris? Et sī mē meīs cīvibus iniūriā suspectum tam graviter atque offēnsū vidērem, carēre mē aspectū cīvium quam īnfēstīs omnium oculīs cōspici māllem – tū, cum cōscientiā scelerum tuōrum agnōscās odium omnium iūstum et iam diū tibi dēbitum, dubitās, quōrum mentēs sēnsūsque vulnerās, eōrum aspectum praesentiamque vitāre? Sī tē parentēs timērent	sī servī meī... istō pactō = istō modō <i>mihi</i> relinquendam <i>esse</i> tibi urbem <i>relinquendam esse</i> nōn arbitrāris? offēnsus -a -um = invīsus aspectus -ūs m <aspicere dubitāsne vitāre aspectum praesentiamque eōrum quōrum...?

plācāre = conciliāre, mīti-
gāre
ali-quō *adv* = in aliquem
(quemcumque) locum

iūdicat (: cēnsēt) nihil (: dē
nūllā rē) tē cōgitāre nisi dē
parricidiō suō
pers 2 fut pass (dēp): -bere
= -beris, -ēre = -ēris
iūdicium sequī : i.ō pārere

Catilīna, cum Āfricam prō-
vinciam diripuisset, repe-
tundārum reus absolūtus
est quia iūdicēs corrūperat

vexātiō, direptiō -ōnis *f*
< vexāre, diripere
im-pūnītus -a -um
quaestiō = iūdicium

ad lēgēs ēvertendās...
per-fringere < -frangere

quod ā tuō scelere abhorreat
: quod cum tuō scelere
nōn coniūctum sit

impetrāre *ut discēdās*

rem ad-hibēre = rē ūti

Catilīna, lēge Plautiā reus,
in cūstōdiam sē obtulerat
ad virōs nōbilēs
M'. *Aemilius* Lepidus, cōs.
annō 66 a.C.

ad-servāre = cūstōdīre

atque ōdissent tui neque eōs ratiōne ūllā plācāre possēs,
ut opīnor, ab eōrum oculis aliquō concēderēs – nunc tē
patria, quae commūnis est parēns omnium nostrum, ōdit
ac metuit et iam diū nihil tē iūdicat nisi dē parricidiō
suō cōgitāre: huius tū neque auctōritātem verēbere nec
iūdicium sequēre nec vim pertimēscēs? Quae tēcum, 18
Catilīna, sic agit et quōdam modō tacita loquitur:
“Nūllum iam aliquot annīs facinus exstitit nisi per tē,
nūllum flāgitium sine tē; tibi ūnī multōrum cīvium
necēs, tibi vexātiō direptiōque sociōrum impūnita fuit ac
libera; tū nōn solum ad neglegendās lēgēs et quaestiō-
nēs, vērū etiam ad ēvertendās perfringendāsque valu-
istī. Superiōra illa, quamquam ferenda nōn fuērunt,
tamen, ut potuī, tulī; nunc vērō mē tōtam esse in metū
propter ūnum tē, quicquid increpuerit Catilīnam timērī,
nūllum vidērī contrā mē cōnsilium inīrī posse quod ā
tuō scelere abhorreat, nōn est ferendum. Quam ob rem
discēde atque hunc mihi timōrem ēripe! Si est vērū, nē
opprimar, sīn falsus, ut tandem aliquandō timēre dēsi-
nam.” Haec sī tēcum, ut dixī, patria loquātur, nōne im- 19
petrāre dēbeat, etiam sī vim adhibēre nōn possit?

Quid? quod tū tē in cūstōdiam dedistī, quod vītandae
suspiciōnis causā ‘ad M’. Lepidum tē habitāre velle’
dixistī? Ā quō nōn receptus etiam ad mē venīre ausus
es, atque ‘ut domī meae tē adservārem’ rogāstī. Cum ā
mē quoque id respōnsum tulissēs ‘mē nūllō modō posse
iisdem parietibus tūtō esse tēcum, quia magnō in
periculō essem quod iisdem moenibus continērēmur!’

ad Q. Metellum praetorem vēnistī. Ā quō repudiātus ad sodālem tuum, ‘virum optimum’, M. Metellum dē-migrāstī, quem tū vidēlicet et ad cūstōdiendum tē dīligentissimum et ad suspicandum sagācissimum et ad vindicandum fortissimum fore putāstī! Sed quam longē vidētur ā carcere atque ā vinculis abesse dēbēre quī sē ipse iam dignum cūstōdiā iūdicārit?

re-pudiāre = repellere
sodālis -is *m* = amicus, socius
M. Metellus, vir ignōbilis
dē-migrāre = migrāre habi-
tātum
suspiciāri = suspectum
habere
sagāx -ācis *adi* = callidus,
ācer (animō)

-ārit = -āverit

20 Quae cum ita sint, Catilīna, dubitās, sī ēmorī aequō animō nōn potes, abire in aliquās terrās et vītā istam, multis suppliciīs iūstis dēbitisque ēreptam, fugae sōli-tūdīnīque mandāre?

“Refer” inquis “ad senātum!” Id enim postulās, et ‘sī hic ōrdō sibi placēre dēcrēverit tē ire in exsilium, ob-temperātūrum tē esse’ dicis. Nōn referam – id quod ab-horret ā meīs mōribus –, et tamen faciam ut intellegās quid hī dē tē sentiant: Ēgredere ex urbe, Catilīna! Liberā rem pūblicam metū! In exsilium, sī hanc vōcem exspectās, proficīscere!

hic ōrdō : ōrdō senātōrius,
senātus

hī : senātōrēs

hanc vōcem = hoc verbum

Quid est? Ecquid attendis, ecquid animadvertis hōrum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectās auctōri-tātem loquentium, quōrum voluntātem tacitōrum per-

at-tendere = attentē audire
/notāre

21 spicis? At sī hoc idem huic adulēscētī optimō P. Sestiō, sī fortissimō virō M. Mārcellō dīxissem, iam mihi cōsulī hōc ipsō in templō senātus iūre optimō vim et manūs intulisset. Dē tē autem, Catilīna, cum quiēscunt, probant, cum patiuntur, dēcernunt, cum tacent, clāmant! neque hī solum, quōrum tibi auctōritās est vidēlicet cāra, vīta vīlissima, sed etiam illī equitēs Rōmānī,

hoc idem : haec eadem
verba (“in exsilium
proficīscere!”)
P. Sestius, M. Mārcellus:
senātōrēs, Cicerōnis
amīci
alicui (vim et) manūs in-
ferre = aliquem (vī) com-
prehendere

circum-stāre

contineō : retineō
tē haec (: haec loca, hanc urbem) ... relinquentem

quamquam = sed, vērum
quid : quārē
meditēre = meditēris

duint (*conī* < dare) = dent
(in) animum in-dūcere + *inf*
= cōnsilium capere
sī minus (= sī nōn) in praesēns tempus..., at *certē* in posteritatem (= futurum)
recentī memoriā : dum recēns est memoria
est tantī (pretiī) : nihil pensi habeo, nōn cūrō

commoveāre = -āris
tempora : condiciō, fortuna
cēdere + *dat* = concēdere

ratio = mēns sāna

(invidiam) cōn-flāre = accendere, excitāre
rēctā *viā*

importūnus -a -um = in-
īquus, molestus

exsultāre (+ *abl*) = valdē
dēlectārī, ovāre

honestissimī atque optimī virī, cēterīque fortissimī cīvēs quī circumstant senātum, quōrum tū et frequentiam vidēre et studia perspicere et vōcēs paulō ante exaudire potuistī. Quōrum ego vix abs tē iam diū manūs ac tēla contineō, eōsdem facile addūcam ut tē haec quae vāstāre iam prīdem studēs relinquentem ūsque ad portās prōsequantur.

Quamquam quid loquor? tē ut ūlla rēs frangat, tū ut 22
umquam tē corrigās, tū ut ūllam fugam meditēre, tū ut ūllum exsilium cōgitēs? Utinam tibi istam mentem dī immortalēs duint! – tametsī videō, sī meā vōce perterritus īre in exsilium animum indūxeris, quanta tempestās invidiae nōbīs, sī minus in praesēns tempus recentī memoriā scelerum tuōrum, at in posteritatem impendeat. Sed est tantī, dummodo tua ista sit prīvāta calamitās et ā rei pūblīcae perīculis sēiungātur. Sed tū ut vitiīs tuīs commoveāre, ut lēgum poenās pertimēscās, ut temporibus rei pūblīcae cēdās, nōn est postulandum. Neque enim is es, Catilīna, ut tē aut pudor ā turpitūdine aut metus ā perīculō aut ratio ā furōre revocārit.

Quam ob rem, ut saepe iam dixī, proficiscere ac, sī 23
mihi 'inimicō' ut praedicās 'tuō' cōnflāre vīs invidiam, rēctā perge in exsilium! Vix feram sermōnēs hominum, sī id fēceris, vix mōlem istīus invidiae, sī in exsilium iussū cōsulis ieris, sustinēbō. Sin autem servīre meae laudī et glōriae māvīs, ēgredere cum importūnā scelerātōrum manū, cōnfer tē ad Mānlium, concitā perditōs cīvēs, sēcerne tē ā bonīs, īfer patriae bellum, exsultā

impiō latrōciniō, ut ā mē nōn ēiectus ad aliēnōs, sed invītātus ad tuōs īsse videāris!

īsse = iisse

24 Quamquam quid ego tē invitem, ā quō iam sciam esse praemissōs quī tibi ad Forum Aurēlium praestōlārentur armāti? cui sciam pactam et cōstitutam cum Mānliō diem? ā quō etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuīs omnibus cōfidō perniciosam ac fūnestam futūram, cui domī tuae sacrārium scelerātum cōstitutum fuit, sciam esse praemissam? Tū ut illā carēre diūtius possīs, quam venerārī ad caedem proficiscēns solēbās, ā cuius altāribus saepe istam impiam dexteram ad necem cīvium trānstulisti?

Forum Aurēlium: civitās Etrūriae in viā Aurēliā praestōlārī + *dat* = opperīri paciscere = ex compositō statuere, convenire dē; cui (: ā quō) sciam diem pactam et cōstitutam *esse* Catilīna aquilam argenteam quam Marius bellō Cimbricō secum tulisse dicitur in sacrāriō domesticō *venerārī* (= adōrāre) solēbat ut... possīs = quōmodo... possīs venerārī = (deum) colere, adōrāre

25 Ībis tandem aliquandō quō tē iam prīdem tua ista cupiditās effrēnāta ac furiōsa rapiēbat. Neque enim tibi haec rēs adfert dolōrem, sed quandam incrēdibilem voluptātem. Ad hanc tē āmentiam nātūra peperit, voluntās exercuit, fortūna servāvit. Numquam tū nōn modo ōtium sed nē bellum quidem nisi nefārium concupistī. Nactus es ex perditīs atque ab omnī nōn modo fortūnā vērūm etiam spē dērelictīs cōnflātā improbōrum manum. Hīc tū quā laetitiā perfruēre, quibus gaudiīs exsultābis, quantā in voluptāte bacchābere, cum in tantō numerō tuōrum neque audiēs virum bonum quemquam neque vidēbis! Ad huius vītāe studium meditātī illi sunt quī feruntur 'labōrēs' tuī: iacēre humī nōn solum ad obsidendum stuprum, vērūm etiam ad facinus obeundum, vigilāre nōn solum īnsidiantem somnō marītōrum, vērūm etiam bonīs ōtiōsōrum. Habēs ubi ostentēs illam tuam

furiōsus -a -um = āmēns

ad-ferre = af-ferre

āmentia -ae *f* < āmēns

con-cupiscere -īvisse/-iisse; -istī = -iistī

dē-relinquere = dēserere; ab spē dērelictus : dēspērāns cōn-flāre = congregāre per-frui = plēnē frui -ēre/-bere *fut* = -ēris/-beris bacchārī = furere ut *Bacchae* (mulierēs furiōsae quae Bacchum comitantur) ad huius vītāe studium : ad hanc vītāe cui studēs meditātī *pass* = excōgitātī feruntur = praedicantur

ad obsidendum stuprum : ad obsidendam mulierem stuprandam

ōtiōsus = pācis amāns habēs *locum* ubi...

praeclāram patientiam famis, frīgoris, inopiae rērum omnium, quibus tē brevī tempore cōnfectum esse sentiēs.

re-pellere reppulisse re-
pulsum
temptāre = oppugnāre

Tantum prōfēcī, cum tē ā cōsulātū reppulī, ut exsul 27
potius temptāre quam cōsul vexāre rem pūblicam
possēs, atque ut id quod esset abs tē scelerātē susceptum
'latrōcinium' potius quam 'bellum' nōminārētur.

dē-testārī = (dis testibus) ā
sē āvertere, arcēre
dē-precārī = precibus
āvertere, prohibēre
per-cipere = attendere,
animadvertere

Nunc, ut ā mē, patrēs cōscriptī, quandam prope
iūstam patriae querimōniam dētester ac dēprecer,
percipite, quaeō, dīligenter quae dīcam, et ea penitus
animīs vestrīs mentibusque mandāte! Etenim sī mēcum
patria, quae mihi vītā meā multō est cārīor, sī cūcta
Italia, sī omnis rēs pūblica loquātur: "M. Tullī, quid
agis? Tūne eum quem esse hostem comperistī, quem
ducem bellī futūrum vidēs, quem exspectārī imperā-
tōrem in castrīs hostium sentīs, auctōrem sceleris, prīn-
cipem coniūrātiōnis, ēvocātorem servōrum et cīvium
perditōrum, exīre patiēre, ut abs tē nōn ēmissus ex urbe,
sed immissus in urbem esse videātur? Nōnne hunc in
vincula dūcī, nōn ad mortem rapī, nōn summō suppliciō
mactārī imperābis? Quid tandem tē impedit? mōsne
māiōrum? At persaepe etiam prīvātī in hāc rē pūblicā 28
perniciōsōs cīvēs morte multārunt. An lēgēs quae dē
cīvium Rōmānōrum suppliciō rogātae sunt? At num-
quam in hāc urbe quī ā rē pūblicā dēfēcērunt cīvium iūra
tenuērunt. An invidiam posteritātis timēs? Praeclāram
vērō populō Rōmānō refers grātiā, quī tē, hominem
per tē cognitum, nullā commendātiōne māiōrum, tam

ēvocātō servōrum = quī
servōs ad bellum ēvocat
patiēre = -ēris (*pers 2 fut*)

summum supplicium =
supplicium capitis
mactāre = occidere (hostiam)
(hunc... dūcī/rapi/mactārī)
imperābis = iubēbis

multāre = pūnīre
(lēgem) rogāre = ferre
lēgēs *Porciae* vetant cīvem
Rōmānum morte multārī
quī ā rē pūblicā dēfēcērunt
: 'hostēs patriae'
posteritās -ātis *f* = posterī

hominem per tē (nōn per
māiōrēs tuos) cognitum
: 'hominem novum'

mātūrē ad summum imperium per omnēs honōrum gradūs extulit, sī propter invidiam aut alicuius periculi

honōrum gradūs: v. LL
cap. 53.408-411
extulit = sustulit

- 29 metum salūtem cīvium tuōrum neglegis! Sed sī quis est invidiae metus, nōn est vehementius sevērītātis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nēquitiae per-timēscenda! An, cum bellō vāstābitur Italia, vexābuntur urbēs, tēcta ārdēbunt, tum tē nōn existimās invidiae incendiō cōnflagrātūrum?”

Hīs ego sāctissimīs rei pūblicae vōcibus et eōrum hominum quī hoc idem sentiunt mentibus pauca respon-dēbō: Ego sī hoc optimum factū iūdicārem, patrēs cōn-scriptī, Catilinam morte multārī, ūnīus ūsūram hōrae gladiātōrī istī ad vīvendum nōn dedissem. Etenim sī summī virī et clārissimī cīvēs Sāturninī et Gracchōrum et Flaccī et superiōrum complūrium sanguine nōn modo sē nōn contāminārunt, sed etiam honestārunt, certē verendum mihi nōn erat nē quid, hōc parricidā cīvium interfectō, invidiae mihi in posteritātem redundāret. Quod sī ea mihi māximē impendēret, tamen hōc animō fuī semper, ut invidiam virtūte partam glōriam, nōn in-vidiam putārem.

vōcibus : verbis

ūsūra -ae *f* = ūsus

gladiātōr : latrō

M. Fulvī Flaccī
contāmināre = polluere,
dēdecōre afficere
honestāre = honōre afficere
nē quid invidiae

mihi (/in mē) redundāre
= mē obruere, affligere

- 30 Quamquam nōnnūllī sunt in hōc ōrdine quī aut ea quae imminent nōn videant aut ea quae vident dis-simulent; quī spem Catilinae mollibus sententiis aluērunt coniūratiōnemque nāscētem nōn crēdendō corrōborā-vērunt; quōrum auctōritāte multī, nōn solum improbī, vērūm etiam imperītī, sī in hunc animadvertissem, ‘crūdēliter et rēgiē factum esse’ dicerent. Nunc intellegō,

quamquam = et tamen

dis-simulent : simulent sē
nōn vidēre

cor-rōborāre = firmāre

im-perītus ↔ perītus
animadvertēre in = pūnīre
rēgiē *adv* = mōre rēgis vel
tyrannī

quō īre intendit

naufragus -ī m = quī nau-
fragium fēcīt
ag-gregāre = congregāre

stirps : origō

latrōcinium : grex latrōnum

re-levāre = levem facere,
liberāre (onere, dolore,
metū), recreāre

aestus -ūs m = ardor
febris -is (acc -im, abl -i)
= nimius calor corporis
gelidus -a -um = frigidis-
simus
afflictāre = affligere
: sī relevātus erit

in-gravēscere = gravior fieri

praetor urbānus iūs dicit ex
tribūnālī in Forō Rōmānō
malleolus -ī m = sagitta ār-
dēns

sī iste, quō intendit, in Mānliāna castra pervēnerit, nēminem tam stultum fore quī nōn videat coniūratiōnem esse factam, nēminem tam improbum quī nōn fateātur. Hōc autem ūnō interfectō, intellegō hanc rei pūblicae pestem paulisper reprimī, nōn in perpetuum comprimī posse. Quod sī sēsē ēiēcerit sēcumque suōs ēdūxerit et eōdem cēterōs undique collēctōs naufragōs aggregārit, exstinguētur atque dēlēbitur nōn modo haec tam adulta rei pūblicae pestis, vērūm etiam stirps ac sēmen malō-rum omnium.

Etenim iam diū, patrēs cōnscrīptī, in hīs periculīs 31
coniūratiōnis īnsidiīsque versāmur, sed nesciō quō pactō omnium scelerum ac veteris furōris et audāciae mātūri-tās in nostrī cōnsulātus tempus ērūpit. Quod sī ex tantō latrōciniō iste tollētur, vidēbimur fortasse ad breve quoddam tempus cūrā et metū esse relevātī, periculum autem residēbit et erit inclūsum penitus in vēnīs atque in visceribus rei pūblicae. Ut saepe hominēs aegri morbō gravī, cum aestū febrīque iactantur, sī aquam gelidam bibērunt, prīmō relevārī videntur, deinde multō gravius vehementiusque afflictantur, sīc hic morbus quī est in rē pūblicā, relevātus istius poenā, vehementius reliquīs vīvīs ingravēscet.

Quārē sēcēdant improbī, sēcernant sē ā bonīs, ūnum 32
in locum congregentur, mūrō dēnique, quod saepe iam dīxī, sēcernantur ā nōbīs, dēsinant īnsidiārī domī suae cōnsulī, circumstāre tribūnal praetōris urbānī, obsidēre cum gladiīs Cūriam, malleolōs et facēs ad īnflamman-

dam urbem comparāre! Sit dēnique inscriptum in fronte
ūnūs cuiusque, quid dē rē publicā sentiat!

Polliceor hoc vōbīs, patrēs cōscriptī, tantam in nōbīs
cōsulibus fore diligentiam, tantam in vōbīs auctōritātem,
tantam in equitibus Rōmānīs virtūtem, tantam in omni-
bus bonīs cōsēnsiōnem, ut Catilinae profectiōne omnia
patefacta, illūstrāta, oppressa, vindicāta esse videātis.

cōsēnsiō -ōnis *f* (< cōn-
sentire) = cōsēnsus
profectiō -ōnis *f* < pro-
ficisci

- 33 Hīsce ōminibus, Catilīna, cum summā reī publicae
salūte, cum tuā peste ac perniciē cumque eōrum exitiō
quī sē tēcum omnī scelere parricidiōque iūnxērunt pro-
ficiscere ad impium bellum ac nefārium!

ōmina : verba quibus rēs fu-
tūrae portenduntur, vōta

Tū, Iuppiter, quī iisdem quibus haec urbs auspiciīs ā
Rōmulō es cōstitutus, quem 'Statōrem' huius urbis
atque imperī vērē nōmināmus, hunc et huius sociōs ā
tuīs cēterisque templis, ā tēctis urbis ac moenibus, ā vitā
fortūnisque cīvium omnium arcēbis, et hominēs bonō-
rum inimicōs, hostēs patriae, latrōnēs Italiae, scelerum
foedere inter sē ac nefariā societāte coniūctōs, aeternīs
suppliciīs vivōs mortuōsque mactābis!

tū, Iuppiter : Cicerō signum
Iovis Statōris appellat
ā Rōmulō: v. LL cap. 42.130
stator = quī statuit, quī sus-
tinet, servātor

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē coniūrātiōne patefactā*]

ille : Cicerō
ad-sidere = as-sidere, cōn-
sidere

temere = sine causā

sē ortum esse (dixit)

(*ōrātiō rēcta* :) “nōlīte
existimāre mihi...”

inquinus -a -um = quī ali-
enā patriam incolit
ob-strepere -uisse = strepitū
interpellāre
: obstrepuērunt, vocāvērunt

furibundus -a -um = furi-
ōsus
ruinā : diruendō domum in-
cēnsam meam (: Rōmam)

ex cūriā : ex senātū
prō-ripere -iō -uisse -reptum
< -rapere; sē p. = ruere
(sēcum) volvere = reputāre
bene prōcēdebant

ante-capere = praeparāre

mandat (: imperat) ut (iīs)
rēbus quibus possent...
factiōnis : coniūrātiōnis

Sed ubi ille adsēdit, Catilīna, ut erat parātus ad dis- 31
simulanda omnia, dēmissō vultū, vōce supplicī postulāre
ā patribus coepit ‘nē quid dē sē temere crēderent: eā
familiā ortum, ita sē ab adulēscientiā vītam īstituisse, ut
omnia bona in spē habēret; nē existimārent sibi patriciō
homini, cuius ipsius atque māiōrum plūrima beneficia in
plēbem Rōmānam essent, perditā rē pūblicā opus esse,
cum eam servāret M. Tullius, inquinus civis urbis
Rōmae!’ Ad hoc maledicta alia cum adderet, obstrepere
omnēs, ‘hostem!’ atque ‘parricidam!’ vocāre. Tum ille
furibundus: “Quoniam quidem circumventus” inquit “ab
inimicis praeceptus agor, incendium meum ruinā ex-
stinguam!”

Deinde sē ex cūriā domum prōripuit. Ibi multa ipse 32
sēcum volvēns, quod neque īnsidiae cōnsulī prōcēdē-
bant, et ab incendiō intellegēbat urbem vigiliīs mūnītam,
optimum factū crēdēns exercitum augēre, ac, prius quam
legiōnēs scriberentur, multa antecapere quae bellō ūsuī
forent, nocte intempestā cum paucis in Mānliāna castra
profectus est. Sed Cethēgō atque Lentulō cēterisque
quōrum cognōverat prōmptam audāciam mandat ‘quibus
rēbus possent opēs factiōnis cōnfirmēt, īnsidiās cōnsulī
mātūrent, caedem, incendia, aliaque bellī facinora

parent; sēsē propediem cum magnō exercitū ad urbem accessūrum'. ...

prope-diem = post paucōs diēs, brevi

- 34 At Catilīna ex itinere plērisque cōsulāribus, praeter eā optimō cuique litterās mittit '*sē falsīs crīmīnibus circumventum, quoniam factiōnī inimicōrum resistere nequiverit, fortunāe cedere: Massiliam in exsilium proficiscī, nōn quō sibi tantī sceleris cōnsciū esset, sed uti rēs pūblica quiēta foret nēve ex suā contentiōne sēditiō orerētur.*' ... Sed ipse paucōs diēs commorātus apud C. Flāminium in agrō Arrētīnō, dum vicīnitātem antea sollicitatam armīs exōrnat, cum fascibus atque aliīs imperī insignibus in castra ad Mānlium contendit.

Massilia -ae f, urbs Galliae maritima prope ostium Rhodanī sita
sē proficiscī
nōn quō = nōn quod

contentiō -ōnis f = certāmen

ager Arrētīnus: circum Arrētium, oppidum Etrūriae vicīnitātem : vicīnōs
rē (ex-)jōnāre = rem ūtilem dare

Haec ubi Rōmae comperta sunt, senātus Catilīnam et Mānlium 'hostēs' iūdicat, cēterae multitūdīnī diem statuit ante quam liceret sine fraude ab armīs discēdere praeter rērum capitāliū condemnātis. Praeterea dēcernit 'utī cōsulēs dilēctum habeant, Antōnius cum exercitū Catilīnam persequī mātūret, Cicerō urbī praesidiō sit.'

'hostēs patriae'

sine fraude : impūne

capitālis -e < caput; rēs capitālis = scelus capite pūniendum

– Eā tempestāte mihi imperium populī Rōmānī multō māximē miserābile vīsum est. Cui cum ad occāsum ab ortū sōlis omnia domita armīs pārērent, domī ōtium atque dīvīitiae, quae prīma mortālēs putant, adfluerent, fuēre tamen civēs quī sēque remque pūblicam obstinātis animīs perditum īrent! Namque, duōbus senātī dēcrētis, ex tantā multitūdine neque praemiō inductus coniūratiōnem patefēcerat neque ex castrīs Catilīnae quisquam omnium discesserat: tanta vīs morbi ac velutī

cum... pārērent = etsī... pārēbant
ad occāsum ab ortū sōlis = ab oriente ad occidentem
domita (armīs) : subācta
ad-/af-fluere = abundāre

–que... –que = et... et
perditum (*supīnum*) īre = perdere velle
duōbus senātī dēcrētis : etsī duo senātūs dēcrēta facta erant
patefēcerat quisquam omnium (: quisquam omnīnō)
tanta vīs morbi = tantus et tam violentus morbus
tābēs -is f = morbus quō tābēscit corpus

- 37 tābēs plērōsque civiū animōs invāserat. Neque solum

(mēns) aliēna : turbāta,
furēns

adeō = etiam

iī quibus...

ōdēre = *ōdērunť*

isdem = iisdem

mōribus aut fortūnā : ob
mōrēs aut fortūnam

cuiusque modī genus homi-
num = hominēs cuiusque
generis (quī... forent)

Allobrogēs -um *m pl*: gēns
Galliae (Alpium), quae
lēgātōs Rōmam miserat
re-quīrere = quaerendī
causā adīre
existimāns eōs... oppressōs

negōtiārī = negōtia gerere,
negōtiātor esse

dē statū cīvītātis *eōrum*
(*Allobrogum*)

magistrātuum *Rōmānōrum*

sē exspectāre

ōrāre : *ōrant*

(*ōrātiō rēcta*.) “miserēre
nostrī!”

illīs aliēna mēns erat quī cōnsciī coniūrātiōnis fuerant,
sed omnīnō cūncta plēbēs novārum rērum studiō
Catilīnae incepta probābat. Id adeō suō mōre vidēbātur
facere: nam semper in cīvītate quibus opēs nūllae sunt
bonīs invident, malōs extollunt, vetera ōdēre, nova
exoptant, odiō suārum rērum mūtārī omnia student. ... –

Īsdem temporibus Rōmae Lentulus, sicutī Catilīna 39
praecēperat, quōscumque mōribus aut fortūnā novīs
rēbus idōneōs crēdēbat, aut per sē aut per aliōs solli-
citābat; neque solum cīvēs, sed cuiusque modī genus
hominum, quod modo bellō ūsuī foret.

Igitur P. Umbrēnō cuidam negōtium dat ‘utī lēgātōs 40
Allobrogum requīrat eōsque, sī possit, impellat ad socie-
tatem bellī’, existimāns pūblicē prīvātimque aere aliēnō
oppressōs, praeterea quod nātūrā gēns Gallica bellicōsa
esset, facile eōs ad tāle cōnsilium addūcī posse. Um-
brēnus, quod in Galliā negōtiātus erat, plērisque prīn-
cipibus cīvītātum nōtus erat atque eōs nōverat – itaque
sine morā, ubi prīmum lēgātōs in Forō cōnspexit, per-
contātus pauca dē statū cīvītātis et quasi dolēns eius
cāsum, requīrere coepit ‘quem exitum tantīs malīs spē-
rārent?’ Postquam illōs videt querī dē avāritiā magistrā-
tuum, accūsāre senātum ‘quod in eō auxiliī nihil esset
– miserīis suīs remediū mortem exspectāre!’ “At ego”
inquit “vōbīs, sī modo virī esse vultis, ratiōnem osten-
dam, quā tanta ista mala effugiātis.” Haec ubi dīxit,
Allobrogēs in māximam spem adductī Umbrēnum ōrāre,
‘utī suī miserērētur: nihil tam asperum neque tam

difficile esse, quod nōn cupidissimē factūrī essent, dum ea rēs cīvitātem aere aliēnō liberāret.' Ille eōs in domum D. Brūtī perdūcit, quod forō propinqua erat neque aliēna cōnsiliī propter Semprōniam; nam tum Brūtus ab Rōmā aberat. Praetereā Gabīnium arcessit, quō māior auctōritās sermōnī inesset; eō praesente coniūrātiōnem aperit, nōminat sociōs, praetereā multōs cuiusque generis innoxios, quō lēgātis animus amplior esset. Deinde eōs pollicitōs operam suam domum dīmittit.

41 Sed Allobrogēs diū in incertō habuēre, quidnam cōnsiliī caperent. In alterā parte erat aes aliēnum, studium bellī, magna mercēs in spē victōriae; at in alterā māiōrēs opēs, tūta cōnsilia, prō incertā spē certa praemia. Haec illis volventibus, tandem vicit fortūna rei pūblicae. Itaque Q. Fabiō Sangae, cuius patrōciniō cīvitās plūrimum ūtēbātur, rem omnem utī cognōverant aperiunt. Cicerō, per Sangam cōnsiliō cognitō, lēgātis praecipit 'ut studium coniūrātiōnis vehementer simulent, cēterōs ad-eant, bene polliceantur, dentque operam utī eōs quam māximē manifestōs habeant.'

42 Isdem ferē temporibus in Galliā citeriōre atque ulter-iōre, item in agrō Picēnō, Brutiō, Āpuliā mōtus erat. Namque illi quōs ante Catilina dimiserat incōnsultē ac velutī per dēmentiam cūcta simul agēbant: nocturnis cōnsiliis, armōrum atque tēlōrum portātiōnibus, festi-nandō, agitandō omnia, plūs timōris quam periculī ef-fecerant. Ex eō numerō complūrēs Q. Metellus Celer praetor ex senātūs cōsultō, causā cognitā, in vincula

dum + *coni* = dummodo
D. Iūnius Brūtus, cōs. annō
77 a.C., maritus Semprō-
niae (v. p. 15)
per-dūcere
aliēna cōnsiliū = aliēna ā
cōnsiliō

quō -ior... + *coni* = ut eō
-ior...

in-noxius = innocēns, in-
sōns

in incertō habēre = incertus
esse, dubitāre

: quō patrōnō cīvitās (*Allo-
brogum*) ... ūtēbātur
aperire = nōtum facere

cēterōs *coniūrātōs*

manifestus -a -um = plānē
noxius

Bruttium -ī n: regiō Brut-
tiōrum
in-cōsultē = temere, in-
cautē
dēmentia -ae f < dēmēns

portātiō -ōnis f < portāre

causā cognitā : quaestiōne
habitā

C. *Licinius* Mūrēna, lēgātus
frātri L. *Liciniō* Mūrēnae
(quī Rōmae cōsulātum
petēbat)

ager *Faesulānus*; circum
Faesulās oppidum

invidiam (ob bellum gravis-
simum)

ea : negōtia

alius autem alium *interfice-*
ret, alius alium

inter haec parāta atque dē-
crēta : dum haec parantur
atque dēcernuntur

(diem) prō-lātāre = (rem in
diem posterum) prōferre
: *facere nōn cōsulere...*
opus esse
languēre = sēgnis esse; lan-
guentibus aliis : etsi alii
languērent

cēterōs conveniunt = cum
cēteris conveniunt

coniēcerat, item in ulteriōre Galliā C. Mūrēna, quī eī
prōvinciae lēgātus praeerat.

At Rōmae Lentulus cum cēteris quī principēs con- 43
iūratiōnis erant – parātis, ut vidēbātur, magnis cōpiis –
cōstituerat utī, cum Catilīna in agrum *Faesulānum* cum
exercitū vēnisset, L. Bēstia tribūnus plēbis cōntiōne
habitā quererētur dē āctiōnibus Cicerōnis bellique
gravissimī invidiam optimō cōsulī impōneret: eō signō
proximā nocte cētera multitudō coniūratiōnis suum
quisque negōtium exsequerētur. Sed ea divisa hōc modō
dicēbantur: Statilius et Gabīnius utī cum magnā manū
duodecim simul opportūna loca urbis incenderent, quō
tumultū facilior aditus ad cōsulem cēterōsque quibus
īnsidiae parābantur fieret; Cethēgus Cicerōnis iānuam
obsidēret eumque vī aggredērētur – alius autem alium,
sed filiī familiārum, quōrum ex nōbilitāte māxima pars
erat, parentēs interficerent; simul, caede et incendiō
perculsis omnibus, ad Catilīnam ērumperent.

Inter haec parāta atque dēcrēta Cethēgus semper
querēbātur dē ignāviā sociōrum: ‘illōs dubitandō et diēs
prōlātandō magnās opportunitātēs corrumpere; factō,
nōn cōsultō in tālī periculō opus esse, sēque, sī paucī
adiuvārent, languentibus aliis, impetum in Cūriam fac-
tūrum!’ Nātūrā ferōx, vehemēns, manū prōmptus erat,
māximum bonum in celeritāte putābat.

Sed Allobrogēs ex praeceptō Cicerōnis per Gabīnium 44
cēterōs conveniunt. Ab Lentulō, Cethēgō, Statiliō, item
Cassiō postulant iūs iūrandum, quod signātum ad cīvēs

perferant: 'aliter haud facile eōs ad tantum negotium impelli posse.' Cēterī nihil suspicantēs dant, Cassius 'sēmet eō brevī ventūrum' pollicētur, ac paulō ante lēgātōs ex urbe proficiscitur. Lentulus cum eīs T. Volturcium quendam Crotōniēnsē mittit, ut Allobrogēs, prius quam domum pergerent, cum Catilinā, datā atque acceptā fidē, societātem cōfirmārent. Ipse Volturciō litterās ad Catilinam dat, quārum exemplum infrā scriptum est:

"Quis sim, ex eō quem ad tē mīsī cognōscēs. Fac cōgitēs in quantā calamitātē sis, et memineris tē virum esse! Cōsiderēs quid tuae ratiōnēs postulent. Auxilium petās ab omnibus, etiam ab infimīs." Ad hoc mandata verbis dat: 'cum ab senātū hostis iudicātus sit, quō cōnsiliō servitia repudiet? In urbe parāta esse quae iusserit: nē cūctētur ipse propius accēdere.'

cēterī : omnēs praeter Cassium

Crōtōniēnsis -is *m* < Crōtōn -ōnis *f*, civitās Brutiōrum

fac cōgitēs = cūrā ut cōgitēs, cōgitā
memineris : mementō

cōsiderēs, petās : cōnsiderā, pete
infimī : servī
(*orātiō recta* :) "cum...hostis iudicātus sis, quō cōnsiliō (: quārē) servitia repudiās? In urbe parāta *sunt* quae iussisti: nē cūctēris ipse propius accēdere!"

45 His rēbus ita āctis, cōstitutā nocte quā proficiscerentur, Cicerō, per lēgātōs cūcta ēdoctus, L. Valeriō Flaccō et C. Pomptinō praetōribus imperat ut in ponte Mulviō per insidiās Allobrogum comitātūs dēprehendant. Rem omnem aperit cuius grātiā mittēbantur; cētera utī factō opus sit ita agant, permittit.

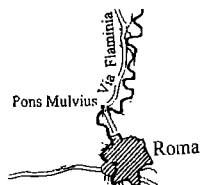
cūcta ēdoctus : dē cūctis rēbus certior factus

pōns Mulvius: quō Tiberim trānsit via Flāminia

Illī, hominēs militārēs, sine tumultū praesidiīs collocātis, sicutī praeceptum erat, occultē pontem obsidunt. Postquam ad id locī lēgātī cum Volturciō vērunt et simul utrimque clāmor exortus est, Gallī, citō cognitō cōnsiliō, sine morā praetōribus sē trādunt. Volturcius primō cohortātus cēterōs gladiō sē ā multitudīne dēfendit; deinde, ubi ā lēgātis dēsertus est, multa prius dē

permittit *iis ut* cētera ita agant utī facere opus sit
militāris = reī militāris
peritus
ob-sidere = occupāre

ad id locī = ad eum locum

vītae (*dat*) diffidere = vītam
dēspērāre

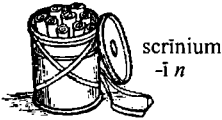
porrō = ad hoc, praeterea

onerī esse = molestum esse
perdundae rei pūblicae (*dat*)
fore : rem pūblicam per-
ditūram esse

Tarracīnēnsis -is *m* < Tarra-
cina, oppidum Latīi mari-
timum

indiciū -ī *n* = quod indicā-
tur (dē maleficiō); cognitō
indiciō : cum cognōvisset
indiciū factum esse

eius ōrdinis : senātōrum

quid cōsiliū (= quod cōn-
siliū) habuisset
dis-simulāre = simulāre sē
ignōrāre; fingit, dissimulat
fidē pūblicā (*impūnitātis*)
datā

salūte suā Pomptīnum obtestātus, quod ei nōtus erat,
postrēmō timidus ac vītae diffidēns velut hostibus sēsē
praetōribus dēdit.

Quibus rēbus cōfectis, omnia properē per nūntiōs 46
cōsulī dēclārantur. At illum ingēns cūra atque laetitia
simul occupāvēre: nam laetābātur intellegēns coniūrā-
tiōne patefactā cīvitatē periculīs ēreptam esse; porrō
autem anxius erat dubitāns, in māximō scelere tantis
cīvibus dēprehēnsis, quid factō opus esset: poenam
illōrum sibi onerī, impūnitatem perdundae rei pūblicae
fore crēdebāt.

Igitur, cōfirmātō animō, vocārī ad sēsē iubet Lentu-
lum, Cethēgum, Statilium, Gabīnium, itemque Caepā-
rium Tarracīnēsem, quī in Āpuliam ad concitanda
servitia proficīsci parābat. Cēterī sine morā veniunt,
Caepārius, paulō ante domō ēgressus, cognitō indicio ex
urbe profūgerat.

Cōsul Lentulum, quod praetor erat, ipse manū tenēns
in senātum perdūcit, reliquōs cum cūstōdibus in aedem
Concordiae venīre iubet. Eō senātum advocat, magnā-
que frequentia eius ōrdinis Volturcium cum lēgātis intrō-
dūcit; Flaccum praetōrem scrīnium cum litteris, quās ā
lēgātis accēperat, eōdem adferre iubet.

Volturcius interrogātus dē itinere, dē litteris, postrēmō 47
‘quid aut quā dē causā cōsiliū habuisset?’ prīmō fingere
alia, dissimulāre dē coniūrātiōne; post, ubi fidē pūblicā
dīcere iussus est, omnia utī gesta erant aperit, docetque
‘sē, paucis ante diēbus ā Gabīniō et Caepāriō socium

adscītum, nihil amplius scīre quam lēgātōs, tantummodo audīre solitum ex Gabīniō P. Autrōnium, Ser. Sullam, L. Varguntēium, multōs praetereā in eā coniūrātiōne esse.’ Eadem Gallī fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter litterās, sermōnibus quōs ille habēre solitus erat: ‘ex libris Sibyllīnīs rēgnum Rōmae tribus Cornēliis portendī: Cinnam atque Sullam anteā, sē tertium esse cui fātum foret urbis potīrī! Praetereā ab incēnsō Capitōliō illum esse vicēsimum annum, quem saepe ex prōdigiis haruspīcēs respondissent bellō cīvīli cruentum fore.’

Igitur, perlēctīs litterīs, cum prius omnēs signa sua cognōvissent, senātus dēcernit ‘utī abdicātō magistrātū Lentulus itemque cēteri in liberīs cūstōdiis habeantur.’ Itaque Lentulus P. Lentulō Spīnthērī, quī tum aedilis erat, Cethēgus Q. Cornificiō, Statilius C. Caesarī, Gabīnius M. Crassō, Caepārius – nam is paulō ante ex fugā retractus erat – Cn. Terentiō senātōrī trāduntur.

- 48 Intereā plēbs, coniūrātiōne patefactā, quae primō cupida rērum novārum nimis bellō favēbat, mūtātā mente Catilīnae cōnsilia exsecrārī, Cicerōnem ad caelum tollere: velutī ex servitūte ērepta gaudium atque laetitiam agitābat. Namque alia bellī facinora praedae magis quam dētrīmentō fore, incendium vērō crūdēle, immoderātum ac sibi māximē calamitōsum putābat, quippe cui omnēs cōpiae in ūsū cotīdiānō et cultū corporis erant.

a(d)-sciscere -īvisse -ītum

solitum *esse*

co-arguere = convincere
(facinoris)

‘*Cornēlium* Cinnam atque
Cornēlium Sullam anteā
fuisse’

urbis potīrī = urbis potēns
fierī, urbe potīrī
templum Iovis Capitōlinī in-
cēsum est annō 83 a.C.
haruspex -icis *m* = vātēs
quī ex prōdigiis futūra
praedicīt

per-legere
cognōscere = agnōscere
magistrātū (sē) ab-dicāre =
magistrātum dēpōnere
in liberīs cūstōdiis: apud
civēs nōbilēs

P. *Cornēlius* Lentulus Spīn-
thēr (-ēris), cōs. annō 57
a.C.

: exsecrābātur
: ad caelum tollēbat (: sum-
mīs laudibus afficiēbat)
gaudium/laetitiam agitābat
: gaudēbat/laetābātur
praedae magis quam dētri-
mentō *sibi* fore putābat
calamitōsus -a -um < cala-
mitās
quippe cui = quia ei (: plēbi)
cōpiae = opēs, bona
ūsus -ūs *m* = quod ūsui est,
rēs necessariāe

M. TVLLII CICERONIS
IN L. CATILINAM ORATIO TERTIA

habita ad populum a. d. III nōn. Dec.

annō DCXCI a. u. c.

rem pūblicam vītamque om-
nium vestrum (= vestram
omnium), bona... atque...
urbem... restitūtam vidētis

hodiernō diē = hodiē

labōribus... meis

faucēs -ium f = ōs avidum
dēvorandī

nāscendī condiciō = con-
diciō (fortūna) eius quī
nāscitur

illum : Rōmulum

bene-volentia ↔ male-
volentia
is : Cicērō

nam ignēs tōtī urbī... prope
iam subiectōs circumda-
tōsque restinximus (: re-
stinxi, pers 1 pl prō sg)
iīdemque : itemque (nōs)
dē-stringere = stringere
re-tundere rettudisse -tūsum
= repellere
mūcrō -ōnis m = extrēmum
gladius acūtus

mūcrō

Rem pūblicam, Quirītēs, vītamque omnium vestrum, 1
bona, fortūnās, coniugēs liberōsque vestrōs, atque hoc
domicilium clārissimī imperī, fortūnatissimam pulcher-
rimamque urbem, hodiernō diē, deōrum immortalium
summō ergā vōs amōre, labōribus, cōsiliis, periculis
meīs, ē flammā atque ferrō ac paene ex faucibus fātī
ēreptam et vōbīs cōservātam ac restitūtam vidētis. Et sī 2
nōn minus nōbīs iūcundī atque illūstrēs sunt eī diēs
quibus cōservāmur quam illī quibus nāscimur, quod
salūtis certa laetitia est, nāscendī incerta condiciō, et
quod sine sēnsū nāscimur, cum voluptāte servāmur,
profectō, quoniam illum quī hanc urbem condidit ad deōs
immortālēs benevolentia fāmāque sustulimus, esse apud
vōs posterōsque vestrōs in honōre dēbēbit is quī eandem
hanc urbem conditam amplificātamque servāvit! Nam
tōtī urbī, templīs, dēlūbrīs, tēctis ac moenibus subiectōs
prope iam ignēs circumdatōsque restinximus, iīdem-
que gladiōs in rem pūblicam dēstrictōs rettudimus
mūcrōnēsque eōrum ā iugulis vestris dēiēcimus!

Quae quoniam in senātū illūstrāta, patefacta, com- 3
perta sunt per mē, vōbīs iam expōnam breviter, ut, et
quanta et quam manifestā et quā ratiōne investigāta et

IN CATILINAM ORATIO III

comprehēsa sint, vōs quī et ignōrātis et exspectātis scīre possitis.

ut vōs..... scīre possitis et
quanta et quam manifestā
et quā ratiōne investigāta
et comprehēsa sint

Prīncipiō, ut Catilīna paucīs ante diēbus ērūpit ex urbe,
cum sceleris suī sociōs huiusce nefārii bellī ācerrimōs
ducēs Rōmae reliquisset, semper vigilāvī et prōvidī,
Quirītēs, quemadmodum in tantis ac tam absconditis
insidiis salvī esse possēmus. Nam tum cum ex urbe
Catilinam ēiciēbam – nōn enim iam vereor huius verbī in-
vidiam, cum illa magis sit timenda, quod vīvus exierit! –
sed tum cum illum exterminārī volēbam, aut reliquam
coniūrātōrum manum simul exitūram aut eōs quī resti-
4 tissent infirmōs sine illō ac dēbilēs fore putābam. Atque
ego ut vidī quōs māximō furōre et scelere esse inflam-
mātōs sciēbam eōs nōbīscum esse et Rōmae remānsisse,
in eō omnēs diēs noctēsque cōsūmpsī ut quid agerent,
quid mōlīrentur sentīrem ac vidērem, ut, quoniam auri-
bus vestris propter incrdibilem magnitudinem sceleris
minōrem fidem faceret ōrātiō mea, rem ita comprehen-
derem, ut tum dēmum animīs salūtī vestrae prōvidērētis,
cum oculīs malefīcium ipsum vidērētis.

prō-vidēre = ante vidēre et
cūrāre
abs-conditus -a -um = ab-
ditus

huius verbī invidiam : invi-
diam ob hoc verbum

ex-termināre = ē terminīs
(in exsilium) expellere
re-stāre -stitisse = re-
manēre

ut vidī nōbīscum esse... eōs
quōs māximō furōre et
scelere inflammātōs esse
sciēbam

minōrem fidem faceret :
minus crēdibilis esset
prō-vidēre + dat: salūtī prō-
vidēre = dē salūte p.

Itaque, ut comperī 'lēgātōs Allobrogum bellī Trāns-
alpīnī et tumultūs Gallicī excitandī causā ā P. Lentulō
esse sollicitātōs, eōsque in Galliam ad suōs civēs cum
litterīs mandātisque eōdemque itinere ad Catilīnam esse
missōs, comitemque eīs adiūctum esse T. Volturcium
atque huic esse ad Catilīnam datās litterās', facultātem
mihi oblātā putāvī ut – quod erat difficillimum quod-
que ego semper optābam ab dīs immortalibus – tōta rēs

oblātā esse

manifestō *adv* = palam

hesternō diē = heri

quī... sentīrent : cum... sen-
tīrent
recūsātiō -ōnis *f* < recūsāre

ad-vesperāscere: advespe-
rāscit = vesper fit

bi-pertītus -a -um = in duās
partēs dīvīsus; *adv* -ō

praefectūra -ae *f* = civitās
Italiae quae ā praefectō
Rōmānō administrābatur
Reātīnus -a -um < Reāte -is
n, civitās Sabīnōrum, cui
Cicerō erat patrōnus

III vigiliā exāctā (: finitā)
: IX hōra noctis

ūnāque *cum iīs*
(gladium) dūcere = ēdūcere,
stringere

dī-lūcēscere = illūcēscere
(↔ advesperāscere)

māchinātor -ōris *m* = quī
māchinātur
nihil-dum = nihil adhūc
Cimber -brī (cognōmen):
P. Gabīnius Cimber (= P.
Gabīnius *Capitō*, p. 10)

nōn solum ā mē, sed etiam ā senātū et ā vōbīs manifestō
dēprehenderētur.

Itaque hesternō diē L. Flaccum et C. Pomptinum 5
praetōrēs, fortissimōs atque amantissimōs rei pūblīcae
virōs, ad mē vocāvī; rem exposuī, quid fierī placēret
ostendī. Illi autem, quī omnia dē rē pūblīcā praeclāra
atque ēgregia sentīrent, sine recūsātiōne ac sine ūllā
morā negōtium suscēpērunt, et, cum advesperāsceret,
occultē ad pontem Mulvium pervēnērunt atque ibi in
proximīs villīs ita bipertītō fuērunt ut Tiberis inter eōs et
pōns interesset. Eōdem autem et ipsī, sine cuiusquam
suspīciōne, multōs fortēs virōs ēdūxerant, et ego ex
praefectūrā Reātīnā complūrēs dēlectōs adulēscētēs,
quōrum operā ūtor assiduē in rei pūblīcae praesidiō,
cum gladiīs mīseram.

Interim tertiā ferē vigiliā exāctā, cum iam pontem 6
Mulvium magnō comitātū lēgātī Allobrogēs ingredi in-
ciperent ūnāque Volturcius, fit in eōs impetus; dūcuntur
et ab illīs gladii et ā nostris. Rēs praetōribus erat nōta
sōlis, ignōrābātur ā cēterīs. Tum interventū Pomptīnī
atque Flaccī pugna quae erat commissā sēdatur. Litterae
quaecumque erant in eō comitātū integrīs signīs prae-
tōribus trāduntur; ipsī comprehēnsī ad mē, cum iam dī-
lūcēsceret, dēdūcuntur.

Atque hōrum omnium scelerum improbissimum mā-
chinātōrem, Cimbrum Gabīnium, statim ad mē nihildum
suspīcantem vocāvī, deinde item accersītus est L. Stati-
lius et post eum Cethēgus; tardissimē autem Lentulus

vēnit – credō quod in litterīs dandīs praeter cōsuētudinem proximā nocte vigilārat!

-ārat = -āverat

7 Cum summīs et clārissimis huius civitātis virīs, quī audītā rē frequentēs ad mē māne convēnerant, litterās ā mē prius aperīrī quam ad senātum dēferri placēret, ‘nē, sī nihil esset inventum, temere ā mē tantus tumultus iniectus civitātī vidērētur’, negāvī ‘mē esse factūrum ut dē periculō publicō nōn ad cōsiliū publicum rem integram dēferrem.’ Etenim, Quiritēs, sī ea quae erant ad mē dēlāta reperta nōn essent, tamen ego nōn arbitrābar in tantīs rei publicae periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimēscendam.

cum summīs... virīs... placēret (= etsi...placēbat) litterās ā mē prius aperīrī...

(*ōrātiō rēcta*:) “nē, sī nihil erit inventum, temere ā tē tantus tumultus iniectus esse civitātī videātur”

negāvī ‘mē esse factūrum ut...’ = dixī ‘mē nōn esse factūrum ut...’ (“nōn faciam ut ... nōn ... rem integram dēferam”)

dēlāta : indicāta

8 Senātum frequentem celeriter, ut vidistis, coēgī. Atque intereā statim, admonitū Allobrogum, C. Sulpiciū praetōrem, fortem virum, mīsī, quī ex aedibus Cethēgī, sī quid tēlōrum esset, efferret: ex quibus ille māximum sīcārum numerum et gladiōrum extulit!

quī... efferret : ut... efferret
sī quid tēlōrum esset = sī (ali)qua tēla ibi essent

Intrōdūxī Volturcium sine Gallīs; fidem publicam iussū senātūs dedī; hortātus sum ‘ut ea quae scīret sine timōre indicāret’. Tum ille dixit, cum vix sē ex magnō timōre recreāset, ‘ā P. Lentulō sē habēre ad Catilinam mandāta et litterās: ut servōrum praesidiō ūterētur, ut ad urbem quam primum cum exercitū accēderet! – id autem eō cōsiliō, ut, cum urbem ex omnibus partibus, quemadmodum dēscriptum distribūtumque erat, incendissent caedemque infīnitam civium fēcissent, praestō esset ille, quī et fugientēs exciperet et sē cum hīs urbānīs ducibus coniungeret!’

fidem publicam dare : impunitatem prōmittere

dē-scribere = litteris exponere
praestō *adv*: praestō esse = parātus adesse
quī... exciperet = ut... exciperet

(Galli:) “iūs iurandum *nōbīs*
et litterae ā P.L. ... ad *nos-*
tram gentem datae sunt,
atque ita *nōbīs* ab hīs et ā
L.C. est praescriptum ut
equitatum... mitteremus”
prae-scribere = praecipere

(coniurāti:) “pedestrēs cō-
piae *nōbīs* nōn deerunt”
(Galli:) “Lentulus autem
nōbīs cōfirmāvit ‘...’”

eundemque dīxisse = item-
que eum dīxisse

absolutiō -ōnis *f* < absolvere
(virginēs Vestālēs stupri
absolutae erant)
incēnsiō -ōnis *f* < incendere

contrōversia -ae *f* = iūrgium

Sātumnālibus: a. d. xvi kal.
Iān.
(nimium) longum : sērum
nē longum sit : ut breviter
dicam
tabellae = litterae
datae esse

linum -i *n* = linea (quā
tabellae colligantur)

“ego quae vestris lēgātis
cōfirmāvi faciam; ōrō ut
item vōs faciātis quae mihi
vestri lēgātī recēpērunt”
recipere + *dat* = prōmittere

ferrāmentum -i *n* = instrū-
mentum ferreum
ab-iectus = afflictus

Intrōducti autem Galli ‘iūs iurandum sibi et litterās ā P. 9
Lentulō, Cethēgō, Statiliō ad suam gentem datās esse’
dīxērunt, ‘atque ita sibi ab hīs et ā L. Cassiō esse prae-
scriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mit-
terent: ‘pedestrēs sibi cōpiās nōn dēfutūrās’; Lentulum
autem sibi cōfirmāsse ‘ex fātīs Sibyllinīs haruspicum-
que respōnsīs sē esse tertium illum Cornēlium ad
quem rēgnum huius urbis atque imperium pervenire
esset necesse – Cinnam ante sē et Sullam fuisse’;
eundemque dīxisse ‘fātālem hunc annum esse ad
interitum huius urbis atque imperi, quī esset annus
decimus post virginum absolutiōnem, post Capitōlī
autem incēnsiōnem vīcēsimus’. Hanc autem Cethēgō 10
cum cēterīs contrōversiam fuisse’ dīxērunt ‘quod Lentulō
et aliīs Sātumnālibus caedem fieri atque urbem incendi
placēret, Cethēgō nimium id longum vidērētur.’

Ac nē longum sit, Quirītēs, tabellās prōferri iussimus
quae ā quōque dīcēbantur datae. Prīmō ostendimus
Cethēgō; signum cognōvit. Nōs linum incīdimus, lēgi-
mus. Erat scriptum ipsiūs manū Allobrogum senātui et
populō: ‘sēsē quae eōrum lēgātīs cōfirmāasset factūrum
esse; ōrāre ut item illi facerent quae sibi eōrum lēgātī
recēpissent.’

Tum Cethēgus, quī paulō ante aliquid tamen dē gladiīs
ac sicīs quae apud ipsum erant dēprehēnsae respondisset
dīxissetque ‘sē semper bonōrum ferrāmentōrum studi-
ōsum fuisse!’, recitātis litterīs dēbilitātus atque abiectus
cōnscentiā repente conticuit.

Indrōductus Statilius cognōvit et litterās et manum suam. Recitātae sunt tabellae in eandem ferē sententiam; cōnfessus est.

manum suam : litterās suā
manū scriptās

Tum ostendī tabellās Lentulō et quaesivī ‘cognōsceret-ne signum?’ Adnuit. “Est vērō” inquam “nōtum quidem signum: imāgō avī tuī, clārissimī virī, quī amāvit ūnicē patriam et civēs suōs: quae quidem tē ā tantō scelere

“cognōscis-ne signum?”

ad-nuere -nuisse = assentire
nūtū (mōtū capitis)
avī tuī: P. Cornēlii Lentulī,
cōs. annō 162 a.C.

11 etiam mūta revocāre dēbuit!” Leguntur eādē ratiōne ad senātum Allobrogum populumque litterae. Sī quid dē hīs rēbus dicere vellet, fēcī potestātem.

eādē ratiōne : in eandem
sententiam

Atque ille primō quidem negāvit. Post autem aliquantō, tōtō iam indicio exposito atque editō, surrexit, quaesivit ā Gallīs ‘quid sibi esset cum eīs, quamobrem domum suam vēnissent?’ itemque ā Volturciō. Quī cum illī breviter cōstanterque respondissent, per quem ad eum quotiēsque vēnissent, quaesissentque ab eō ‘nihilne sēcum esset dē fātīs Sibyllinīs locūtus?’ tum ille subitō, scelere dēmēns, quanta cōscientiae vīs esset ostendit: nam cum id posset infitiārī, repente praeter opiniōnem omnium cōnfessus est. Ita eum nōn modo ingenium illud et dicendī exercitātiō, quā semper valuit, sed etiam – propter vim sceleris manifestī atque dēprehēnsī – impudentia, quā superābat omnēs, improbitāsque dēfēcit!

aliquantō post

quid : quid *negōtī*
“quid *mihi* est *vōbiscum*,
quamobrem domum
meam vēneritis?”

quaesissent = quaesivissent
“nihilne *nōbiscum* dē fātīs
Sibyllinīs locūtus *es*?”
fāta Sibyllina: librī Sibyllinī
(quibus praedicuntur fāta)

cum... posset : etsi... poterat
infitiārī ↔ cōnfiterī
eum... dēfēcit (: eī dēfuit)

dicendī exercitātiō : ars
dicendī, eloquentia

improbitās -ātis f< improbus

12 Volturcius vērō subitō litterās prōferri atque aperiri iubet, ‘quās sibi ā Lentulō ad Catilinam datās esse’ dicēbat. Atque ibi vehementissimē perturbātus Lentulus tamen et signum et manum suam cognōvit. Erant autem sine nōmine, sed ita:

(Volturcius:) “prōfer litterās
quae *mihi* ā Lentulō ad
Catilinam datae sunt!”

ecquid = num quid

“Quis sim, sciēs ex eō quem ad tē mīsī. Cūrā ut vir sīs, et cōgitā quem in locum sīs prōgressus. Vidē ecquid tibi iam sit necesse, et cūrā ut omnium tibi auxilia adiungās, etiam infimōrum.”

ad extrēmum = postrēmō

insimulāre = accūsāre

cum (illa...), tum (...illa) =
nōn modo..., sed etiam...
argūmentum = id quod ali-
quid vērum esse dēclārat

Gabīnius deinde intrōductus, cum prīmō impudenter respondēre coepisset, ad extrēmum nihil ex eīs quae Gallī insimulābant negāvit.

fūrtim = fūris modō, clam

indicāre = male fēcisse
indicāre

Ac mihi quidem, Quirītēs, cum illa certissima vīsa sunt 13
argūmenta atque indicia sceleris: tabellae, signa, manūs, dēnique ūnūs cuiusque cōfessiō, tum multō certiōra illa: color, oculī, vultūs, taciturnitās. Sīc enim obstupuerant, sīc terram intuēbantur, sīc fūrtim nōnnumquam inter sēsē aspiciēbant, ut nōn iam ab aliīs indicārī, sed indicāre sē ipsī vidērentur.

summa rēs pūblica : salūs
reī pūblīcae

Indiciīs expositis atque ēditīs, Quirītēs, senātum consuluī ‘dē summā rē pūblicā quid fierī placēret?’ Dictae sunt ā prīncipibus ācerrimae ac fortissimae sententiae, quās senātus sine ūllā varietāte est secūtus. Et quoniam nōndum est perscriptum senātūs cōsultum, ex memoriā vōbīs, Quirītēs, quid senatus cēnsuerit expōnam:

prōvidentia -ae f < prō-
videre

meritō adv : ut meruērunt

collēgae : C. Antōniō

Prīmum mihi grātiaē verbīs amplissimīs aguntur, 14
‘quod virtūte, cōnsiliō, prōvidentiā meā rēs pūblica māximīs periculīs sit liberāta.’ Deinde L. Flaccus et C. Pomptīnus praetōrēs, quod eōrum operā fortī fidēlique ūsus essem, meritō ac iūre laudantur. Atque etiam virō fortī, collēgae meō, laus impertitur ‘quod eōs quī huius coniūratiōnis participēs fuissent ā suis et ā rei pūblīcae cōnsiliīs remōvisset.’ Atque ita cēnsuerunt ‘ut P. Lentulus,

cum sē praetūrā abdicāset, in cūstōdiam trāderētur'; itemque 'utī C. Cethēgus, L. Statilius, P. Gabīnius', quī omnēs praesentēs erant, 'in cūstōdiam trāderentur'; atque idem hoc dēcrētum est in L. Cassium, quī sibi prōcūratiōnem incendendae urbis dēpoposcerat, in M. Cēpārium, cui ad sollicitandōs pāstōrēs Āpuliam attribūtā esse erat indicātum, in P. Fūrium, quī est ex eis colōnis quōs Faesulās L. Sulla dēdūxit, in Q. Annium Chilōnem, quī unā cum hōc Fūriō semper erat in hāc Allobrogum sollicitātiōne versātus, in P. Umbrēnum, libertinum hominem, ā quō primum Gallōs ad Gabīnium perductōs esse cōnstābat. Atque eā lēnitāte senātus est ūsus, Quirītēs, ut ex tantā coniūratiōne tantāque hāc multitudine domesticōrum hostium, novem hominum perditissimōrum poenā rē publicā cōservātā, reliquōrum mentēs sārārī posse arbitrārētur.

prōcūratiō (< prō-cūrāre)
= rēs cūranda, mūnus
dē-poscere = poscere
Cēpārius = Caepārius
at-tribuere = tribuere (rem
agendam)

Chilō -ōnis, cognōmen
sollicitātiō -ōnis *f* < solli-
citāre
in rē versārī : rem agītāre,
reī operam dare

lēnitās -ātis *f* (< lēnis)
= clēmētia

- 15 Atque etiam supplicātiō dīs immortālibus prō singulārī eōrum meritō meō nōmine dēcrēta est, quod mihi primum post hanc urbem conditam togātō contigit, et hīs dēcrēta verbis est: 'quod urbem incendiīs, caede cīvēs, Italiam bellō liberāssem.' Quae supplicātiō sī cum cēterīs supplicātiōnibus cōferātur, hoc interest, quod cēterae bene gestā, haec unā cōservātā rē publicā cōstitutā est.

cōn-ferre = comparāre

cēterae bene gestā rē pū-
blicā cōstitutāe sunt

Atque illud quod faciendum primum fuit factum atque trānsactum est: nam P. Lentulus, quamquam patefactis indicīis, cōfessiōnibus suis, iūdicīō senātus nōn modo praetōris iūs, vērum etiam cīvis amiserat, tamen

ut nōs in privātō P. Lentulō
pūniendō eā religiōne libe-
rārēmur quae C. Mariō...
nōn fuerat quōminus C. G.
... praetōrem occīderet
(nōn) quōminus + *coni* = nē
nōminātim *adv* = cum
nōmine

cōnscelerātus -a -um
= scelerātus

adeps -ipis *f*: in corpore
crassō multum est *adipis*
: nōn mihi pertimēscendum
esse *somniculōsum* P. Len-
tulum nec *pinguem* L. Cas-
sium nec furiōsum et tem-
erārium C. Cethēgum
somniculōsus -a -um = cu-
pidus somnī, sēgnis
pinguis -e = crassus (ob
nimium *adipis*)
omnium aditūs tenēbat :
omnēs adire poterat
cōnsilium : mēns callida
neque lingua neque manus
: neque verba neque virēs

cum aliquid *aliīs* mandārat

nisi ego hunc hominem ...
compulsissem

castrēnsis -e < castra

cervix -icis *f* = collī pars
posterior

magistrātū sē abdicāvit, ut quae religiō C. Mariō,
clārissimō virō, nōn fuerat quōminus C. Glauciam, dē
quō nihil nōminātim erat dēcrētum, praetōrem occīderet,
eā nōs religiōne in privātō P. Lentulō pūniendō liberā-
rēmur.

Nunc quoniam, Quirītēs, cōnscelerātissimī periculō- 16
sissimīque bellī nefāriōs ducēs captōs iam et com-
prehēnsōs tenētis, exīstimāre dēbētis omnēs Catilīnae
cōpiās, omnēs spēs atque opēs hīs dēpulsīs urbis peri-
culīs concidisse. Quem quidem ego cum ex urbe pel-
lēbam, hoc prōvidēbam animō, Quirītēs, remōtō Catilīnā
nōn mihi esse P. Lentulī somnum, nec L. Cassī adipēs
nec C. Cethēgī furiōsam temeritātem pertimēscendam.
Ille erat ūnus timendus ex istīs omnibus, sed tam diū
dum urbis moenibus continēbātur.

Omnia nōrat, omnium aditūs tenēbat; appellāre, temp-
tāre, sollicitāre poterat, audēbat. Erat eī cōnsilium ad
facinus aptum, cōnsiliō autem neque lingua neque manus
deerat. Iam ad certās rēs cōnficiendās certōs hominēs
dēlēctōs ac discriptōs habēbat. Neque vērō, cum aliquid
mandārat, cōnfectum putābat: nihil erat quod nōn ipse
obīret, occurreret, vigilāret, labōrāret; frīgus, sitim,
famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam ācrem, 17
tam audācem, tam parātum, tam callidum, tam in scelere
vigilantem, tam in perditīs rēbus diligentem, nisi ex
domesticīs insidiīs in castrēnse latrōcinium compulsissem
– dīcam id quod sentiō, Quirītēs – , nōn facile hanc
tantam mōlem malī ā cervīcibus vestrīs dēpulissem. Nōn

ille nōbīs Sāturnālia cōstituisset neque tantō ante exitī ac fātī diem reī pūblīcae dēnūtiāvisset, neque com-
mīsisset ut signum, ut litterae suae testēs manifestī
sceleris dēprehenderentur. Quae nunc illō absente sic
gesta sunt ut nūllum in prīvātā domō fūrtum umquam sit
tam palam inventum quam haec in tōtā rē pūblicā
coniūrātiō manifestō comprehēnsa est.

committere ut... = ita
facere ut...

palam invenire = pate-facere
manifestō *adv*

Quod sī Catilīna in urbe ad hanc diem remānsisset,
quamquam, quoad fuit, omnibus eius cōsiliīs occurri
atque obstiti, tamen – ut levissimē dīcam – dīmīcandum
nōbīs cum illō fuisset, neque nōs umquam, cum ille in
urbe hostis esset, tantīs perīculīs rem pūblicā tantā
pāce, tantō ōtiō, tantō silentiō liberāssēmus.

(ā) tantīs perīculīs
(in) tantā pāce...

.....

- 29 Vōs, Quirītēs, quoniam iam est nox, venerātī Iovem
illum cūstōdem huius urbis ac vestrum, in vestra tēcta
discēdite et ea, quamquam iam est perīculum dēpulsum,
tamen aequē ac priōre nocte cūstōdiīs vigiliisque dē-
fendite! Id nē vōbīs diūtius faciendum sit, atque ut in
perpetuā pāce esse possītis, prōvidēbō, Quirītēs.

aequē : eōdem modō

C. SALLVSTII CRISPI
DE CATILINAE CONIVRATIONE

[*Dē supplicio coniūrātōrum*]

post eum diem = posterō
diē (: pridie nōn. Dec.)

(*ōrātiō rēcta*):
“indicābō dē coniūrātiōne sī
mihī fidēs pūblica data erit”
‘sī sibi fidēs pūblica data
esset’
ē-dīcere = clārē dīcere

quī nūntiāret = ut nūntiāret

nē eum Lentulus et Cethē-
gus... dēprehēnsī terrērent
: nē eum terreret quod L.
et C. ... dēprehēnsī essent
quō reficeret = ut reficeret
(animum) re-ficere = recre-
āre, cōfirmāre

aliī... pars... = aliī... aliī..

id vērū esse exīstimābant
tanta vīs hominis = tam po-
tēns homō (*nōn* exagitan-
dus sed magis lēniendus)
Crassō obnoxii : quī Crassō
multum dēbēbant
index -icis *m* = quī indicat;
i. falsus : quī mentītur
referātūr ad senātum

com-probāre = vērū esse
ostendere
libertus Lentulī = libertīnus
quī Lentulī servus fuit

Post eum diem quīdam L. Tarquinius ad senātum ad- 48
ductus erat, ‘quem ad Catilinam proficiscentem ex itinere
retractum’ aiēbant. Is cum ‘sē’ diceret ‘indicātūrum dē
coniūrātiōne, sī fidēs pūblica data esset’, iussus ā cōn-
sule quae scīret ēdīcere, eadem ferē quae Volturcius dē
parātīs incendiīs, dē caede bonōrum, dē itinere hostium
senātum docet; praetereā ‘sē missum ā M. Crassō, quī
Catilinae nūntiāret nē eum Lentulus et Cethēgus aliīque
ex coniūrātiōne dēprehēnsī terrērent, eōque magis
properāret ad urbem accēdere, quō et cēterōrum animōs
reficeret et illi facilius ē periculō ēriperentur.’

Sed ubi Tarquinius Crassum nōmināvit, hominem
nōbilem māximīs dīvitiīs, summā potentiā, aliī rem in-
crēdibilem ratī, pars tametsī vērū exīstimābant, tamen
quia in tālī tempore tanta vīs hominis magis lēniunda
quam exagitanda vidēbātur, plērique Crassō ex negōtiīs
privātīs obnoxii, conclāmant ‘indicem falsum esse!’ dē-
que eā rē postulant utī referātur. Itaque cōnsulente Cice-
rōne frequēns senātus dēcernit ‘Tarquinī indicium falsum
vidērī, eumque in vinculis retinendum.’ ...

Dum haec in senātū aguntur, et dum lēgātīs Allobro- 50
gum et T. Volturciō, comprobātō eōrum indicio, prae-
mia dēcernuntur, libertī et paucī ex clientibus Lentulī
dīversīs itineribus opificēs atque servitia in vicīs ad eum

ēripiundum sollicitābant, partim exquirēbant ducēs multitudinum quī pretiō rem publicam vexāre solitī erant. Cethēgus autem per nūntiōs familiam atque libertōs suōs lēctōs atque exercitātōs ōrābat ut grege factō cum tēlis ad sēsē irrumperent.

Cōsul ubi ea parārī cognōvit, dispositis praesidiis ut rēs atque tempus monēbat, convocātō senātū refert ‘quid dē eis fieri placeat quī in cūstōdiam trāditī erant.’ (Sed eōs paulō ante frequēns senātus iūdicāverat ‘contrā rem publicam fēcisse’.) Tum D. Silānus, prīmus sententiam rogātus, quod eō tempore cōsul dēsignātus erat, ‘dē eis quī in cūstōdiis tenēbantur et praetereā dē L. Cassiō, P. Fūriō, P. Umbrēnō, Q. Anniō, sī dēprehēnsī forent, supplicium sūmundum’ dēcrēverat – isque posteā, permōtus ōrātiōne C. Caesaris, ‘pedibus in sententiam Tī. Nerōnis itūrum sē’ dixerat, quī dē eā rē praesidiis additis referendum cēnsuerat.

51 Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogātus sententiam ā cōsule huiusce modī verba locūtus est:

“Omnēs hominēs, patrēs cōnscriptī, quī dē rēbus dubiis cōsultant, ab odiō, amicitia, irā atque misericordiā vacuōs esse decet. Haud facile animus vērūm prōvidet ubi illa officiunt, neque quisquam omnium libidini simul et ūsuī pārui. Ubi intenderis ingenium, valet; sī libidō possidet, ea dominātur, animus nihil valet.

“Magna mihi cōpia est memorandī, patrēs cōnscriptī, quī rēgēs atque populi irā aut misericordiā impulsī male cōsulerint; sed ea mālō dicere quae māiōrēs nostri

multitudinēs : turbae plēbis

solitī erant : solēbant

familiam : servōs

lēctus = ēlēctus

convocatō senātū: nōn. Dec.
in aedem Concordiae

supplicium sūmere dē aliquō = aliquem supplicio afficere
(pedibus) ire in sententiam alicuius = sententiam alicuius sequi, alicui assentiri
dixerat : dixit

ad senātum referendum
esse cēnsuerat

rogātus sententiam ā cōsule = cum cōsul eum sententiam rogāvisset

vērūm = rēctum, iūstum, quod rēctum/iūstum est
quisquam omnium = quisquam omnīnō
ūsus = ūtilitās (quod ūtile est)
tē possidet

cōpia (+ gen -ndī) = occasiō, facultās

cōsulere = cōsultāre, cōsiliū capere

ordine = ut fieri oportet

Persēs -ae *m*, *abl* -ē
= Perseus

Rhodiī Rōmānōs contrā
Perseum adiuvāre re-
cūsāvērunt

cōn-sulere -uisse -sultum;
cōnsultum est (ā senātū):
senātus cōnsuluit

inceptum = coeptum *esse*

cum... fēcissent : etsi...
fēcērant

ipsī : Rōmānī
per occāsiōnem = occāsiōne
datā

rei (*dat*) cōn-sulere = cūram
habēre dē rē, rem cūrāre
digna poena : iūsta poena
novum cōnsilium : suppli-
cium capitis
ex-superāre = superāre
eīs *suppliciis*
lēgēs civem Rōmānum ca-
pite pūnīrī vetābant
compositē = ordinātē, ēle-
ganter

dī-vellere = āvellere

col-libēre = libēre

spoliāre = diripere

cadāver -eris *n* = corpus
mortuum

contrā libīdinem animī suī rēctē atque ōrdine fēcēre.
Bellō Macedonicō, quod cum rēge Persē gessimus, Rho-
diōrum civitās magna atque magnifica, quae populī
Rōmānī opibus crēverat, infida atque adversa nōbīs fuit;
sed postquam bellō cōnfectō dē Rhodiīs cōnsultum est,
māiōrēs nostrī, nē quis 'dīvitiārum magis quam iniūriae
causā bellum inceptum' dīceret, impūnītōs eōs dīmīsēre.
Item bellīs Pūnicīs omnibus, cum saepe Carthāginiēnsēs
et in pāce et per indūtiās multa nefāria facinora fēcis-
sent, numquam ipsī per occāsiōnem tālia fēcēre: magis
quid sē dignum foret quam quid in illōs fierī posset
quaerēbant.

"Hoc item vōbīs prōvidendum est, patrēs cōnscriptī,
nē plūs apud vōs valeat P. Lentulī et cēterōrum scelus
quam vestra dignitās, neu magis irae vestrae quam
fāmae cōnsulātis. Nam sī digna poena prō factis eōrum
reperītur, novum cōnsilium approbō; sīn magnitūdō
sceleris omnium ingenia exsuperat, eīs ūtendum cēnsēō
quae lēgibus comparāta sunt.

"Plērīque eōrum quī ante mē sententiās dīxērunt com-
positē atque magnificē cāsum rei pūblicae miserātī sunt.
Quae bellī saevitia esset, quae victīs acciderent, ēnume-
rāvēre: 'rapī virginēs, puerōs, dīvellī liberōs ā parentum
complexū, mātres familiārum patī quae victōribus col-
libuisset; fāna atque domōs spoliārī; caedem, incendia
fierī; postrēmō armīs, cadāveribus, cruōre atque lūctū
omnia complērī!' Sed, per deōs immortālēs, quō illa
ōrātiō pertinuit? An utī vōs infestōs coniūrātiōnī faceret?

Scilicet quem rēs tanta et tam atrōx nōn permōvit, eum ōrātiō accendit! Nōn ita est, neque cuiquam mortālium iniūriā suae parvae videntur, multī eās gravius aequō habuēre. Sed alia aliīs licentia est, patrēs cōscriptī. Quī dēmissī in obscurō vitā habent, sī quid irācundiā deliquērunt, paucī sciunt; fāma atque fortūna eōrum parēs sunt. Quī magnō imperiō praeditī in excelsō aetātem agunt, eōrum facta cūctī mortālēs nōvēre. Ita in māximā fortūnā minima licentia est: neque studēre neque ōdisse, sed minimē irāscī decet. Quae apud aliōs ‘irācundia’ dīcitur, ea in imperiō ‘superbia’ atque ‘crūdēlitās’ appellātur.

“Equidem ego sic existimō, patrēs cōscriptī, omnēs cruciātūs minōrēs quam facinora illōrum esse. Sed plērique mortālēs postrēma meminēre, et in hominibus impiis sceleris eōrum oblītī dē poenā disserunt, sī ea paulō sevērior fuit.

“D. Silānum, virum fortem atque strēnum, certō sciō quae dixerit studiō rei pūblicae dīxisse neque illum in tantā rē grātiā aut inimicitias exercēre: eōs mōrēs eamque modestiam viri cognōvī. Vērū sententiam eius mihi nōn crūdēlis – quid enim in tālēs hominēs crūdēle fieri potest? – sed aliēna ā rē pūblicā nostrā vidētur. Nam profectō aut metus aut iniūria tē subēgit, Silāne, cōsulem dēsignātum, genus poenae novum dēcernere. Dē timōre supervacāneum est disserere, cum praesertim dīligentiā clārissimī viri cōsulis tanta praesidia sint in armīs. Dē poenā possum equidem dicere, id quod rēs

suae : in sē (factae)
graviter ferre/habēre = aegrē ferre; gravius aequō : gravius quam aequum est
alia licentia est = alia facere licet; alia aliīs *alia aliīs*
obscurum = obscurus locus
irācundia -ae f = mēns quae facile irāscitur
parēs : aequē obscurae
praeditus -a -um + abl: rē
praeditus = rem habēns
excelsus = excelsus locus, dignitās (↔ obscurum)

studēre : favēre

in imperiō : in iis quī imperiō praediti sunt

in hominibus impiis : cum dē hominibus impiis agitur paulō sevērior *solitō*

grātiā/inimicitias exercēre = grātiā/inimicitias affici

aliēna ā : abhorrēns ā, nōn convēniēns cum
iniūria in rem pūblicam
sub-igere -ēgisse -āctum = cōgere

supervacāneus -a -um
↔ necessariūs

id quod rēs habet = rē vērā

aerumna -ae *f* = labor,
dolor
requiēs -ētis *f*, *acc* -iem
= quiēs
dis-solvere = abolēre, tol-
lere

lēx Porcia 'dē tergō cīvium'
vetat cīvem Rōmānum
verberārī
cīvibus nōn animam ēripī iu-
bent = cīvēs necārī vetant
exsilium permittēre = in
exsilium ire permittēre

con-vincere/condemnāre +
gen: facinoris convincere
= facinoris condemnāre
quī *adv* = quōmodo

libīdō -inis *f* = quod fierī
libet, voluntās, arbitrium
moderārī + *dat* = regere,
gubernāre
quid : quod exemplum

eius : imperiī

ab dignīs (*poenā*) et idōneīs
ad indignōs et nōn idōneōs
: ab noxiīs ad īnsontēs

im-posuēre : praeposuērunt
(rem pūblicam) tractāre
: administrāre
in-demnātum = nōn damnā-
tum, sine iūdiō
ea (: ea fierī) populus laetā-
bātur et... dīcēbat
iūxtā *adv* : sine discrimine
libīdinōsus -a -um < libīdō;
adv -ē = ut libet
: interficiēbant, terrēbant
stultae laetitiae (*gen*) = prō
stultā laetitjā

habet, 'in lūctū atque miserīis mortem aerumnārum
requiem, nōn cruciātum esse, eam cūncta mortālium
mala dissolvere, ultrā neque cūrae neque gaudiō locum
esse.' Sed, per deōs immortalēs, quam ob rem in
sententiam nōn addidistī, utī prius verberibus in eōs
animadverterētur? An quia lēx Porcia vetat? At aliae
lēgēs item condemnātīs cīvibus nōn animam ēripī, sed
exsilium permittī iubent. An quia gravius est verberārī
quam necārī? Quid autem acerbum aut nimis grave est
in hominēs tantī facinoris convictōs? Sīn quia levius est,
quī convenit in minōre negōtiō lēgem timēre, cum eam
in māiōre neglēxeris?

"At enim quis reprehendet quod in parricidās rei pū-
blīcae dēcrētum erit? Tempus, diēs, fortūna, cuius libīdō
gentibus moderātur. Illis meritō accidet quicquid ēvēne-
rit; cēterum vōs, patrēs cōnscrīptī, quid in aliōs statuātis,
cōnsiderāte! Omnia mala exempla ex rēbus bonīs orta
sunt. Sed ubi imperium ad ignārōs eius aut minus bonōs
pervēnit, novum illud exemplum ab dignīs et idōneīs ad
indignōs et nōn idōneōs trānsfertur.

"Lacedaemoniī dēvictīs Athēniēnsibus trīgintā virōs
imposuēre, quī rem pūblicam eōrum tractārent. Eī primō
coepēre pessimum quemque et omnibus invīsum in-
demnātum necāre; ea populus laetārī et 'meritō' dīcere
'fierī.' Post, ubi paulātim licentia crēvit, iūxtā bonōs et
malōs libīdinōsē interficere, cēterōs metū terrēre. Ita
cīvītās, servitūte oppressa, stultae laetitiae gravēs
poenās dedit. Nostrā memoriā victor Sulla cum

Damasippum et aliōs eius modī, quī malō reī pūblicae crēverant, iugulārī iussit, quis nōn factum eius laudābat? ‘Hominēs scelestōs et factiōsōs, quī sēditionibus rem pūblicam exagitāverant, meritō necātōs’ aiēbant. Sed ea rēs magnae initium clādīs fuit: nam utī quisque domum aut villam, postrēmō vās aut vestimentum alicuius concupīverat, dabat operam ut is in prōscriptōrum numerō esset. Ita illī quibus Damasippī mors laetitiae fuerat paulō post ipsī trahēbantur, neque prius finis iugulandī fuit quam Sulla omnēs suōs dīvitiīs explēvit!

“Atque ego haec nōn in M. Tullīō neque hīs temporibus vereor; sed in magnā cīvitate multa et varia ingenia sunt. Potest aliō tempore, aliō cōnsule, cui item exercitus in manū sit, falsum aliquid prō vērō crēdī; ubi hōc exemplō per senātūs dēcrētum cōsul gladium ēdūxerit, quis illī finem statuet aut quis moderābitur?

“Māiōrēs nostrī, patrēs cōscriptī, neque cōsiliī neque audāciae umquam eguēre; neque illīs superbia obstābat, quōminus aliēna īstitutā, sī modo proba erant, imitārentur. Arma atque tēla mīlitāria ab Samnītibus, īsignia magistrātuum ab Tūscīs plēraque sūmpsērunt; postrēmō, quod ubique apud sociōs aut hostēs idōneum vidēbātur, cum summō studiō exsequēbantur: imitārī quam invidēre bonīs mālēbant. Sed eōdem illō tempore, Graeciae mōrem imitātī, verberibus animadvertēbant in cīvēs, dē condemnātīs summum supplicium sūmēbant. Postquam rēs pūblica adolēvit et multitudine cīvium factiōnēs valuēre, circumvenīrī innocentēs, alia huiusce

Damasippus: Mariānus quī bellō cīvili amicōs Sullae Rōmae interfēcit

ex-agitāre = vexāre

clādēs -is *f* = mala fortūna

bello cīvili *prōscriptī* in exsilium pellēbantur aut impūne necābantur laetitiae (*dat*) esse = laetitia afferre trahēbantur *ad supplicium*

suōs : sociōs, propinquōs

in M. Tullīō : M. Tullīō Cicerōne cōnsule

egēre -uisse + *gen/abl.*: rei egēre = rē egēre quō-minus + *con* = nē

īsignia magistrātuum: ut fascēs et secūrēs

ex-sequi = appetere imitārī *bonōs*

summum supplicium = supplicium capitis

coepēre : coepta sunt

exsilium : ut in exsilium
īrent
causam quō-minus + *coni*
: causam (ut) nē

per mūnicipia : in variīs
mūnicipiīs

verbō : sine multīs verbīs

ad-sentiri + *dat* (aliī) = as-
sentiri
M. Porcius Catō, Caesaris
adversārius, trib. pl. annō
62 a.C.

ārīs atque focīs : templīs
atque domibūs

quid : quam poenam

persequāre (= -ārīs) : per-
sequi licet

nihil reliquī fit = nihil re-
linquitur, nihil restat

tabulās *pictās*

modī fierī coepēre. Tum lēx Porcia aliaeque lēgēs parā-
tae sunt, quibus lēgibus exsilium damnātīs permissum
est. Hanc ego causam, patrēs cōnscriptī, quōminus
novum cōnsilium capiāmus, in primīs magnam putō.
Profectō virtūs atque sapientia māior in illīs fuit quī ex
parvīs opibus tantum imperium fēcēre quam in nōbīs quī
ea bene parta vix retinēmus!

“Placet igitur eōs dīmitti et augērī exercitum Cati-
linae? Minimē. Sed ita cēseō: *‘pūblicandās eōrum
pecūniās, ipsōs in vinculis habendōs per mūnicipia quae
māximē opibus valent; neu quis dē eīs postea ad senā-
tum referat nēve cum populō agat; quī aliter fēcerit,
senātum exīstimāre eum contrā rem pūblicam et salūtem
omnium factūrum’.*”

Postquam Caesar dicundī finem fēcit, cēterī verbō 52
alius aliī variē adsentiēbantur. At M. Porcius Catō
rogātus sententiam huiusce modī ōratiōnem habuit:

“Longē mihi alia mēns est, patrēs cōnscriptī, cum rēs
atque pericula nostra cōnsiderō et cum sententiās nōn-
nullōrum ipse mēcum reputō. Illī mihi disseruisse viden-
tur dē poenā eōrum quī patriae, parentibus, ārīs atque
focīs suis bellum parāvēre; rēs autem monet cavēre ab
illis magis quam quid in illōs statuāmus cōnsultāre.
Nam cētera maleficia tum persequāre ubi facta sunt; hoc
nisi prōvīderis nē accidat, ubi ēvēnit frūstrā iūdicia
implōrēs: captā urbe nihil fit reliquī victīs.

“Sed, per deōs immortālēs, vōs ego appellō, quī
semper domōs, villās, signa, tabulās vestrās plūris quam

rem publicam fecistis: si ista, cuiuscumque modi sunt, quae amplexaminī retinēre, si voluptatibus vestris otium praebere vultis, expergiscimini aliquandō et capessite rem publicam! Nōn agitur dē vectigālibus neque dē sociōrum iniuriis: libertās et anima nostra in dubiō est.

“Saepe numerō, patrēs cōscriptī, multa verba in hōc ordine fecī, saepe dē luxuriā atque avāritiā nostrōrum civium questus sum, multōsque mortālēs eā causā adversōs habeo. Quī mihi atque animō meō nullius umquam delicti grātiā fecissem, haud facile alterius libidini male facta condonābam. Sed ea tametsi vōs parvī pendebātis, tamen rēs publica firma erat: opulentia negligentiam tolerābat.

“Nunc vērō nōn id agitur, bonīsne an malīs mōribus vivāmus, neque quantum aut quam magnificum imperium populī Rōmānī sit, sed haec, cuiuscumque modi videntur, nostra an nobiscum unā hostium futūra sint. Hīc mihi quisquam ‘mansuetudinē’ et ‘misericordiam’ nōminat? Iam pridem equidem nōs vērā vocābula rerum amissimus: quia bona aliēna largīri ‘liberalitās’, malārū rerum audācia ‘fortitūdō’ vocātur, eō res publica in extrēmō sita est. Sint sanē, quoniam ita sē mōrēs habent, ‘liberalēs’ ex sociōrum fortunīs, sint ‘misericordēs’ in fūribus aerārī, nē illi sanguinem nostrum largiantur et, dum paucis scelerātis parcunt, bonōs omnēs perditum eant!

“Bene et compositē C. Caesar paulō ante in hōc ordine dē vitā et morte disseruit, crēdō falsa existimāns ea quae dē Inferis memorantur: ‘diversō itinere malōs ā

(magnī/parvī/plūris/minō-
ris) facere = aestimāre
cuius-cumque modi
= quālia-cumque
amplexārī = amplectī, amāre
capessere -ivisse -itum = sus-
cipere; rem publicam c. =
rei publicae operam dare

in dubiō : in periculō

saepe numerō = saepe

in hōc ordine = in senātū

adversōs : adversariōs

ego quī (: cum) ...

grātiā facere (+ gen) =
con-dōnāre = ignōscere
: alteri libidinōsō male facta
(= maleficia) condonābam
(parvī) pendere = aestimāre
: negligentia tolerābātur ob
opulentiam

haec : omnia quae posside-
mus
utrum nostra an...
unā nobis-cum

liberalitās -ātis f < liberalis
= quī sua largitū
eō = ideō
in extrēmō = in summō
periculō

misericors -rdis adi

nē = dummodo nē

diversō itinere : cum diversō
itinere discēdant

formīdolōsus -a -um
= horribilis

con-dūcere = mercēde ad-
dūcere ad aliquid faci-
endum

audācia : audācēs

rē-fert = opus est

languēre = iners/ignāvus
esse
iam : continuō

multō + *sup* = longē

quippe = etenim

illis : māiōribus nostrīs

(dēlictō/libīdinī) obnoxius
= dēditus (: dēlinquēns/
libīdinōsus)
egestās ↔ opulentia

inertia -ae *f* (< iners)
↔ industria
discrīmen nūllum *fit*

bonīs loca taetra, inculta, foeda atque formīdolōsa habēre.’ Itaque cēnsuit ‘pecūniās eōrum pūblicandās, ipsōs per mūnicipia in cūstōdiā habendōs’, videlicet timēns nē, sī Rōmae sint, aut ā populārībus coniūrātiōnis aut ā multitūdine conductā per vim ēripiantur – quasi vērō malī atque scelestī tantummodo in urbe et nōn per totam Italiam sint, aut nōn ibi plūs possit audācia ubi ad dēfendundum opēs minōrēs sunt. Quārē vānum equidem hoc cōnsilium est, sī perīculum ex illīs metuit; sīn in tantō omnium metū sōlus nōn timet, eō magis rēfert mē mihi atque vōbīs timēre. Quārē, cum dē P. Lentulō cēterisque statuētis, prō certō habētōte vōs simul dē exercitū Catilīnae et dē omnibus coniūrātis dēcernere. Quantō vōs attentius ea agētis, tantō illis animus infirmior erit; sī paululum modo vōs languēre viderint, iam omnēs ferōcēs aderunt.

“Nōlīte exīstimāre māiōrēs nostrōs armīs rem pūblicam ex parvā magnam fēcisse. Sī ita rēs esset, multō pulcherrimam eam nōs habērēmus, quippe sociōrum atque cīvium, praetereā armōrum atque equōrum māior cōpia nōbīs quam illis est. Sed alia fuēre quae illōs magnōs fēcēre, quae nōbīs nūlla sunt: domī industria, forīs iūstum imperium, animus in cōsulundō liber neque dēlictō neque libīdinī obnoxius. Prō hīs nōs habēmus luxuriam atque avāritiam, pūblicē egestātem, prīvātīm opulentiam; laudāmus divitiās, sequimur inertiam; inter bonōs et malōs discrīmen nūllum; omnia virtūtis praemia ambitio possidet. Neque mīrum: ubi vōs

sēparātim sibi quisque cōnsilium capitis, ubi domī voluptātibus, hīc pecūniae aut grātiaē servītis, eō fīt ut impetus fiat in vacuam rem pūblicam.

sēparātim = sēcētō, per sē
hīc : in senātū
servītis : obnoxii estis

“Sed ego haec omittō. Coniūrāvēre nōbilissimī cīvēs patriam incendere, Gallōrum gentem infēstissimam nō-minī Rōmānō ad bellum arcessunt; dux hostium cum exercitū suprā caput est: vōs cūctāminī etiam nunc et dubitātis, quid intrā moenia dēprēnsīs hostibus faciātis? Misereāminī, cēseō – ‘dēliquēre hominēs adūlēscentulī per ambitōnem!’ – atque etiam armātōs dīmittātis! Nē ista vōbis mānsuētūdō et misericordia, sī illī arma cēperint, in miseriam convertat! Scīlicet rēs ipsa aspera est, sed vōs nōn timētis eam – immō vērō māximē, sed inertīā et mollitiā animī alius alium exspectantēs cūctāminī, vidēlicet dīs immortalibus cōnfisī, quī hanc rem pūblicam saepe in māximīs periculīs servāvēre. Nōn vōtis neque suppliciīs muliebribus auxilia deōrum parantur: vigilandō, agundō, bene cōnsulundō prospera omnia cēdunt. Ubi socordiaē tē atque ignāviaē trādidēris, nēquīquam deōs implōrēs: irātī infēstīque sunt.

: ut patriam incenderent

dē-prēndere -prēndisse
-prēnsū = -prehendere
-prehendisse -prehēnsū

nē : *utinam* nē...

convertat = *sē* convertat

mollitia -ae *f* < mollis; m.
animī : ignāvia, socordia
cōnfisus = cōnfidēs

supplicia -ōrum *n* = suppli-
cātiōnēs

cēdunt : ēveniunt
(socordiaē/ignāviaē) sē trā-
dere = servīre, obnoxius
esse

“Apud māiōrēs nostrōs T. Mānlius Torquātus bellō Gallicō filium suum, quod is contrā imperium in hostem pugnāverat, necārī iussit, atque ille ēgregius adūlēscentis immoderātae fortitūdinis morte poenās dedit – vōs dē crūdēlissimīs parricidīs quid statuātis cūctāminī? Vidēlicet ‘cētera vīta eōrum huic scelerī obstat’ – vērum parcite dignitātī Lentulī, sī ipse pudicitiae, sī fāmae suae, sī dīs aut hominibus umquam ūllis pepercit!

[annō 340 a.C., v. LL cap.
31.121-123]
: prō im-moderatā forti-
tūdine

ob-stāre + *dat* = differre ab,
abhorrēre ab
: parcite Lentulō ob digni-
tātem...!
parcere pepercisse parsum

: ignōscite Cethēgō ob adulēscēntiam!

iterum: is etiā priōris cōiūrātiōis socius fuit

nihil iīs pēnsī est = nihil pēnsī habent

sī peccātō locus esset : sī locus esset peccātī (errōris) corrigendī

faucibus urget : nōs dēvorāre (absūmere) avet
in sinū urbis : in mediā urbe

manifestus (= noxius)
+ *gen*
sūmendū esse

ad caelum ferre (laudibus)
= valdē laudāre

multa legentī/audientī : dum
multa legō/audiō

mihi ... libuit attendere

negōtium sustinēre = fundāmentum/causa esse negōtīi
legiōnibus : exercitibus
Rōmānōs contendisse

ignōscite Cethēgī adulēscēntiae, nisi iterum patriae bellum fēcit! Nam quid ego dē Gabīniō, Statiliō, Caepāriō loquar? quibus sī quicquam umquam pēnsī fuisset, nōn ea cōnsilia dē rē pūblicā habuissent.

“Postrēmō, patrēs cōscrip̄tī, sī mehercule peccātō locus esset, facile paterer vōs ipsā rē corrigī, quoniam verba contemnitis. Sed undique circumventī sumus, Catilina cum exercitū faucibus urget, aliī intrā moenia atque in sinū urbis sunt hostēs, neque parārī neque cōsulī quicquam potest occultē: quō magis properandum est.

“Quārē ego ita cēseō: *Cum nefāriō cōnsiliō scelerātōrum cīvium rēs pūblica in māxima perīcula vēnerit, eīque indiciō T. Volturcī et lēgātōrum Allobrogum convictī cōfessīque sint caedem, incendia aliaque sē foeda atque crūdēlia facinora in cīvēs patriamque parāvisse, dē cōfessīs, sicutī dē manifestīs rērum capitālīum, mōre māiōrum supplicium sūmundum.*”

Postquam Catō adsēdit, cōsulārēs omnēs itēque 53 senātūs magna pars sententiam eius laudant, virtūtem animī ad caelum ferunt; aliī aliōs increpantēs ‘timidōs!’ vocant. Catō clārus atque magnus habētur. Senātī dēcrētum fit sicutī ille cēnsuerat.

– Sed mihi multa legentī, multa audientī quae populus Rōmānus domī mīlitiaeque, marī atque terrā praeclāra facinora fēcit, forte libuit attendere quae rēs māximē tanta negōtia sustinuisset. Sciēbam saepe numerō parvā manū cum magnīs legiōnibus hostium contendisse, cognōveram parvīs cōpiīs bella gesta cum opulentīs

rēgibus, ad hoc saepe fortunae violentiam tolerāvisse, fācundiā Graecōs, glōriā bellī Gallōs ante Rōmānōs fu-
isse. Ac mihi multa agitantī cōnstābat paucōrum cīvium
ēgregiam virtūtem cūcta patrāvisse, eōque factum utī
dīvitiās paupertās, multitūdinem paucitās superāret. Sed
postquam luxū atque dēsidiā cīvītās corrupta est, rūsus
rēs pūblica magnitūdine suā imperātōrum atque magis-
trātuum vitia sustentābat ac, sicutī esset effēta pariendo,
multis tempestātibus haud sānē quisquam Rōmae virtūte
magnus fuit. Sed memoriā meā ingentī virtūte, dīversis
mōribus fuēre virī duo, M. Catō et C. Caesar. Quōs
quoniam rēs obtulerat, silentiō praeterire nōn fuit cōn-
siliū, quīn utrīusque nātūrā et mōrēs, quantum
ingeniō possem, aperīrem.

- 54 Igitur eīs genus, aetās, ēloquentia prope aequālia fuēre,
magnitūdō animī pār, item glōria, sed alia aliī. Caesar
beneficiis ac mūnificentiā magnus habēbatur, integritāte
vītae Catō. Ille mānsuētūdine et misericordiā clārus
factus, huic sevērītās dignitātem addiderat. Caesar dandō,
sublevandō, ignōscundō, Catō nihil largiundō glōriam
adeptus est. In alterō miseris perfrugium erat, in alterō
malis perniciēs. Illius facilitās, huius cōstantia laudā-
batur. Postrēmō Caesar in animum indūxerat labōrāre,
vigilāre, negōtiis amicōrum intentus sua neglegere, nihil
dēnegāre quod dōnō dignum esset; sibi magnum impe-
rium, exercitum, bellum novum exoptābat, ubi virtūs
ēnitēscere posset. At Catōnī studium modestiae, decoris,
sed māximē sevērītātis erat. Nōn dīvitiis cum dīvite

Rōmānōs tolerāvisse
fācundia -ae *f* (< fācundus)
= ēloquentia
ante Rōmānōs fuisse = Rō-
mānīs superiōrēs fuisse
agitāre (animō) = cōgitāre
: utī dīvītēs (Graecōs) pau-
perēs (Rōmānī), multōs
paucī superārent
paupertās -ātis *f* ↔ dīvitiāe
paucitās -ātis *f* ↔ multitūdō
(< pauper/pauci)

sustentābat : tolerābat
sic-utī : quasi
effētus -a -um: (mulier)
effēta = partū fatigāta

: quōs quoniam rēs (: haec
nārratiō) nōbīs obtulit
(nōscendōs)
nōn mihi fuit cōnsiliū
quīn + *conī* = ut nōn

aequālis -e = aequus

alia aliī : altera alterī

mūnificentia -ae *f* = libe-
rālītās, largitiō
integritās -ātis *f* (< integer)
= innocentia
clārus factus *est*

sub-levāre = adiuvāre

perniciēs = exitium

in animum in-dūcere = sibi
prōpōnere, cōstituere

dē-negāre = negāre, dare
nōlle; d. *amicīs*

ē-nitēscere -tuisse = ef-
fulgēre

factiō = studium factiōnum

in sententiam ire/discēdere :
sententiae assēntire
optimum factū esse ratus
(: arbitratūs)
in-stāre = prope adesse
(rēs) novāre = statum rei
pūblīcae commūtāre
trēs-viri *capitālēs* Carcerem
cūstōdiendum et supplicia
sūmenda cūrābant

fornix -icis *m*
= arcus lapideus

humī dē-pressus = sub terrā
situs
in-super *adv* = suprā
camera -ae *f* = tēctum arcu-
ātum
incultus -ūs *m* = status in-
cultus/neglēctus, sordēs

vindex -icis *m* < quī vindi-
cat; vindicēs rērum capitā-
lium = trēs viri capitālēs
gula -ae *f* = collum interius,
iugulum

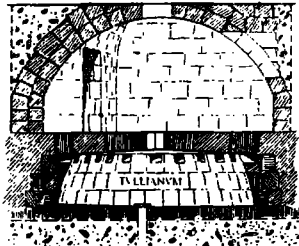
exitus vītae : mors

neque factiōne cum factiōsō, sed cum strēnuō virtūte,
cum modestō pudōre, cum innocente abstinentiā certābat.
Esse quam vidērī bonus mālēbat: ita, quō minus petēbat
glōriam, eō magis illum sequēbātur. –

Postquam, ut dixī, senātus in Catōnis sententiam dis- 55
cessit, cōnsul optimum factū ratus noctem quae īnstābat
antecapere, nē quid eō spatiō novārētur, trēs virōs quae
ad supplicium postulābantur parāre iubet; ipse, prae-
sidiis dispositis, Lentulum in Carcerem dēdūcit; idem fit
cēteris per praetōrēs.

Est in Carcere locus, quod Tulliānum appellātur,
ubi paululum ascenderis ad laevam, circiter duodecim
pedēs humī dēpressus. Eum mūniunt undique parietēs
atque īnsuper camera lapideis fornicibus iūncta; sed
incultū, tenebrīs, odōre foeda atque terribilis eius faciēs
est. In eum locum postquam dēmissus est Lentulus,
vindicēs rērum capitālīum, quibus praeceptum erat,
laqueō gulam frēgēre. Ita ille patricius ex gente clāris-
simā Cornēliōrum, quī cōnsulāre imperium Rōmae
habuerat, dignum mōribus factisque suis exitum vītae
īnvēnit. Dē Cethēgō, Statiliō, Gabiniō, Caepariō eōdem
modō supplicium sūmptum est.

Carcer

[*Dē bellō Catilināriō*]

56 Dum ea Rōmae geruntur, Catilīna ex omnī cōpiā quam et ipse addūxerat et Mānlius habuerat duās legiōnēs instituit; cohortēs prō numerō militum complet. Deinde, ut quisque voluntārius aut ex sociīs in castra vēnerat, aequālīter distribuerat, ac brevī spatiō legiōnēs numerō hominum explēverat, cum initiō nōn amplius duōbus milibus habuisset. Sed ex omnī cōpiā circiter pars quārta erat militāribus armīs instrūcta; cēterī, ut quemque cāsus armāverat, sparōs aut lanceās, alii praeacūtās sudēs portābant.

Sed postquam Antōnius cum exercitū adventābat, Catilīna per montēs iter facere; modo ad urbem, modo ad Galliam versus castra movēre, hostibus occāsiōnem pugnandī nōn dare: spērābat propediem magnās cōpiās sēsē habitūrum, sī Rōmae sociī incepta patrāvissent. Intereā servitia repudiābat, cuius initiō ad eum magnae cōpiae concurrēbant, opibus coniūrātiōnis frētus, simul aliēnum suīs ratiōnibus exīstimāns vidērī causam cīvium cum servīs fugitivīs commūnicāvisse.

57 Sed postquam in castra nūntius pervēnit ‘Rōmae coniūrātiōnem patefactam, dē Lentulō et Cethēgō cēterisque (quōs suprā memorāvi) supplicium sūmptum’, plērīque, quōs ad bellum spēs rapinārum aut novārum rērum studium illēxerat, dilābuntur; reliquōs Catilīna per montēs asperōs magnīs itineribus in agrum Pistōriēsem abdūcit eō cōnsiliō utī per trāmitēs occultē perfugeret in Galliam Trānsalpīnam.

Catilinārius -a -um
< Catilīna

prō numerō = ut numerus
erat
ex sociīs *coniūrātiōnis*

aequālīter = aequē (per singulās cohortēs)
iūstō numerō (sēnīs milibus)
cum... habuisset = etsi...
habuerat

cāsus = occāsiō
sparus -ī *m* = pilum vērātōris
prae-acuere -uisse -ūtum =
primum acūtum facere
sudis -is *f* = pālus tenuis

: faciēbat

: movēbat

: dabat

cuius : quōrum

aliēnum suīs ratiōnibus =
aliēnum (: abhorrēns) *ā*
suīs ratiōnibus (: cōnsiliīs)

dilābuntur : clam discēdunt

Pistōriēnsis -e < Pistōria,
oppidum Etrūriae
trāmes -itis *m* = via angusta,
callis

prae-sidēre = exercitū
praeesse

eius : Catilinae

dēscēnsus -ūs *m* < dēscen-
dere; illi d. erat = illi dē-
scendendum erat

utpote = scilicet, quippe
quī... sequerētur : ut... s.
expeditus ↔ impeditus

ignāvus -a -um ↔ strēnuus

patēre : appārēre
hortēre = hortēris (*eum*
quem...)
of-ficere + *dat* = obstruere
quō... monērem = ut... mo-
nērem
meī cōnsilī : cum Antōniō
proeliō cōnfligēdi

quō-que modō... : et quō
modō factum sit ut... ne-
quiverim (= nōn potuerim)

quō locō : in quō periculō,
quam difficilēs
iūxtā = aequē; i. mēcum :
tam bene quam ego

At Q. Metellus Celer cum tribus legiōnibus in agrō
Pīcēnō praesidēbat, ex difficultāte rērum eadem illa ex-
īstimāns quae suprà dīximus Catilīnam agitāre. Igitur,
ubi iter eius ex perfugīs cognōvit, castra properē mōvit
ac sub ipsīs rādīcibus montium cōnsēdit, quā illi dē-
scēnsus erat in Galliam properantī. Neque tamen Antō-
nius procul aberat, utpote quī magnō exercitū locīs
aequiōribus expeditus impeditōs in fugā sequerētur. Sed
Catilīna, postquam videt montibus atque cōpiīs hostium
sēsē clausum, in urbe rēs adversās, neque fugae neque
praesidī ūllam spem, optimum factū ratus in tālī rē for-
tūnam bellī temptāre statuit cum Antōniō quam primum
cōnfligere. Itaque cōntiōne advocātā huiusce modī ōrā-
tiōnem habuit:

“Compertum ego habeō, mīlitēs, verba virtūtem nōn 58
addere neque ex ignāvō strēnuum neque fortem ex
timidō exercitum ōrātiōne imperātōris fierī. Quanta
cuiusque animō audācia nātūrā aut mōribus inest, tanta
in bellō patēre solet. Quem neque glōria neque perīcula
excitant, nēquīquam hortēre: timor animī auribus officit.
Sed ego vōs quō pauca monērem advocāvī, simul utī
causam meī cōnsilī aperīrem.

“Scītis equidem, mīlitēs, socordia atque ignāvia Len-
tulī quantam ipsī nōbīsq̄ clādem attulerit, quōque
modō, dum ex urbe praesidia opperīor, in Galliam pro-
ficīscī nequīverim. Nunc vērō, quō locō rēs nostrae sint,
iūxtā mēcum omnēs intellegitis: Exercitūs hostium duo,
ūnus ab urbe, alter ā Galliā obstant. Diūtius in hīs locīs

esse, si m̄ximē animus ferat, fr̄mentī atque aliārum
r̄rum egestās prohibet. Quōcumque ire placet, ferrō iter
aperiundum est. Quāpropter vōs moneō, utī fortī atque
parātō animō sītis et, cum proelium inībitis, memineritis
vōs dīvitias, decus, glōriam, praetereā libertātem atque
patriam in dextrīs vestrīs portāre. Sī vincimus, omnia
nōbīs tūta erunt, commeātūs abundē, mūnicipia atque
colōniae patēbunt. Sī metū cesserimus, eadem illa ad-
versa fient, neque locus neque amīcus quisquam teget
quem arma nōn tēxerint. Praetereā, mīlītēs, nōn eadem
nōbīs et illīs necessitūdō impendet: nōs prō patriā, prō
libertāte, prō vitā certāmus; illīs supervacāneum est prō
potentiā paucōrum pugnāre. Quō audācius aggrediminī,
memorēs prīstinae virtūtis!

“Licuit vōbīs cum summā turpitūdine in exsiliō aetā-
tem agere; potuistis nūnnūllī Rōmae, āmissīs bonīs,
aliēnās opēs exspectāre: quia illa foeda atque intole-
randa virīs vidēbantur, haec sequī dēcrēvistis. Sī haec
relinquere vultis, audāciā opus est: nēmō nisi victor
pāce bellum mūtāvit. Nam in fugā salūtem spērāre, cum
arma quibus corpus tegitur ab hostibus āverteris, ea vērō
dēmentia est. Semper in proeliō eīs m̄ximum est perī-
culum quī m̄ximē timent; audācia prō mūrō habētur.

“Cum vōs cōnsiderō, mīlītēs, et cum facta vestra
aestimō, magna mē spēs victōriae tenet. Animus, aetās,
virtūs vestra mē hortantur, praetereā necessitūdō, quae
etiam timidōs fortēs facit. Nam multitūdō hostium nē
circumvenīre queat, prohibent angustiae locī. Quod sī

sī : etiam sī
ferat : (nōs) impellat

quā-propter = quam ob rem

adversa : contrāria

tegere = prō-tegere

quō audācius = itaque eō
audācius

in-tolerandus -a -um = nōn
tolerandus
haec : mea cōnsilia (: bel-
lum cīvile)

pāce bellum mūtāre : prō
bellō pācem habēre

prō mūrō : tamquam mūrus

angustiae locī prohibent nē
multitūdō hostium nōs cir-
cumvenīre queat (= possit)

invīderit : praemium (victōriam) negāverit
cavēte *ne* inultū animam
(vītām) āmittātis!

lūctuōsus -a -um (< lūctus)
= lūctūs plēnus

quō... amplior esset = ut...
eō amplior (māior) esset
prō locō/cōpiīs : ut locus/
cōpia postulābant
plānitiēs -ēi f = campus
plānus (aequus)

reliquārum signa : reliquās
cohortēs
ēvocātus = iterum ad mili-
tiam ēvocātus, *veterānus*
gregārius -a -um < grex; mī-
les gregārius = quī alijs
praefectus nōn est

cūrāre : imperāre

cālō -ōnis m = servus militis
propter = prope
ad-sistere = prope cōn-
sistere

ne-quire, *imperf* -ībat
proeliō adesse = in proeliō
adesse
permittere = committere
veterānus -a -um (< *vetus*)
= quī antea militāvit, ex-
pertus; m ↔ tirō

amplius *quam* annōs XXX

praefectus (auxiliōrum)

praetor : prō-praetor (impe-
rātor)

virtūtī vestrae fortūna invīderit, cavēte inultū animam
āmittātis neu captī potius sicuti pecora trucidēmini
quam virōrum mōre pugnantes cruentam atque lūctu-
ōsam victōriam hostibus relinquātis!"

Haec ubi dixit, paululum commorātus signa canere 59
iubet atque instrūctōs ordinēs in locum aequum dēducit.
Dein, remōtis omnium equīs, quō militibus exaequātō
periculō animus amplior esset, ipse pedes exercitum prō
locō atque cōpiīs instruit. Nam utī plānitiēs erat inter
sinistrōs montēs et ab dextrā rūpēs asperās, octō cohortēs
in fronte cōstituit, reliquārum signa in subsidiō artius
collocat. Ab eīs centuriōnēs, omnēs lēctōs et ēvocātōs,
praetereā ex gregāriīs militibus optimum quemque
armātum in prīmam aciem subducit. C. Mānlium in
dextrā, Faesulānum quendam in sinistrā parte cūrāre
iubet; ipse cum libertīs et cālōnibus propter aquilam
adsistit, quam bellō Cimbricō C. Marius in exercitū
habuisse dicēbātur.

At ex alterā parte C. Antōnius, pedibus aeger, quod
proeliō adesse nequibat, M. Petrēiō lēgātō exercitum
permittit. Ille cohortēs veterānās, quās tumultūs causā
cōscripserat, in fronte, post eas cēterum exercitum in
subsidiīs locat. Ipse equō circumiēns ūnum quemque
nōmināns appellat, hortātur, rogat 'ut meminerint sē
contrā latrōnēs inermēs prō patriā, prō liberis, prō ārīs
atque focīs certāre.' Homō militāris, quod amplius
annōs trīgintā tribūnus aut praefectus aut lēgātus aut
praetor cum magnā glōriā in exercitū fuerat, plērōsque

ipsos factaque eorum fortia noverat; ea commemorando militum animos accendebat.

- 60 Sed ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incedere iubet. Idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est unde a ferentariis proelium committi posset, maximo clamore cum infestis signis concurrunt; pila omittunt, gladiis res geritur. Veterani pristinae virtutis memores comminus acriter instare, illi haud timidi resistunt. Maximam vi certatur.

ferentarius -i m = miles
leviter armatus

com-minus adv (< com-
+ manus) : gladiis
: instant

Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire: strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur.

: versabatur, succurrebat...

laborans : auxilio egens

Petreius ubi videt Catilinam, contra ac ratus erat, magnam vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostes inducit eosque perturbatos atque alios alibi resistentes interficit; deinde utrimque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes cadunt. Catilina, postquam fusas copias seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis in confertissimos hostes incurrit ibique pugnans confoditur.

tendere = contendere
cohort praetoria: milites
electi qui imperatorem
custodiunt
alios alibi, alios alibi

in primis ordinibus pugnantes

- 61 Sed confecto proelio tum vero cerneret quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam ferre quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa animam corpore tegerat. Pauci autem, quos

ferre : paene
locum quem quisque...
pugnando dat = ad pugnandum

dīversē = dīversīs locīs

vulnus adversum : in
pectore

etiam *tum*
ferōcia -ae *f* = ferōcītās

ingenuus -a -um = liberīs
parentibus nātus
: suae nōn magis quam hos-
tium vītae pepercerant

in-cruentus -a -um

vīsere = vīsum īre, aspicere

hostīlia cadāvera = cadā-
vera hostium
aliī..., pars... = aliī..., aliī...

mediōs cohors praetōria disiēcerat, paulō dīversius, sed
omnēs tamen adversīs vulneribus conciderant. Catilīna
vērō longē ā suīs inter hostium cadāvera repertus est,
paululum etiam spīrāns ferōciamque animī quam habu-
erat vīvus in vultū retinēns. Postrēmō ex omnī cōpiā
neque in proeliō neque in fugā quisquam cīvis ingenuus
captus est: ita cūctī suae hostiumque vītae iūxtā peper-
cerant!

Neque tamen exercitus populī Rōmānī laetam aut
incruentam victōriam adeptus erat; nam strēnuissimus
quisque aut occiderat in proeliō aut graviter vulnerātus
discesserat. Multī autem, quī ē castrīs vīsundī aut spoli-
andī grātiā prōcesserant, volventēs hostīlia cadāvera
amīcum aliī, pars hospitem aut cognātum reperiēbant;
fuēre item quī inimicōs suōs cognōscerent. Ita variē per
omnem exercitum laetitia, maeror, lūctus atque gaudia
agitābantur.

M. TVLLII CICERONIS
PRO M. CAELIO ORATIO

habita ad iudicēs annō DCXCVIII a. u. c.

[*Dē nātūrā Catilīnae*]

- 12 At studuit Catilinae, cum iam aliquot annōs esset in forō, Caelius! Et multī hoc idem ex omnī, ordine atque ex omnī aetate fēcērunt. Habuit enim ille, sicutī meminissee vōs arbitror, permulta mǎximārum nōn expressa signa sed adumbrāta virtūtum.

Ūtēbātur hominibus improbīs multīs – et quidem optimīs sē virīs dēditum esse simulābat! Erant apud illum illecebrae libīdinum multae – erant etiam industriae quīdam stimulī ac labōris! Flagrābant vitia libīdinis apud illum – vigēbant etiam studia rei mīlītāris!

Neque ego umquam fuisse tāle mōnstrum in terrīs ūllum putō, tam ex contrāriīs dīversisque atque inter sē pugnantibus nātūrae studiīs cupiditātibusque cōnflātum!

- 13 Quis clārīoribus virīs quōdam tempore iūcundior – quis turpiōribus coniūctor? Quis cīvis meliōrum partium aliquandō – quis taetrius hostis huic cīvitātī? Quis in voluptātibus inquinātior – quis in labōribus patientior? Quis in rapācitāte avārior – quis in largitiōne effusior?

Illa vērō, iudicēs, in illō homine admīrabilia fuērunt: comprehendere multōs amicitīā, tuērī obsequiō; cum omnibus commūnicāre quod habēbat; servīre temporibus suōrum omnium pecūniā, grātiā, labōre corporis, scelere etiam, sī opus esset, et audāciā; versāre suam

M. Caelius *Rufus*, qui adulescēns Catilīnae cōsulātum petentī studuit, dē vi reus ā Cicerōne dēfensus est annō 56 a.C.

in forō esse : arte orātōriā exercitārī

permulta signa mǎximārum virtūtum nōn expressa...
ex-pressus = plānus, vērū adumbrātus = in speciem fictus, simulātus
ūtī (aliquō) = familiāriter vivere (cum aliquō)

stimulus -ī m (+ gen) = quod stimulat (ad...)

quis... *fuit*? (nēmō!)

bonārum partium esse : bonīs partibus (optimātibus) studēre

inquinātus = sordidus
rapācitās -ātis f < rapāx
-ācis adi = rapinae avidus
effusus -a -um = immoderātus, profusus

tuērī = servāre (sibi)
obsequium -ī n < obsequi

servīre temporibus suōrum = suis (sociis) servīre temporibus adversis

scelere et audāciā : scelere audāci

torquere -rsisse -rtum =
circum vertere
remissus -a -um = qui sine
cūrā est, laetus

facinorōsus -a -um (< faci-
nus) = scelestus
luxuriōsus -a -um < luxuria
multi-plex -icis ↔ simplex

ad-simulāre = simulāre; ad-
simulātus = fictus

immānitās -ātis f < immānis;
tot vitiōrum tanta i. : tot
et tanta vitia immānia

condiciō : argūmentum
re-spuere = repudiāre

crimen haereat in Caeliō;
crimen haeret in aliquō
= aliquis accūsātur

magis est ut... : magis
(causa) est quod...

mē errōris mei paenitet =
mē errāsse molestē ferō

re-formidāre (< formidō)
= formidāre, timēre

nātūram et regere ad tempus atque hūc et illūc torquere
ac flectere; cum trīstibus sevērē, cum remissīs iūcundē,
cum senibus graviter, cum iuventūte cōmiter, cum
facinorōsīs audāciter, cum libīdinōsīs luxuriōsē vīvere!

Hāc ille tam variā multiplicīque nātūrā cum omnēs 14
omnibus ex terrīs hominēs improbōs audācēsque col-
lēgerat, tum etiam multōs fortēs virōs et bonōs speciē
quādam virtūtis adsimulātae tenēbat. Neque umquam ex
illō dēlendī huius imperī tam cōnscelerātus impetus ex-
stītisset, nisi tot vitiōrum tanta immānitās quibusdam
facilitātis et patientiae rādīcibus nīterētur.

Quārē ista condiciō, iūdicēs, respuātur, nec Catilinae
familiāritātis crimen haereat; est enim commūne cum
multīs – et cum quibusdam bonīs. Mē ipsum, mē,
inquam, quondam paene ille dēcēpit, cum et cīvis mihi
bonus et optimī cuiusque cupidus et firmus amīcus ac
fidēlis vidērētur! Cuius ego facinora oculīs prius quam
opīniōne, manibus ante quam suspīciōne dēprēndī.

Cuius in magnīs catervīs amīcōrum sī fuit etiam
Caelius, magis est ut ipse molestē ferat errāsse sē
– sicutī nōnnumquam in eōdem homine mē quoque
errōris mei paenitet! – quam ut istius amīcitiae crimen
reformīdet.

INDEX VOCABVLORVM

A

ab-dicāre 43, 51, 52
 abiectus 48
 ab-iūrāre 16
 absconditus -a -um 45
 ab-solvere 6
 absolūtio -ōnis *f* 48
 abstinentia -ae *f* 6, 66
 absurdus -a -um 5, 16
 ab-ūti 20
 aciēs -ēi *f* 21
 āctor -ōris *m* 5
 ad hoc 8, 10, 13, 16,
 18, 19, 36, 41, 65
 ad-eō 22, 24, 38
 adeps -ipis *f* 52
 ad-ferre ad-lātum 18,
 31, 42
 ad-/af-flīctāre 19, 34
 ad-fluere 37
 ad-hibēre 28
 ad-nuere 49
 ad-sciscere 15, 43
 ad-sentiri 60
 ad-servāre 28
 ad-sequi 7
 ad-sidēre 36, 64
 ad-simulāre 74
 ad-sircum-clūdēre 23
 adulēscēntulus -ī *m* 6,
 26, 63
 ad-umbrāre 73
 ad-vesperāscere 46
 aequalis -e 65, *adv* -iter
 67
 aerumna -ae *f* 58
 aes aliēnum 7, 9, 12,
 15, 38, 39
 aestuāre 15
 aestus -ūs *m* 34
 ad-fluere 37
 afflīctāre 34
 agere (cum) 11, 28
 ag-gregāre 34
 agitāre (mente) 11, 14,
 39, 63, 45, 72
 alior -ōris *m* 7
 aliēnum -ī *n* 7
 aliquō *adv* 27
 ambitio -ōnis *f* 6, 62, 65
 ambitus -ūs *m* 10
 āmentia -ae *f* 23, 31
 amplexārī 61
 animadvertere in 33,
 58, 59

ante-capere 36, 66
 arduus -a -um 5
 argūmentum -ī *n* 50
 aspectus -ūs *m* 27
 aspernārī 6
 astūtia -ae *f* 16
 atrōcitās -ātis *f* 14
 at-tendere 29, 64
 at-terere -trīvisse
 -trītum 9
 at-tribuere 51
 B
 bacchārī 31
 bene-volentia -ae *f* 44
 bipertitō *adv* 46
 C
 cadāver -eris *n* 56, 72
 calamitōsus -a -um 43
 cālōnēs -ūs *m pl* 70
 calumnia -ae *f* 18
 camera -ae *f* 66
 capessere 61
 capitālis -e 37, 64, 66
 captāre 11
 carptim 6
 castrēnsis -e 52
 cervix -icis *f* 52
 circiter *prp* + *acc* 9, 10
 circum-clūdēre 23
 circum-ferre 14
 circum-venīre 9, 59
 circum-stāre 30, 34
 cliēs -entis *m* 16, 54
 co-aequāre 12
 co-arguere 43
 cognōscere 43, 48, 49;
 (causam) 39
 co-hortārī 11, 14, 41
 col-libēre 56
 colōnia -ae *f* 10, 17, 23,
 69
 comminus *adv* 71
 com-mittere 15, 26; *c.*
 ut 53
 commodāre 9
 compertus -a -um 14;
 -um habēre 18, 68
 competitōr -ōris *m* 25
 compositē 56, 61
 com-probāre 54
 cōnātus -ūs *m* 25
 con-cutere -iō -cussisse
 -cussum 15
 condiciō -ōnis *f* 11, 13,
 44, 74

con-dōnāre 61
 con-dūcere 62
 cōn-flāre 7, 15, 30, 31,
 73
 cōn-fodere 17, 71
 cōnscelerātus -a -um 52,
 74
 cōnscientia -ae *f* 7, 8,
 27, 48, 49
 cōnscius -a -um (+ *gen*)
 8, 14, 16, 37, 38
 cōnsēnsio -ōnis *f* 35
 cōn-stringere 20
 cōnsuetūdō -inis *f* 14
 cōnsulere -uisse -sultum
 55, 56, 63
 contāmināre 33
 contentio -ōnis *f* 37
 con-terere 6
 con-tinēre 30
 continuāre 12
 contrōversia -ae *f* 48
 co-operīre 14
 cōpia -ae *f* 10, 55
 cor-rōborāre 34
 corruptēla -ae *f* 26
 crēdibilis -e 7
 crēditum -ī *n* 16
 cultus -ūs *m* 43
 cumulāre 26
 cūstodia (libera) *f* 28,
 43, 62
 D
 dēclinatio -ōnis *f* 27
 dē-gustāre 14
 dēmentia -ae *f* 39, 69
 dē-negāre 65
 dē-poscere 51
 dē-precārī 32
 dē-prēndere -prēndisse
 -prēnsus 63
 dē-relinquere 31
 dēscēnsus -ūs *m* 68
 dē-scribere 47
 dēsidia -ae *f* 6, 65
 dē-stringere 44
 dē-testārī 32
 dē-tinēre 6
 dē-vovēre 27
 di-lābī 67
 di-lūcēscere 46
 direptio -ōnis *f* 28
 dis-simulāre 33, 36, 42,
 43
 dissimulātor -ōris *m* 7

dissolūtus -a -um 21
 dis-solvere 58
 di-vellere 56
 dubitāre + *inf* 8, 25, 27,
 29
 dubium: in dubiō 61
 dūcere 6, (gladium) 46
 ductāre 10
 duint 30
 dum + *coni* 7, 8, 39
 E
 ec-quid 50
 ē-dere 19
 ē-dicere 54
 ē-docēre 9, 41
 effētus -a -um 65
 effrēnātus -a -um 20, 31
 effūsus -a -um 73
 egēre + *gen* 59
 egestās -ātis *f* 8, 12, 13,
 17, 62, 69
 ē-mori 12
 ē-nitēscere 65
 ē-nūntiāre 17
 eō *adv* (ideō) 11, 14, 61,
 63
 ēvocātus -ī *m* 70
 ē-vocātor -ōris *m* 32
 ex-aequāre + *dat* 6
 ex-agitāre 18, 54, 59
 excelsum -ī *n* 57
 ex-ciēre -cīvisse -citum
 8
 exitium -ī *n* 24, 25, 35,
 53
 ex-optāre 9, 38, 65
 ex-ōrnāre 37
 ex-pedire 12
 ex-primere -pressisse
 -pressum 73
 ex-pūrgāre 19
 exsanguis -e 8
 exsecratio -ōnis *f* 14
 ex-sistere -stitisse 26,
 28, 74
 ex-superāre 56
 ex-termināre 45
 ex-torquēre -rsisse
 -rtum 27
 extrēmum: in e.ō 61
 F
 facere (magn...) 61
 facētia -ārum *f pl* 16
 facinorōsus -a -um (7),
 74

INDEX VOCABVLORVM

fācundia -ae <i>f</i> 65	im-pūnītus -a -um 28, 56	libertus -ī <i>m</i> 54, 55, 70	obscurāre 22
falcārius -ī <i>m</i> 23	im-pūrus -a -um 8	libidinōsus -a -um 74,	obscurum: in obscurō
familia gladiātōria 19	in primis 5, 6, 8, 15, 60	<i>adv</i> -ē 58	57
familiāris -e 7, 12, 13;	incēnsiō -ōnis <i>f</i> 48	līnum -ī <i>n</i> 48	obsequium -ī <i>n</i> 73
rēs familiāris 7, 12	inceptus -a -um <i>part</i>	lūctuōsus -a -um 70	ob-sidere 41
familiāritās -ātis <i>f</i> 8, 74	<i>perf</i> incipere 12, 56	lūculentus -a -um 19	ob-sistere 25, 26, 53
faucēs -ium <i>f pl</i> 44, 64	incertum: in incertō	luxuriōsus -a -um,	ob-stāre (+ <i>dat</i>) 63, 68
febris -is <i>f</i> 34	habēre 39	<i>adv</i> -ē 74	ob-strepere 36
ferentārius -ī <i>m</i> 71	incessus -ūs <i>m</i> 8	M	offēnsus -a -um 27
ferōcia -ae <i>f</i> 72	in-cidere 8	māchinātor -ōris <i>m</i> 46	of-ficere (+ <i>dat</i>) 17, 55,
ferrāmentum -ī <i>n</i> 48	in-cōsultē 39	mactāre 32, 35	68
fidēs pūblica 42, 47, 54	in-cruentus -a -um 72	magis est ut... 74	ordine 56
flūxus -a -um 5, 8	in-cultus -a -um 5	male-dictum -ī <i>n</i> 13, 36	ordō 73; (senātōrius) 9,
formidāre (12, 74)	incultus -ūs <i>m</i> 66	male factum (male-	21, 61; (equester) 10
formidolōsus -a -um 62	in-demnātus -a -um 58	factum) -ī <i>n</i> 61	P
fornix -icis <i>m</i> 66	index -icis <i>m</i> 54	male-volentia -ae <i>f</i> 6	pactiō -ōnis <i>f</i> 16
frequentia -ae <i>f</i> 27, 30,	in-dūcere, (in) animum	malleolus -ī <i>m</i> 34	pactō 27, 34
42	i. 30, 65, 69	manifestus -a -um 39,	paciscere – pactum 31
furibundus -a -um 36	inedia -ae <i>f</i> 7	44, 49, 53, 64	pars: aliū... pars... 54,
furiōsus -a -um 31, 52	in-esse + <i>dat</i> 9, 14, 39,	manifestō <i>adv</i> 46, 53	72
fūrtim 50	68	manus -ūs <i>f</i> 49, 50	partēs (rei pūblcae) 6,
G	ingenuus -a -um 72	mātūrāre 8, 11, 36, 37	73
gāneō -ōnis <i>m</i> 7	in-gravēscere 34	meritō <i>adv</i> 50, 58, 59	pendere 61
gelidus -a -um 34	in-honestus -a -um 12,	-met: nōs-met 11, sua-	penis -is <i>m</i> 7
gēns: ubi gentium 23	18	met 14, sē-met 41	pēnsī habēre 7, 14;
genus -eris <i>n</i> 7, 15, 65,	in-īre 28, 69	miserīcors -rdis <i>adi</i> 61	pēnsī esse 64
71	iniitiāre 27	moderārī + <i>dat</i> 58, 59	per-cipere 32
grātuitō <i>adv</i> 9	in-itiāre 27	modo + <i>coni</i> 24	perditum īre 37, 61
gregārius -a -um 70	in-noxius -a -um 39	modus -ī <i>m</i> : modum	perditus -a -um 22, 25,
gula -ae <i>f</i> 66	in-quinus -a -um 36	facere 15	30, 32, 36, 51, 52
H	in-quinātus -a -um 73	mōliri 22, 23, 45	per-dūcere 39, 42, 51
haerēre 74	in-simulāre 50	mollitia -ae <i>f</i> 63	peregrinārī 5
haruspex -icis <i>m</i> 43, 48	in-solēns -entis + <i>gen</i> 6	mūcrō -ōnis <i>m</i> 44	per-fringere 28
haud-quāquam 5	in-somnia -ae <i>f</i> 17	multāre 32	per-frui 31
hebēscere 21	in-stāre 66	multiplex -icis <i>adi</i> 74	periclitārī 25
hesternus -a -um 46	in-super <i>adv</i> 66	mūnicipium -ī <i>n</i> 10, 19,	periūrium -ī <i>n</i> 8
hodiernus -a -um 44	integritās -ātis <i>f</i> 65	60, 62, 69	per-legere 43
honestāre 33	intempestus -a -um 17,	mūnificentia -ae <i>f</i> 65	perniciōsus -a -um 21,
huiusce 10; h. modi 8,	36	N	25, 31, 32
11, 55, 60, 68	inter-rogāre (lēge) 9, 19	naufragus -ī <i>m</i> 34	per-pellere 16
I	intestīnus -a -um 7, 22	necessitūdō -inis <i>f</i> 9,	perpetuum, in p. 34
-ī = -īī <i>gen m</i> 14, 18,	in-tolerandus -a -um 69	10, 13, 69	per-scribere 6, 50
52, 54, 64	in-ūrere 26	nefārius -a -um 22, 25,	pestis -is <i>f</i> 20, 25, 34,
-ī = -īī <i>gen n</i> 5, 10, 13	irācundia -ae <i>f</i> 57	31, 35, 45, 52, 56, 64	35
& <i>passim</i>	ir-rētre 26	negōtiārī 38	petitiō -ōnis <i>f</i> 14, 16, 26
id temporis 24	iūrgium -ī <i>n</i> 19	nēquitia -ae <i>f</i> 21, 33	pinguis -e (52)
ignāvus -a -um (11), 68	iūxtā <i>adv</i> 5, 58, 68, 72	nihil-dum 46	plācāre 28
ignōminia -ae <i>f</i> 13, 26	L	nōminātīm 52	plānitēs -ēī <i>f</i> 70
im-moderātus -a -um 7,	languēre 40, 62	nōs-met 11	plērus- -a- -um-que 10
43, 63	Lār Laris <i>m</i> 12	novae rēs 17, 21, 38,	populārēs -ium <i>m pl</i>
im-mūtāre 7, 19	lēctus -a -um 55, 70	43, 67	14, 15, 62
im-parātus -a -um 9, 17	lēnitās -ātis <i>f</i> 51	novāre 66	porrō 42
im-perītus -a -um 33	lepōs -ōris <i>m</i> 16	O	portātiō -ōnis <i>f</i> 39
importūnus -a -um 30	liberālis -e 61	obnoxius -a -um 8, 12,	potiri + <i>gen</i> 43
improbītās -ātis <i>f</i> 49	liberālītās -ātis <i>f</i> 61	14, 54, 62	prae-acūtus -a -um 67

INDEX VOCABVLORVM

praeditus -a -um + <i>abl</i> 57	quō, nōn quō 37	senātōrius -a -um 9	T
praefectūra -ae <i>f</i> 46	quō ūsque 12, 20	sentina -ae <i>f</i> 25	tabellae 48, 49, 50
prae-ferre 26	quō-minus 52, 59, 60	sēparatim 63	tābēs -is <i>f</i> 37
prae-scribere 48	R	servitia -ōrum <i>n pl</i> 15, 41, 42, 54, 67	tabulae novae 13
praesentia -ae <i>f</i> 19, 27	rapācitās -ātis <i>f</i> 73	sēstertia <i>n pl</i> 19	taciturnitās -ātis <i>f</i> 27, 50
prae-sidēre 68	rapāx -ācis <i>adi</i> (73)	sevērītās -ātis <i>f</i> 25, 33, 65	tantī est 30
praestō <i>adv</i> 47	-re = -ris 2 <i>pers pass/dēp</i> 20, 22, 28, 30, 31, 32, 60, 68	sīca -ae <i>f</i> 27, 47, 48	temere 36, 47
praestōlārī 31	recipere + <i>dat</i> 48	signātor -ōris <i>m</i> 9	tendere 71
prīmum: in prīmīs 5, 6, 8, 15, 60	re-cognōscere 22, 23	silēre 26	tetrarchēs -ae <i>m</i> 12
privignus -ī <i>n</i> 8	re-condere 21	simulātor -ōris <i>m</i> 7	toreuma -atis <i>n</i> 12
prō 14, 18, 19, 67, 70	rēctā <i>adv</i> 30	socordia -ae <i>f</i> 6, 63, 68	torpēscere 9
prō... crēdere/habēre/ dūcere 6, 8, 59, 62, 69	recūsatiō -ōnis <i>f</i> 46	sodālīs -is <i>m</i> 29	torquēre -rsisse -sum 74
probrum -ī <i>n</i> 14	red-imere 8	solēre solitum esse 14, 43, 55	trāmes -itis <i>m</i> 67
procāx -ācis <i>adi</i> 16	red-undāre 33	sollemnīs -e 14	trēs-virī -ōrum <i>m pl</i> 66
prōcūratiō -ōnis <i>f</i> 51	rē-fert 62	sollicitatiō -ōnis <i>f</i> 51	tuērī 73
profectiō -ōnis <i>f</i> 35	re-formidāre 74	somniculōsus -a -um (52)	turpitūdō -inis <i>f</i> 26, 30, 69
profitērī 10	re-levāre 34	sōns sontis <i>adi</i> 9	U
profusus -a -um 7	remissus -a -um 74	sparus -ī <i>m</i> 67	ūsūra -ae <i>f</i> 33
prō-lātāre 40	re-morārī 21	spectātus -a -um 11	ūsus -ūs <i>m</i> 43, 55
prōnus -a -um 5	repetundae -ārum <i>f pl</i> 10	speculārī 22	ūtī (familiārīter) 73
propediem 37, 67	re-pudiāre 29, 41, 67	spīritus -ūs <i>f</i> 26	utpote 68
prō-ripere, sē p. 36	requiēs -ētis <i>f, acc</i> -iem 58	stimulus -ī <i>m</i> 73	V
prōrsus <i>adv</i> 8, 9, 14, 16	re-quirere 38	stīpātor -ōris <i>m</i> 7	vacuē-facere 26, 27
prōscriptiō -ōnis <i>f</i> 13	rēs: in rem 11	stipendium -ī <i>n</i> 12	vānitās -ātis <i>f</i> 14
prōvidentia -ae <i>f</i> 50	rēs familiāris 7, 12	stirps -pis <i>f</i> 34	vāstāre 8
prō-vidēre 45, 53, 55, 56, 60, 71	re-sidēre 25, 34	studēre + <i>acc+inf</i> 5, 38	vāstitās -ātis <i>f</i> 25
psallere 15	re-spuere 74	subdolus -a -um 7	vēcordia -ae <i>f</i> 8
Q	re-stāre -stitisse 45	sub-levāre 65	vel-uti 5, 6, 37, 39, 42, 43
quaestiō -ōnis <i>f</i> 28	re-tundere 44	sudis -is <i>f</i> 67	venerārī 30, 53
quā-propter 69	rogāre (lēgem) 32	superāre 12	veterānus -a -um 70; <i>m</i> 71
-que... -que 37	S	supervacāneus -a -um 57, 69	vexāre 6, 7, 12, 33, 55
quī <i>adv</i> 58	sacerdotium -ī <i>n</i> 13	sup-petere 9	vexātiō -ōnis <i>f</i> 28
quīn + <i>coni</i> 65	sacrilegus -ī <i>m</i> 8	supplicia -ōrum <i>n</i> 63	vigiliae -ārum <i>f pl</i> 19, 20, 23, 36, 53
quippe 43, 62	saepe numerō 61, 64	supplicium sūmere (dē) 55, 59, 64, 66, 67	vindex -icis <i>m</i> 66
quō (-ior/-ius) + <i>coni</i> 14, 39, 54, 68, 70	sagāx -ācis <i>adi</i> 29	sustentāre 65	virtūs -ūtis <i>f</i> 5, 6
	scrīnium -ī <i>n</i> 42		volvere (sēcum) 36, 39
	sē-cēdere 11, 34		

INDEX NOMINVM

A	Cornificius, Q. 43	M	S
Ahala, C. Servilius 21	Cotta, L. Aurelius 4, 11	Macedonicum, bellum	Saenius, L. 18
Allobrogēs 38-41, 45-49, 51, 54, 64	Crassus, M. Licinius	56	Samnītēs 59
Annius Chilō, Q. 9, 51, 55	10, 43, 54	Maelius, Sp. 21	Sanga, Q. Fabius 39
Antōnius, C. 4, 13, 15, 16, 37, 67-70	Crotōniēnsis 41	Mānliānus -a -um 24, 34, 36	Sāturnālia 48, 53
Āpulia 16,18,39,42,51	Curius, Q. 10,14,16,17	Mānlius, C. 15-18, 22, 30, 31, 37, 67, 70, 71	Sāturnīnus, L. 21, 33
Arrētīnus, ager 37	D	Mānlius Torquātus, T. 63	Scīpiō, P. 20
Athēniēnsēs 58	Damasippus 59	E	Semprōnia 15, 39
Aurēlia Orestilla 8	E	Etrūria 16, 17, 21	Septimius 16
Autrōnius, P. 9, 10, 43	F	F	Servilius Ahala, C. 21
B	Fabius Sanga, Q. 39	Mārcellus, M. 29	Servilius Glaucia, C. 21, 52
Bēstia, L. 9, 40	Faesulae 15, 16,18, 51; ager Faesulānus 40; Faesulānus <i>m</i> 70, 71	Mārcius Rēx, Q. 18	Sestius, P. 29
Bruttium 39	Figulus, C. Mārcius 4, 9	Marius, C. 21, 52, 70	Sibyllīnus -a -um: libri 43, fāta 48, 49
Brūtus, D. Iūnius 39	Flaccus, v. Fulvius, Valerius	Massilia 37	Silānus, D. Iūnius 4, 55, 57
C	Flāminius, C. 37	Maurētānia 13	Sittius, P. 13
Caelius Rūfus, M. 73	Forum Aurēlium 31	Metellus, M. 29	Statilius, L. 10, 40, 42, 43,46,48,49,51,64,66
Caepārius 42, 43, 51, 64, 66	Fulvia 14, 16, 17	Metellus Celer, Q. 18, 39, 68	Stator, Iuppiter 20, 24, 35
Caesar, C. Iūlius 43, 55, 60, 61, 65	Fulvius Flaccus, M. 21, 33	Metellus Crēticus, Q. 18	Sulla, L. Cornēlius 7, 17, 43, 48, 51, 58, 59
Caesar, L. Iūlius 4, 9	Fulvius Nōbīlior, M. 10	Mulvius, pōns 41, 46	Sulla, P. 9, 10
Camers 16	Fūrius, P. 51, 55	Mūrēna, C. Licinius 40	Sulla, Ser. 9, 43
Campus (Mārtius) 16, 25	G	Mūrēna, L. Licinius 4, (40)	Sullānus -a -um 9,13,17
Capitōlium 10, 43, 48	Gabīnius Capitō, P. 10, 39, 40, 42, 43, 50, 51, 64, 66; Cimber G. 46	N	Sulpicius, C. 47
Capua 18,19	Galli 41, 43, 47-51, 63, 65	Nerō, Tib. 55	T
Carthāginiēnsēs 56	Gallia 38-40, 45, 67,68	Nūcerinus 13	Tarquinius, L. 54
Cassius Longīnus, L. 9, 40, 41, 48, 51, 52, 55	Gallicus -a -um 38, 45, 63	O	Tarracinēnsis 42
Catīlina, L. Sergius <i>passim</i>	Glaucia, C. Servilius 21, 52	Opīmius, L. 21	Terentius, Cn. 43
Catō, M. Porcius 60, 64-66	Gracchi 33	Orestilla, Aurēlia 8	Tiberis 46
Celer, Q. Metellus 18, 39, 68	Gracchus, Semprōnius, Tib. 20, C. 21	P	Torquātus, L. Mānlius 4, 11
Cēpārius, v. Caepārius	Graecia 59	Palātium 20	Torquātus, T. Mānlius 63
Cethēgus, C. Cornēlius 9, 36, 40, 42, 43, 46-48, 51-55, 64, 66, 67	H	Paulus, L. Aemilius 19	Trānsalpīnus -a -um 45, 67
Cicerō, M. Tullius 4, 14-20, 31, 36-40, 43, 44, 54, 59	Hispania 11, 13	Persēs 56	Tulliānum 66
Cimber, P. Gabīnius 46	I	Petrēius, M. 70, 71	Tullius, v. Cicerō
Cimbricum, bellum 70	Italia 25, 32, 33, 35, 51	Picēnus, ager 16, 18, 39, 68	Tullus, L. Volcātius 4, 10, 26
Cinna, L. Cornēlius 43, 48	Iūlius, C. 16	Pisō, Cn. 10, 11, 13	Tūsci 59
Comitium 26	Iuppiter Stator 20,24,35	Pistōriēnsis, ager, 67	U
Concordiae, aedēs 42	L	Plautia, lēx 19	Umbrēnus, P. 38, 51, 55
Cornēlius 48, <i>pl</i> 43, 66	Lacedaemoniī 58	Pompēius, Cn. 9, 10	V
Cornēlius, v. Cethēgus, Cinna, Lentulus	Laeca, M. Porcius 9, 17, 23, 24	Pompēius Rūfus, Q. 18	Valerius, L. 21
Cornēlius, C. 10, 17	Lentulus Spīnthēr, P. 43	Pomptīnus, C. 41, 42, 46, 50	Valerius Flaccus, L. 41, 42, 46, 50
	Lentulus Sūra, P. Cornēlius 9, 36-56, 62-68	Porcia, lēx (32), 58, 60	Varguntēius, L. 9,17,43
	Lepidus, M'. Aemilius 4, 10, 26	Porcius, v. Catō, Laeca	Vesta 8
		Praeneste 23	Volturcius, T. 41, 45, 46, 47, 49, 54, 64
		Pūnicus -a -um 56	
		Q	
		Quirītēs 44-53 <i>passim</i>	
		R	
		Reātina, praefectūra 46	
		Rhodiī 56	
		Rōma <i>passim</i>	
		Rōmulus 35	
		Rūfus, Q. Pompēius 18	

NOTAE

=	idem atque	<i>gen</i>	genetivus
:	id est	<i>lān.</i>	lānuāriās, -īs
↔	contrārium	<i>īd.</i>	īdūs, īdibus
<	factum/ortum ex	<i>īnf</i>	īnfīnitivus
/	sive	<i>imperf</i>	imperfectum
+	cum	<i>kal.</i>	kalendās, -īs
a. C.	ante Chrīstum (nātum)	<i>LL</i>	LINGVA LATINA
a. d.	ante diem	<i>m</i>	masculinum
<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>adi</i>	adiectivum	<i>nōn.</i>	nōnās, -īs
<i>adv</i>	adverbium	<i>Nov.</i>	Novembrēs
a. u. c.	ab urbe conditā	<i>p.</i>	pāgina
<i>cap.</i>	capitulum	<i>pass</i>	passivum
<i>coni</i>	coniūctivus	<i>perf</i>	perfectum
<i>cōs.</i>	cōnsul	<i>pers</i>	persōna
<i>dat</i>	dativus	<i>pl</i>	plūrālis
<i>Dec.</i>	Decembrēs	<i>prp</i>	praepositio
<i>dēp</i>	dēpōnēns	<i>sg</i>	singulāris
<i>f</i>	fēmininum	<i>sup</i>	superlātivus
<i>fut</i>	futūrum	<i>v.</i>	vidē

In INDICIBVS numerī pāginās significant.

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

Hans H. Ørberg

Pars I: FAMILIA ROMANA

Pars II: ROMA AETERNA & INDICES

EXERCITIA LATINA I

EXERCITIA LATINA II

GRAMMATICA LATINA

COLLOQUIA PERSONARVM

SERMONES ROMANI. Auctores varii

AMPHITRYO. Plautus

DE BELLO GALLICO. Caesar

CENA TRIMALCHIONIS. Petronius

CATILINA. Sallustius & Cicero

CD-ROM FAMILIA ROMANA

CD-ROM ROMA AETERNA

CD-ROM EXERCITIA LATINA I

CD-ROM EXERCITIA LATINA II

CD LATINE AUDIO cap. I–X

Domus Latina, Hans H. Ørberg

Skovvangen 7, DK-8500 Grenaa, Dania

www.lingua-latina.dk

orberg@lingua-latina.dk

